

21. évfolyam,
2019. 1

Várostarténeti folyóirat

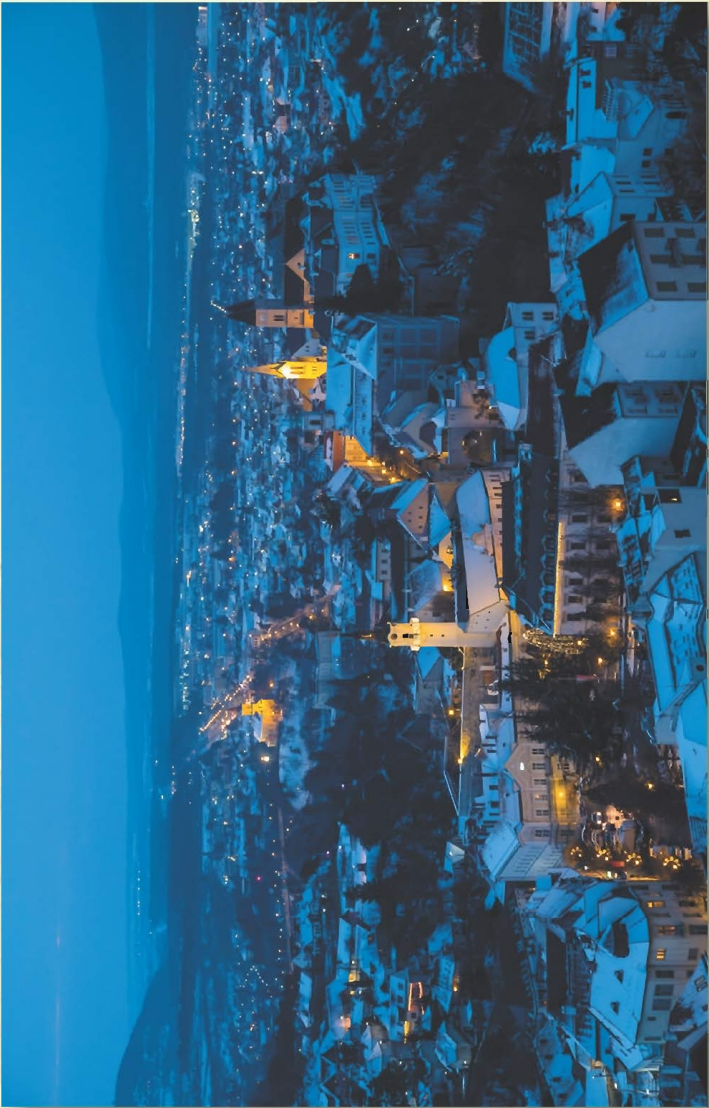
Veszprémi

Szemle

52.

Alapítva: 1993

TARTALOM

Az Olvasóhoz **3** Földesi Ferenc

TANULMÁNYOK

Pillanatképek Veszprém város történetéből
(XVIII. század vége és a XIX. század első tizede)
Az elfeledett városbíró – Treuer József – II. rész **6** Földesi Ferenc
(A 2018/4. számban megjelent tanulmány folytatása)

KÖZLEMÉNYEK

Veress D. Csaba által gyűjtött militaria műtárgyak
a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban **71** Rainer Pál

Szélsőségek Veszprém időjárásában
(Az 1995–96. évi hosszú, hideg, havas tél) **82** Kovács Győző Gyula

KITEKINTÉS

Pirospántlikások – Mi történt pontosan **101** Sashalmi István
1849. január 13–14-én Bakonybélben

VISSZAPILLANTÓ

Darnay Kálmán: Kopácsy József – **119** Sebő József
jegyzetekkel ellátta és kiegészítette

NEKROLÓG

Dr. Kredics László (1932–2018) **128** Baranya Péter

Dr. Tóth Dezső (1928–2018) **132** Somfai Balázs

Brassai Zoltán (1948–2018) **136** Sebő József

Dr. Balassa László (1930–2019) **137** Zalavári István

KÖNYVSZEMLE **145** Csiszár Miklós
Márkusné Vörös
Hajnalka
Karlinszky Balázs
Sebő József

Közlési feltételek a Veszprémi Szemlében **159**

Várostartörténeti folyóirat

Veszprémi
Szemle

21. évfolyam, 52. szám 2019. 1. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)
Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány
Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
foldfe@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BARANYA PÉTER könyvtárigazgató, Piarista rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára, Budapest; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; DR. FÖLDESI FERENC ny. ezredes, hadtörténet-kutató, Veszprém; DR. KARLINSZKY BALÁZS levéltárigazgató, Érseki Levéltár, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA főlevéltáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém; RAINER PÁL történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; SASHALMI ISTVÁN kiadóvezető, Pannon Egyetem, Egyetemi Kiadó, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, középiskolai tanár, Veszprém; SOMFAI BALÁZS ny. főlevéltáros, Veszprém; ZALAVÁRI ISTVÁN építészmérnök, okl. szerkezetépítő mérnök, Veszprém

Illusztrációk:

Földesi Ferenc, Ladányi Tamás, Lőrinczi Ferenc, Molnár Sándor és archív dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

A Veszprémi Szemle 52. szám megjelenését támogatták: (az 5. oldalon)

Veszprémi Szemle Várostartörténeti
Közhasznú Alapítvány
B3 TAKARÉK Szövetkezet:
73200189-11291268

A borító képei:

címlapon: Gyalogos hadnagy-főhadnagyi csákó, 1848/49. Egyedi kivitelű csákórózsáján a „W” betű feltehetően Veszprémet: Veszprém várost vagy Veszprém vármegyét jelentheti. LDM Iparművészeti Gyűjtemény 56.110.

2. oldalon: A veszprémi Vár a Tűztoronnyal és a Fecskendőházzal. Fotó: Ladányi Tamás asztrofotográfus

3. oldalon: Piaci elosztás 1824-ben. Készítette: Lőrinczi Ferenc

hátral: Hol szunnyadt a jeruzsálemhegyi kavicsfogó? Bővebben a Veszprémi Szemle 2019/2. számában. Készítette Bontó László

AZ OLVASÓHOZ

Megmenteni a múlt emlékeit, s tisztelni ezekben a nemzet történelmét, nem érdem, de honfiúi kötelesség! – írta Véghegy Dezső egy jegyzetében. Megmenteni – tisztelni – kötelesség: én ezt a három fogalmat emelném ki, amikor a Veszprémi Szemle szerkesztői feladatait átveszem. Átveszem – de megilletődötten! Ez utóbbi kifejezés talán magyarázatra szorulna, de bizonyára érthető: átvenni egy negyedszázados, közmegebecsülésnek örvendő, a maga nemében országosan is egyedülálló periodika szerkesztését nem lehet, „*csak úgy ...*”! Kötelez a lap hagyománya, kötelez az eddigi főszerkesztők igényessége, de legfőképp kötelez a Hűség Olvasó elvárása.

Dr. Tölgyesi József alapító főszerkesztő a *Veszprémi Szemle* 1993-as indulásakor a következő megjelentetési/kiadási célt fogalmazta meg: „*A folyóirat hitelesen mutassa be a (veszprémi) történelmi eseményeket, de ugyanakkor olyan legyen az írások stílusa, hogy az a szélesebb értelemben vett lakosságnak szóljon, s csak kivételesenként legyenek benne olyan tudományos igényű írások, amelyek kifejezetten a történetész szakma számára készülnek.*”

Ez az ismeretközlő, tájékoztató jelleg megtartása jó eszköznek bizonyult ahhoz, hogy a folyóirat népszerű legyen a városban. A népszerűség ékes bizonyítéka, hogy a bemutatókra tartósan és stabilan nagy létszámban jelentek meg Veszprém múltja iránt érdeklődő – azt tisztelő – olvasók.

Az alapítás óta eltelt 25 év sok változást hozott a lap megjelentetésében, a kiadás háttérének biztosításában, de egy elv/cél változatlan maradt: a *Veszprémi Szemle* Veszprém város történelmi múltjának megismerését szolgálta és szolgálja.

Az elmúlt időszak eredményeit látva (amiről a jubileumi 50. szám bemutatóján is szó volt) joggal mondhatjuk, hogy a *Veszprémi Szemle* felnőttkorba lépett, mert rendelkezik:

- megfelelő anyagi háttérrel, ami – és ez köszönhető Veszprém városnak is – ha fesszesen is, de biztosítja az évi négy lapszám megjelentetését;

- egy olyan elkötelezett Alapítvánnyal – Veszprémi Szemle Várostarténelmi Közhasznú Alapítvány – melynek kuratóriuma és elnöke küldetésének tekinti a folyóirat rendszeres és igényes megjelentetését;

- stabil szerzői gárdával, akik elkötelezettek Veszprém történelmi értékeinek feltárásában, elemzésében és bemutatásában;

- olyan fanatikus és elmaradhatatlan közönséggel, akik az aktuális lapszám bemutatásakor személyes jelenlétükkel is elismerik a *Veszprémi Szemle* értékeit;

Az elért eredmények továbbgondolásra is ösztönöznek. Fontos a negyedszázad alatt elért eredmények és értékek megtartása, de ezek ugyanakkor már „kikényszerítik” azt, hogy a szerkesztőség a jövőben mind jobban törekedjen olyan publikációk elhelyezésére – még ha csak korlátozottan is –, amelyek már a tudományos közlés szabályainak és tematikájának teljes egészében megfelelnek. Dr. Csiszár Miklós eddigi főszerkesztő – főleg az elmúlt években – már hangsúlyosan lerakta ennek a közlési formának az alapjait, kialakította a kereteit, amit viszont meg kell erősíteni és megbízható értéké alakítani.

Az Alapítvány Kuratóriuma 2018-ban döntésével új szerkesztőbizottságot hozott létre, elsősorban olyan veszprémi kötődésű személyekből, akik rendelkeznek PhD fokozattal, valamint munkásságuk révén regionális és országos ismertségnek is örvendenek. A Kuratórium ezzel is azt a célt kívánta elérni, hogy növelje a folyóirat szakmai elismertségét.

A Kuratórium megfogalmazta a Szemle küldetését, valamint több elérendő célt is kitűzött, amelyek a folyóirat ismertségét és elismerését lennének hivatottak erősíteni, mint:

– A szerzői gárda bővítése, megcélózva főleg a fiatalabb korosztályt. E korosztály közül is azoknak a megkeresése, akik a történettudományokkal a jövőben esetleg hivatásszerűen kívánnak foglalkozni.

– Felkéréssel, témaajánlással ösztönözni a Veszprémben működő kulturális közintézmények (Eötvös Károly Megyei Könyvtár, MNL Veszprém Megyei Levéltára, Laczkó Dezső Múzeum, Művészetek Háza, Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, stb.) hivatásos történészeit, továbbá a honismeret elhivatott művelőit, valamint nem utolsó sorban a városban működő Pannon Egyetem oktatóit és hallgatóit és az MTA Veszprémi Területi Bizottsága szakbizottságait.

A *Veszprémi Szemle* folyóirattal párhuzamosan – nem meghatározott rendszerességgel – a Kuratórium ún. *Veszprémi Szemle Könyvek* (VSZK) sorozatot indított. A sorozatnak 2006-ban jelent meg az első, míg 2018-ban a 11. kötete. E kiadványoknál is érvényesült az az elv, hogy csak Veszprém történetéről, veszprémi ismert személyek által írt, Veszprémről szóló vagy ahhoz kötődő írások jelenjenek meg a sorozatban. Emellett – hiánypótló kiadásként – a korábban kevés példányszámban megjelent, vagy már sehol sem vásárolható – szintén veszprémi érintettségű – könyvek kerülnek ismételt kiadásra.

Folyóiratunk az elmúlt 25 év alatt bizonyította értékeit, „életrevalóságát”. Összegyűjtötte a város történetével foglalkozó hivatásos történészeket és a honismeret lelkes, elhivatott művelőit. Egyszerre képviseli a megőrzés és a megújulás szempontjait, az állandóság igényét és a változtatás szükségességét.

Megmenteni – tisztelni – kötelesség! – említettem. A szemlében publikáló szer-

TANULMÁNYOK

**Pillanatképek Veszprém város történetéből
(XIX. század első negyede)**

Az elfeledett városbíró – Treuer József

II. rész

FÖLDESI FERENC

*Megmenteni a múlt emlékeit,
s tisztelni ezekben a nemzet történelmét,
nem érdem, de honfiúi kötelesség.
(Véghely Dezső)*

A Berken-látrajzokról – először

Elsősorban Treuer József érdeme, hogy ebből az időszakból rendelkezünk a városról készített hiteles rajzokkal.¹ Treuer bíró az 1817. november 15-iki tanácsülésen jelentette, hogy a céhek kérése után – emlékezzünk: még 1800-ban – a rézmetsző és földmérő, veszprémi (itt hazafi) nemes Berken úrra bízta, hogy készítse el a város látképét. Ezen a tanácsülésen mutatta be az elkészült és a várost „napkeletről” ábrázoló részét mutató rajzot. A tanács helyesnek és érdemesnek találta a bemutatott rajzot, de úgy vélte, hogy a döntés joga a céheket illeti, mert ők rendelték és ők is fizetik a rézmetsző mestert. November 22-én a kiküldött deputátus már azt jelentette, hogy a céhek elfogadták a javaslatot, megegyeztek és írásba foglalták a fizetés feltételeit. Némely céhvezető új megörökítendő helyet is javaslatba hozott, mint a Benedek-hegyet, a temetőhegyi kápolnát, a Szent Anna-kápolnát, a Szent-háromság szoborcsoportot a várban, a Piaci kutat. A tanács viszont ebbe nem egyezett bele, mivel a rajzok a természet után, a városnak a valóságos fekvése után „*perspective* *vagyon felvéve, azt tehát elrontani annyi lenne, mint a valóságot elmejjátékká által*

¹ Bővebben lásd: GOPCSA 2002. 135–148.

formálni”.² A kéréseket csak annyiban fogják teljesíteni, amennyiben az a város fekvésének és a természet utáni látképeknek megfelel.

A december 6-iki tanácsülésen került ismét napirendre Berken rézmetsző újabb rajzainak szemrevételezése. Berken „ingenieur és chalcographus” [mérnök és rézmetsző] is bejelentette, hogy a céhek kérésnek is eleget téve megrajzolta a „*Szent Benedek hegyet a sírbolttal, Temető Hegyének a Szent László kápolnájával, ismét a Csatári hegy és kápolnával.*”³ De jelezte azt is, hogy a céhek kérése az, hogy a kundschaftnak inkább a város déli részét ábrázoló rajza legyen. Ezúton is kéri a tanácsot, „*méltóztassanak meghatározni, hogy mellyik részt vegyem a réz metszésre, amire a réztábla már készen vagyok.*”⁴

A bemutatott rajzokat a tanács is elfogadta és megbízta Treuer József bírót, Suly Antal és Zsolnai István tanácsnokokat, valamint Mindenlájn Lőrinc deputátust, hogy készítsék el a céhek által fizetendő összegekről a javaslatukat, valamint Berken rézmetsző kifizetésének módját.

Ez idő tájt – november 15. – számolt be Treuer bíró arról, hogy a „királyi városág” ügyében segédkező királyi tanácsosoknak a város 4 akó badacsonyi ürmös bort vásárolt, akóját 60 forintjával, amit a pesti vásár alkalmával elszállítottak és „*rendeltetési helyein által adatott.*”

A város gazdaságáról, a koldusokról

1818. január 19-iki tanácsülésen olvasták fel Kolossváry Sándor veszprémi plébános levelét, melyben figyelmezteti a tanácsot: a városban megnövekedett a „szemtelen koldusok” száma. De ami még ennél is riasztóbb, hogy egyre több a kiskorú, a gyermekkorú koldus. A tanács természetesen érzékenyen reagált a felvetésre: meghagyta a kvártélymestereknek, a szabadvajdákknak, a vásárbíráknak és a hatvanasoknak, hogy a gyermek-koldusokat azonnal kísérik be a városházára. De a városi lakosoknak is a kötelességévé tette, hogy figyeljenek a gyermek-koldusokra, azokat jelentsék az előbb említett városi tisztségviselőknek, hogy „*ekképpen azok a henye élettől, az orcátlanságtól s más erkölcsi hibáktól elvonattatván és elijesztetvén erkölcsös és közhasznú polgárokká formáltassanak.*”⁵

Előreszaladva: Az áprilisi közgyűlésen ismét foglalkozni kellett a koldusok ügyével. Boronyai László kvártélymestert bízta meg a városi tanács, hogy maga mellé véve egy hajdút, a város minden utcáját járják be, és ha koldulóigazolvány nélkül, vagy más településen lakó koldust találnak, azt azonnal kísérik be a városi

² VeML V.102.a. 21. kötet. 17.

³ VeML V.102.a. 21. kötet. 27.

⁴ VeML V.102.b. 19. doboz. 69. fsz.

⁵ VeML V.102.a. 21. kötet. 43..

börtönbe. Ekkor találtak egy Dóczi László nevű koldust, aki mint kiderült, Tolna vármegyéből jött. A vármegye orvosa, Pukli doktor vizsgálata alapján Dóczi állapota szerint lehet koldus, de mivel nem veszprémi, azonnal visszakísérték szülőhelyére.

A január végén tartott tanácsülés – melyen igen nagy számban voltak jelen a tanácstagok – mint már sokadik alkalommal, ismét a „királyi városság” ügye került napirendre. Azt mindenki tudta, hogy a cél elérése igen sok pénzbe fog kerülni. Már volt arról is szó, hogy jól gondolja meg mindenki: támogatja-e a mozgalmat akár pénzzel is. Ezen a tanácsülésen ismét megkezdték a gyűjtést a mozgalom költségére. Előtte a hatvanasok jelentették, „*hogya városi lakosok egy szívvel és szájjal, kiki értékjéhez képest való részvéteket ajánlották*”.⁶ A tanács úgy döntött, hogy „*közön-séges lajstromba*” jegyzi fel az önkéntes felajánlásokat a későbbi megőrzésre és a pénzfelajánlások beszédésére. A felajánlás nem jelentett azonnali fizetést, csak ha a „*szükség úgy hozza*”. Ez a „*szabad akaratú aláírás*” 1818. január 26-án vette kezdetét, ahol az első aláíró a város főbírója, Treuer József volt.

A február végi ülésen támogatásról döntöttek – még ha ez a támogatás nem anyagi is volt. A Cserháton lakók – kiknek nevében eljár Galambos Pál, Vörös Ferenc varga, Miskei János és Sulmán János fazekas – a malomba lejáró utcán egy megfelelő helyen kutat kívánnak ásatni.⁷ A hely szemrevételezésére és a hely kijelölésére Treuer József bírót küldte a tanács. Ami a költségeket illette, a kútásásnak, majd a kútkáva készítésének díját az utcában lakók kötelesek fizetni, amire egyébként már megindították a gyűjtést is.

Treuer József a március végi tanácsülésen számolt be ismét az 1813-ban átalakított városi gazdaság elmúlt öt év eredményeiről. Számadása hiánytalan volt, de ugyancsak hiánytalan volt a gazdaság intézőjének beszámolója is. A tapasztalatokat leszűrve, a tanács megállapította:

1. A város a gazdaságnak 1760 forint és 14 koronát adott, ami megegyezett a városnak befizetett bérleti díjakkal.

2. A gazdaságból származó jövedelem – figyelemmel arra is, hogy az első évben csak kiadás volt, bevétel nem –, 17 809 forint és 30 krajcár származott. Ebből a bevételből levonva a kiadásokat, a városnak 8111 forint 45 krajcár tiszta jövedelme keletkezett.

3. Ezekhez a bevételekhez kell számítani még a terményeket is, mint rozs, ami-

⁶ VeML V.102.a. 21. kötet. 47.

⁷ Ez az utca vezetett le a Vásártérről, illetve a Cserhátról a malmokhoz. A nevét is viselő Kerekeskút utca (később Bolgár Mihály, majd Csaplár János) északi végén állt a Kerekeskút. Ma Bagolyvári út. Az 1920-as években a kutat lefedték. A Lovassy László gimnázium építésekor újra rátaláltak a lefedett kútra. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

ből 228, az árpából 294, a zabból 54 pozsonyi mérő⁸ van. Ennek értéke 2000 forintot tesz ki.

A város gazdaságából származó bevételnek megvolt a helye, hiszen az előbb is ismertetett jövedelmet a Fecskendőház (Új Városháza) és a Vigyázó Torony építésére költötték, ami –Treuer bíró jelentése szerint – teljesen elkészült. Bejelentette, hogy az építkezésre felhasznált költségekről az elszámolásokat elkészíti és a nemeseknek bemutatja.

Áprilisban rendezték a város konvenciók cselédei fizetését, járandóságait is. A tanács megállapította, hogy „*az első szükségű élelemre nézve*” a drágaság megszűnt, a ruhaneműk ára sem változott. A cselédek már fél esztendőre leszolgáltak, így jogos volt a kérésük, hogy a város adjon fizetést az elmúlt fél esztendőre. A döntés szerint:

– a hajdúk rendes fizetése egy évre 135 forint, így ekkor fél évre kapnak 67 forint és 30 krajcárt,

– a katonák fizetése egy esztendőre 168 forint, most kapnak 84 forintot,

– a kocsis a fél esztendőre 100 forint kap,

– a két erdőkerülő fejenként kap 60–60 forint fizetést,

– a két bakter – vagyis az éjjeli örök – fél esztendőre kapnak 45–45 forintot.

Az, hogy a következő fél esztendőre kapnak-e drágasági pótlékot, ha igen az mennyi lesz, a döntést későbbre halasztották. De egyébként is a pénz nemében is változás várható – mondja a tanács.

Néhány jeruzsálemhegyi lakost ítélte „gondatlan pipázásért” pénzbüntetésre a tanács. Úgymint: Simon Mártont, Baranyai János kőművest, Gibiczter János, Besenyő Mihály csutorást, Németh János csizmadiát és Kálmán Ádámot. A tanács dobszó mellett ismét kihirdette a pipázási tilalmat, figyelemmel a „*mostani szárazságra.*”

„*Némely gonosz ökrös gazda*” a város tulajdonában tetemes kárt okozott azzal, hogy ökreivel lelegelteti a füvet – panaszkodott Treuer főbíró a tanácsnak. Hiába a tanács szigorú utasítása, hiába a kiszabható tetemes büntetéspénz, még sincs hasznuk. A kárt ekkor elsősorban a városnak a Kőkép alatti kukoricaföldekre⁹ dülő, a Séd melletti és az Aranyos kút alatt fekvő réteken tapasztalta. Azért, hogy a tetteseket kézre kerítse, a szabadvajdát és a város hajdúját küldte ki. A tettest – aki Csomai József fia, Csomai János volt –, éjfél után 3 órakor sikerült „megfogni”. Csomai

⁸ A pozsonyi mérő két vékával volt egyenlő és 62,4984 litert tett ki. A véka régi űrmérték, ill. tárolóedény. Mint űrmértéket főleg búza, rozs, árpa mérésére, mint edényt szemes termények tartására használták. Nagysága vidékenként különbözött, általában 25–35 liter között váltakozott.

⁹ A Pajta utca és az Alsó-Séd közötti terület az Aranyosvölgyben. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

János az apja 6 ökrét hajtotta a város rétjére. A hajdú és a szabadvajda csak a 6 ökröt hajtotta be a városházára, Csomai megszökött. A tanács kemény büntetést rótt ki a tettesre és a tulajdonosra is, mivel a kárt 4 jó szekér szénára becsülték. Az apának 100 forint büntetést kellett fizetni, külön megtéríteni a hajtók bérét, ami 1 forint és 42 krajcár, illetve a „*mellesleg költséget*”, ami 3 forint volt. Csomai János ugyan megszökött, de ha kézre kerül, akkor 24 kemény pálcaütés lesz a „jutalma” a károkozásért, mivel már visszaesőnek számított.

Nem mindennapi panaszt vizsgált, majd hozott benne ítéletet a városi tanács. Özvegy Bankó Mihályné bepanaszolta lányát, és kérte a tanácsot, hogy közte és a lánya közötti békétlenséget ítéletével szüntesse meg.

A tárgyalásra a főbíró beidézte a panaszos lányát és a vejét, Böszörményi Andrást is. A hosszadalmas tanúvallomás után a tanács megállapította, hogy a békétlenség az anya és a lánya között van. Az anya „*hatalmával visszaél, lányával most is, amidőn pedig az anyai hatalom alól az már kiszabadult,*” kíméletlenül bánik. Zaklatja a ház cselédeit, holott abba már nincs beleszólása. „*Szóval magát az öregséggel egybe kötve lenni szokott, nyughatatlanságát szinte tűrhetetlenné teszi.*” De az is nyilvánvalóvá vált, hogy a lánya nem adja meg az előírt és elvárt szülői tiszteletet: ingerlékenyen válaszol az anyjának, indulatos, így ezzel bosszantja az anyját. E két házsártos nőszemély között örlődik a „*különb en szelíd erkölcsű férfiú*”, mert a feleség amiatt tesz neki szemrehányást, hogy nem fogja pártját, az anya pedig azért, mert „*feleségét regulába nem tartja*”.¹⁰

A bírói testület, élén a főbíró Treuer Józseffel „*szívekre kötésekk el*” megfedi mindkét felet, akik kibékülnek. A bíró a jövőre nézve kiköti, ha ismét panasz érkezik a család viselkedésére, akkor annak, aki a békétlenséget ismét kezdeményezte, el kell költöznie a házból. Bankó Mihályné megígérte, hogy ha tisztességg eltartják, akkor mindenét a lányára és a vejére hagyja.

A Lázár házról már több alkalommal is volt szó, ismert, hogy sokan adakoztak annak fenntartására: a tehetős polgárok több száz forinttal, a kevésbé gazdagok néhány tíz forinttal. Devecseri István, a Lázár ház gondviselője minden befizetett összeget azonnal nyilvántartásba vett. Így nyilvántartásba vette öreg Pongrác János 30 krajcáros adományát, mint ahogy Nagy Erzse végrendeletében a házra hagyott 10 forintját.

Még áprilisban döntött úgy a tanács, hogy a konvenció s celédek járandóságát a drágaságra való tekintettel később ismét megállapítja. Erre az augusztus 22-iki ülésen került sor. Ekkor döntöttek arról, hogy készpénzt nem, de terményt kiegészítésként kapnak a cselédek: a hajdú és a város katonája 6 pozsonyi mérő kenyérnek való

¹⁰ VeML V.102.a. 21. kötet. 138–139.

és egy átlagos minőségű búzát kap. A kocsis 8 kenyérnek való és 2 átlagos minőségű búzát, a bakter pedig 3 pozsonyi mérő rozst. Azonban mivel a következő katonaszertendő „szinte ajtó előtt áll,” így alkalom kínálkozik arra is, hogy a tanács megállapítsa a következő évi konvenciók járandóságait is. Hosszas vita után:

1. A hajdú járandósága: egy évre fizetése 40 forint, természetben kap 12 pozsonyi mérő rozst és 2 tiszta búzát. Ruházatra: évenként egy pár új és két pár fejelés csizma [az elhasználódott rész újjal való pótlása] zsinór és patkóval, kék posztó nadrág béléssel, sárga zsinórral. Egy dolmány, egy kitli [vászonköpeny], báránybélelés mente két esztendőre és három évre egy köpönyeg. Mellékjövedelem [accidentialis]: Idézőpénz 12 krajcár, egyszeri dobolási pénz 18 krajcár, liciteken és kikiáltással együtt egyszeri 18 krajcár, a bebörtönzésből személyenként 24 krajcár.

2. A város katonájának járandósága: egy évre fizetése 50 forint, természetben kap 2 pozsonyi mérő tiszta búzát és 12 rozst. Ruházatra: évenként egy pár új és két pár fejelés csizma, két nadrág béléssel, egy kitli és egy dolmány. Három évenként egy köpönyeg. Mellékjövedelem: ugyanaz, mint a hajdúké.

3. A kocsis járandósága: fizetése évi 60 forint. Természetben kap 4 pozsonyi mérő tiszta búzát és 16 rozst. Ruházatra: évenként egy posztó dolmányt sárga fordításra, nadrág béléssel, kitli és egy pár új csizma a készüléstől. Három évenként egy köpönyeg. Mellékjövedelem: borralaló, amikor forspontra [előfogat] kell mennie. Egyéb: a Városházánál egy szobás lakás és a hozzávaló tüzelő.

4. A bakterek és az éjjeli őrség járandósága: éves fizetésük 30 forint. Természetben kapnak 6 pozsonyi mérő rozst. Mellékjövedelem: a tömlöcbe bekísért egyének után járó „aristompénz,” ha többen kísérik, akkor megosztva, valamint sírásási fizetség.

Majd úgy döntöttek, hogy az erdőkerülők járandóságát később, a nemességgel egyetértésben fogják megállapítani. Egyébként általános szabályként fogadták el, hogy a járandóságot előre nem lehet kifizetni. Ruházatra szabály, hogy azt a szolgálat kezdetén kapják, kötelesek a használtat is elfogadni. Amennyiben nem szolgálják ki a teljes időt, akkor természetben kell a ruhát megváltani. A szándékos károkozást a felszerelésben meg kell téríteni. A szerződést nem lehet felmondani évközben, felmondani érdemtelenység miatt azonban a magisztrátusnak joga van.

Ismert, hogy a főbíró feladata a katonaévek végén beszámolni a „kidobolások” bevételéről, a városi dobok jövedelméről, úgy is, mint az egyik hivatalos hírközlő eszköz használatáról, de úgy is, mint az „apróhirdetések” eszközének bevételéről is. Korábban, 1814 júniusában, már foglalkoztak a városi dobok használatával, amikor új díjszabást vezettek be. Ekkor számolt be a főbíró arról, hogy az elhasználódott fakéregre kifeszített dobok helyett 60 forintért kettő új dobot vásárolt – a dobverőkkel együtt –, amiket átadott használatra. A kiadás miatt a tanács megemelte a dobok használata után fizetendő díjakat: az eddigi 7 krajcáros dobpenzt 12 krajcárra, a

doboló díját pedig 17 krajcárról 18 krajcára emelte. Az egyszeri kidobolás díját pedig 30 krajcára emelték.

Ezen az 1818 augusztusi tanácsülésen – miután a kidobolást végző hajdúk önkényesen értelmezték a szabályozást és a díjszabást –, megerősítették a korábbi rendszabályokat, illetve pontosították. Az egyszeri doboláson az egész városban több helyszínen való dobolást kell érteni – határozott a tanács. Ennek díjszabása a dobolásra megállapított 12 krajcár, illetve a dobolást végzőre a 18 krajcár. Az árverések (licitációk) alkalmával a licitre kijelölt ház előtti, valamint a közelében lévő utcákban végzett dobolás és vele a kikiáltás a délelőtti – vagyis reggeltől délig tartó – minősül egyszerinek. Hasonlóan egyszerinek minősül a délutáni kidobolás és a kikiáltás is.

A szeptember 16-iki tanácsülésen mutatta be Treuer József az Új Városháza és a Vigyázó Torony építési számadását, csatolva az elszámoláshoz az összes nyugtát, igazoló számlákat és lajstromokat. A tanács ezután a benyújtott számadást átadta tételes ellenőrzésre a számvizsgálóknak.

Október 24-én a szokások szerint megküldték azon tanácsosok nevét a püspökségnek és a káptalannak, akik a bírói posztra választhatók. Ugyanekkor történtek meg a szabadvajda, a vásárbírók választása is. Ekkor is sokan inkább pénzben kiváltak a jelölést, amiből a város pénztára 330 forinttal gazdagodott.

A novemberi bíróválasztásig elsősorban az éves számadásokat, azok ellenőrzését hajtották végre. De ekkor döntöttek például arról is, hogy Hafner József városi lakos kérelmére – mivel ő „valóságos szegény” –, elengedik a tanköltségét, amit a Bécsi Királyi Egyetem orvosi karán kellene fizetnie.

Hosszú idő telt el a Fecskendőház és a Vigyázó Torony építési számadások vizsgálata, majd a vizsgálati eredmény és bérleti díjak bevételeinek értékelés között, mire a nemesség elhatározásra jutott: váljunk meg az egyharmados tulajdontól. Azok a tetemes költségek, melyekbe az építés került, a bérleti díjból soha nem egyenlítődnének ki, az csak veszteséget termel. Ráadásul a Vigyázó Torony egy haszontalan építmény – olvasható nemesi közösség jegyzőkönyvében. Ezért inkább menekülni kell a terhektől, mint azt szaporítani – hangoztatták a városi nemesek közgyűlésükön. Ezért megkérték Kocsi Horváth Sámuel,¹¹ hogy „*Cseresnyés István perceptor és N.*

¹¹ Kocsi (Kotsi) Horváth Sámuel (kb. 1771–1856) református köznemes, császári-királyi tanácsos. Gróf Zichy Ferenc Veszprém megyei főispán 1809. április 5-én nevezte ki Kotsi Horváth Sámuel segédtitárnak. 1810-től vármegyei első aljegyző, 1815-ben újraválasztották, 1820-tól főszolgabíró, 1830-tól másodalispán, Veszprém megye országgyűlési követe 1832–1836-ban. 1836-ban az országos játékszíni bizottság tagjává választották. 1837–1847 között első alispán. 1848–1849-ben a Veszprém Vármegyei Állandó Bizottmány tagja. 1856. augusztus 23-án, 85 évesen szélütésben hunyt el Veszprémben. 45 évig élt házasságban, 15 évig özvegyiségben. Forrás: HUDI 2004. Sírja a veszprémi Alsóvárosi temetőben van, igen rossz állapotban.

*Tumler Henrik deputátus urakkal edgyütt a városi bíróval és előjárókkal értekezzenek, s ha csak ugyan azon haszontalan Vigyázó Toronyra a nemesség akarattya s megegyezése ellen tett terhes költségeket amazokról, melyek egyedül az új épületre a T. nemesség befolyásával tétettek, elválasztani nem lehetne, vagy a városiak nem akarnák, inkább a háznak tulajdonától is elállni, s annak felépítésére fordított pénzének törvényes kamattyaival, s idő közben változott érdemének pótlásával leendő visszavételére a nemesség kész”.*¹²

Az új katonaesztendő kezdetekor – vagyis 1818. november 1-én – esedékes bíróválasztáson ismét semmi rendkívüli nem volt. Igaz, Treuer József ismét kérte a választókat, hogy most már válasszanak a jelöltek közül arra érdemes másik bírót. „A városi közönség mindazonáltal azon nagy bizodalomtól, szeretettől és tellyes megnyugodságtól indittatván”¹³ egy szívvel és szájjal és éljen kiáltással ismét bíróvá választotta.

A november 21-iki tanácsülésen tértek vissza a város konvencióinak, ez esetben az erdőkerülők javadalmazására. Ezt a nemességgel egyetértésben állapították meg – a város erdei közös használatban voltak –, Cseresnyés István és Csikász József, a nemesség képviselői jelenlétében. Döntésük szerint az erdőkerülők éves fizetése 45 forint. Természetbeni járandóságuk: 4 pozsonyi mérő tiszta búza és 12 rozs. Negyedévenként 1 ½ öl tűzifa. Ruházat: két évre egy hosszú szűr, évenként egy dolmány, egy nadrág, egy pár csizma, egy pár új saru és egy kalap. Mellékjövedelem a szokások szerint.

A december 9-iki tanácsülésen ismét választottak: a harmadik vásárbírót, amit a feladatok növekedésével indokoltak. A tanács döntése értelmében a vásárbírók feladatai: az első vásárbíró hetenként a forspontok¹⁴ kiállításával foglalkozik. A második a városházánál állandó szolgálatban lesz, míg a harmadik a saját lakásán tart ügyeletet és szükség esetén azonnal szolgálatba lép.

Az év végén (december 17-én) ismét egy „konyhajárásról” – vagyis a tűzhelyek és a házi tüztöltés eszközeiről olvashattunk beszámolót. Ez esetben az ellenőr nem pénzbírságot szedett, hanem zálogot vett a tulajdonostól. Például: „Éliás sidónál fát szárítottak az kályha szájában, zálogja egy cin tányér. Szalai Mihály kalapos[nál] a rondaság véghetetlen, zálogja egy vas tepsi. Hollósi Mihálynál fa találatott, zálogja egy rékli”.¹⁵ A zálog kiváltása már pénzbe került, ha csak a tulajdonos nem mondott le róla, amit aztán a város „kótyavetye” által eladott.

¹² VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 161.

¹³ VeML V.102.a. 21. kötet. 187.

¹⁴ Előfogat = Jobbágyok szolgáltatása, mely értelmében a katonák, tisztségviselők szállítását kötelesek voltak elvégezni.

¹⁵ VeML V.102b. 19. doboz. 102. fsz

A következő, 1819. naptári év egyik házeladást lejegyző határozat arról szól, hogy a Buhim völgyi utcában Rozmán István eladta házát Hartmann József német-vargának, mely ház Rósa János fiskális (adó-szedő) házától északra, Treuer József házhelyének kinyúlásától pedig délre található.

A tűzi eszközökről

Az 1819. február 27-iki tanácsülésen már egy „pengeváltást” lehetett olvasni a városi nemesi és a polgári közösség között, mely válasz megfogalmazásában Treuer bírónak fontos szerep jutott. Történt, hogy a város tűzoltó eszközeinek egyik „tartója” a Vádi háznál elpusztult. A városi nemesség kérte az eset kivizsgálást (hogyan és miként történhetett?), valamint meg akarta vizsgálni a tűzi kassza állapotát, az egyenleget. A városi tanács igen alapos választ fogalmazott meg, de, hogy: „... a tudakoztató T. Nemességnek helyes megfogása lehessen, úgy hozván magával az atyafiságos szép egyetértés is, melyet a városi közönség mindenkor fenn tartani kívánt...” az alábbi megjegyzéseket teszi:

1) A város, mielőtt már elrendelték volna a tűzi eszközök beszerzését, jóval előtte gondoskodott a kellékek előteremtéséről. Ekkor megegyezett a nemességgel – amely egyébként az erdő és kocsmáztatásbeli jövedelmeknek egyharmadát bírja –, hogy a 3 fecskendőből egyet ő vásárol, de ugyanígy a harmadrészét biztosítja a létráknak, csáklýáknak és egyéb oltó eszközöknek is.

2) A város, beszerezte a fecskendőket, a Káptalan szintén adományozott egyet, de ezek karbantartását a város végeztette el a saját költségvetésének terhére. A nemesség azonban a mai napig nem tett eleget kötelességének, nem biztosította a rá eső egy fecskendőt.

3) A város az eszközöket három helyen tárolta, úgy, mint a Piacon, a Vásárálláson és a Séd vizénél. A tárolók kialakításának költségeit most is a város a kasszájából biztosította. A nemesség a maga részéről felállította a tárolót a Jeruzsálemhegyen a Vádi ház háta mögött,¹⁶ ami a nemesség tulajdona.

4) A tűzoltó eszközök „ernyői” [vagyis a tetők] idővel elhasználódtak, javításra szorultak. Erre néhány városi lakos önként adományokat juttatott, vagy végrendeletében utalt ki pénzüsségeket. A város úgy pótolta ki a költségeket, hogy a büntetés-pénzeket a tűzoltó eszközök karbantartására rendelte. A tűzi kassza „rendes formájában” csak 1806. április 26-tól van vezetve, azt a tűzi inspektor kezeli. De világos, hogy a tűzi kassza bevétele nem elég új eszközök beszerzésére és a javításokra. Azt a városnak minden esetben ki kellett egészíteni.

¹⁶ Az említett jeruzsálemhegyi tároló a Városmajorban állt ebben az időben, amely a mai Endrődi-lakótelep helyén volt, az egykori kőbányától északra. A kőbánya keleti szélén áll most a Tűzoltó-laktanya. Köszönet Márkusné Vörös Hajnalkának az információért.

5) Elszámolva a tűzi kassza bevételeivel – kiemelve ebből az egyharmad részt, amely a nemességet illeti – a városi tanács megjegyzi: „*Mely annak okáért barátságos közlés és értesítésképpen azon megújított emlékeztetéssel rendeltetett kiadni, hogy a többször tisztelt T. Nemesség a régen óhajtott egy tűzi főcskendőt is maga részéről megszerezni ne terheltesen.*”¹⁷

A nemesség kiküldötte az 1819. március 14-i nemesi közgyűlésükön csak azt jelentette, hogy a város válasza „*nem szinte ép és tökéletes*”, így nem tudta meg pontosan a tűz okát. Arra viszont intézkedtek, hogy a szabad ég alatt lévő eszközöket megfelelő, zárt helyre vigyék, majd annak tárolására még ebben az évben új tárolót építsenek.

A város viszont gondoskodott a saját tűzoltó eszközeiről. Még ezen a tanácsülésen határozott arról, hogy Medvenits József tűzi inspektor mellé kinevez két főt a hatvanasok közül, akik felelnek az eszközök karbantartásáért. Intézkedtek arról is, hogy az 1818. október 9-én a Posta háznál¹⁸ villámcsapás következtében keletkezett tűz oltásakor az otthagytott létrákat az inspektor „*trallalák nélkül a szokott helyeire vigye vissza.*”¹⁹ De arról is döntöttek, hogy ezután a létrákat magáncélra [amit már korábban megtiltottak], nem lehet használni. A tűzoltó eszközök karbantartásához tartozott még a március 20-iki tanácsülésen történt beszámoló, amikor Treuer bíró jelentette, hogy Mendel János győri harangöntő a kért fecskendőjavításokat elvégezte, amiért ő a saját pénzéből a 88 forint 36 krajcárt kifizette. A tanács határozott arról, hogy a kifizetett összeget a város bírójának visszafizeti.

Foglalkozni kellett a Jeruzsálemhegyen lakók panaszával is, akik kérték a tanácsot: a Jeruzsálemhegyről lemenő igen meredek utcát, amely Majorovits András csizmadia előtt és a Medvenits ház háta mögött visz el, segítsen megjavítani.²⁰ Az utca igen szűk, rendkívül meredek, kivált télen nagyon nehéz rajta a járás. Szeretnék, ha a város költségén karfákat készítenének az utca mellett és cölöpökkel is megerősítenék.

A tanács helyt adott a kérésnek, sőt az Ábrahám ház melletti kiálló kőszikla elbontását is megrendelte, hogy ezáltal is biztonságossá tegye a gyalogos közlekedést. A munka szervezésével megbízta Gyurits György és ifjú Vázsonyi István hatvanasokat, felvigyáznak pedig Hetesi Jánost jelölte ki. Egyúttal megkereste a városrész lakosait, hogy az útjavítási munkát segítségük kézimunkával, fuvarokkal.

¹⁷ VeML V.102.a. 21. kötet. 229–231.

¹⁸ A Postaház 1785–1901 között a Vásártéren volt, a 463. népsorszám alatt. Treuer József idejében Fülöp József postamester lakása is egyben. Ma Mindszenty József u. 7. szám, a Budapest Bank épülete. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

¹⁹ VeML V.102.a. 21. kötet. 235.

²⁰ Majorovits András háza, ma Szarvas utca 1. Az Ábrahám–Medvenits házak helye ma Jókai utca 11–13., Pukli doktor háza – később Csirke doktor háza – ma Jókai utca 3. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

A jeruzsálemhegyi lakosok azonban mást javasoltak. A Medvenits és az Ábrahám házak végében lévő szikla elbontását, elhordását lehetetlen feladatnak tekintették. Inkább azt javasolták, hogy a város nyisson egy új utcát a Ladányi telek és Pukli doktor háza háta mögött. Arra is hajlandóak, hogy Ladányi Ferenc táblabírónak összegyűjtve a vételárat, kifizessék a terület árát, vagy cserébe kőfalat emelnek a telekhatárra. A tanács ismét csak helyt adott a kérésnek és megkereste Ladányi táblabírót.

Hasonló kérelemmel éltek azok a lakosok is, akiknek az utcája a Piacról a Buhim völgyébe vezetett, illetve Fésüs utcabeli lakosok. Az utcájuk elromlott, járhatatlan – panaszolták. Az utca megvizsgálására és a szükséges javítási munkák megállapítására a tanács Devecseri Istvánt és Csehszjártó István tanácsosokat küldte ki.

Új, ún. Toborzó házról [itt Verbung Commandó – vagyis Hadkiegészítő Parancsnokság] kell gondoskodni a városnak, mivel az eddig használatban, a város bérleményében volt Rosos házat²¹ a tulajdonosok Szent György naptól – a bérleti idő lejártával – ismét használatba szeretnék venni. Erre szóba jöhetett Orsetti Balázsnak a Piaci utcában lévő háza, illetve Szabó Józsefné háza a Szabadi utcában. Döntés ekkor még nem született, majd csak az 1819. május 8-iki ülésen. Addigra új helyzet állt elő: a Rosos család meggondolta magát és jelezte, hogy Szent Mihály napig újra bérbe adja 200 forintért az épületet, illetve annak 4 szobáját. A tanács hezitált: ugyan a városnak nem kerül pénzbe, mert a vármegye fizeti, de az is igaz, hogy ekkora szobaszám nem jár a parancsnokságnak. Meg különben is: pénzszüke van, csökkenteni kell a kiadásokat. De ami a legfontosabb, hogy kiderült: nincs pontosan szabályozva sem a quartélyozás, sem a parancsnokságnak adandó elhelyezés formája, nagysága. Ezért vizsgálatot kértek.

A vizsgálat eredményéről már nincs híradás, viszont később a parancsnokság elköltözött a vármegye úgynevezett Pór-házába, miután a Rosos örökösök a házukat eladták Kovács Gábor kincstári ügyésznek.

Még ekkor adott engedélyt a tanács Schmidt Mihálynak, hogy a Városháza északi szomszédságában megvett házánál²² építkezést kezdjen, ezáltal az épületet a Városházához „ragassza”. Ezzel Schmidt Mihály a Városháza melletti másik házat egybekapcsolta, sőt az építkezése által a nyugati oldalon lévő szomszéd Schiller János területét²³ is elérte. De a „dísz és a csinosság” okán a tanács előírta neki, hogy a Fő utca sarkától a házának hátsó részéig egy egyenes falat húzasson.

Júniusban ismét megkereste Schmidt Mihály a magisztrátust. Az ok: szeretne egy

²¹ A volt Vásárálláson, most a Szent Imre téren lévő Rosos kúria kórház felé eső része.

²² Schmidt Mihály kereskedő háza ma a Rákóczi utca 7. szám. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

²³ Schiller János kereskedő háza ma a Vas Gereben utca 1.(?) szám. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

csatornát is készíteni, ami a Városházánál – így a háza szomszédságában – az udvarára jutó vizet a Horgas utcába levezethesse. A boltozatos csatorna – amely egyúttal árnyékszéknek is szolgál – átmenne Bognár Istvánné udvarán is. A tanács természetesen támogatta, hogy az esővíz és a hólé szabályozottan, csatornába kerüljön elvezetésre. De feltételeket szabott: 1. A költségekről Schmidt Mihály adjon kötelezvényt, sőt esetleges házeladáskor legyen az eladás feltétele, hogy az új tulajdonos vállalja a csatorna működtetésének költségeit. 2. A csatornát kizárólag az esővíz és a hólé elvezetésére használható, az árnyékszék hozzákapcsolását a tanács megtiltotta.

A Berken-látrajzokról

A tanács az 1819. augusztus 14-iki ülésén Treuer bíróra bízta, hogy szervezze meg és vezesse le a Veszprémen átvezető „országos utak” javítását és karbantartását akár a rabok igénylésével, akár bármunkások fogadásával. A városban a fő, vagyis országos utak voltak: Fehérvári út (ma Budapest), a Szentkirályszabadjai út (ma Almádi), a Piaci (Rákóczi) és Horgas utcák, a Hosszú utca (ma Jókai), a Temető-hegyre felvezető [a Csorda utca, ma Szent István utca] utca. Cserébe a városnak nem kellett a külső országutak karbantartásáról gondoskodni.

A szeptember 18-iki tanácsülésen tértek vissza Berken János rézmetsző, a városról készített „látrajzainak” fizetésére. Berken elkészítette a rajzokat, a nyomatokat leszállította. Egyébként összesen 1000 darab kundschaftot készített Berken, amit 93 forinttal számolt el, a rézmetszés tette ki az összeg jelentős részét, ami 500 forint volt. Az egész munka – az egyéb költségekkel együtt – összesen 625 forintba került. A céhek azonban csak 459 forintot adtak össze, így a hiányzó pénz beszedésére deputátusokat neveztek ki, hogy a nem fizető céhektől begyűjtsék az elmaradt összeget. Előreszaladva néhány hónapot, az 1820. február 26-iki tanácsülésen a deputátusok beszámoltak arról, hogy a céhek közül nem fizetett – és nem is akarnak fizetni – a lakatos, kolompáros, tobak, csutorás, kovács, szappanos, bábos, bádogos, gombos, ötvös, kapcás, tímár, festő, füstfaragó és a kesztyűs céh. A hiányzó összeg mintegy 134 forint volt, amit egyébként Treuer bíró ismét csak a saját pénzéből kifizetett. A mester, Berken János, megkapta a fizetségét, kérdés, hogy Treuer bíró visszakapta-e a város kasszájából, vagy a nem fizető céhektől a megelőlegezett pénzt?

Ezen a tanácsülésen köszönték meg és hoztak határozatot arról, hogy Treuer József városbíró „saját erszényéből” kifizetett, de a városnak küldött első alispáni (Bésán István) felszólításra elvégzett költséget visszautalja. Ugyanis 1815-ben a Vásárállási tó (Balog tó), amely a Szabadi határ felől befolyó esővizet felfogja, kiszáradt. Egyébként a tó „... a Vásárállási környéknek, sőt az egész városnak, vásárosok, szántó-vetők s utasoknak is megbecsülhetetlen haszonra van,”²⁴ a kiszáradt

²⁴ VeML V.102.a. 21. kötet. 307.

állapotában az iszapját felhasználták a Hosszú utca²⁵ feltöltésére. Erre fizetett a városbíró 148 forintot, de áldozott a Séd melletti csatorna tisztogatására, a téli jég feldarabolására is. Összesen 229 forintot fizetett ki. A tanács nem mulasztja el, hogy ismét „odaszúrjon” a város nemesi lakosságának, megjegyvezve: a városnak nemes lakosai semmit nem adnak ezekre a munkákra, azonban a tónak ők is hasznát veszik. Nem késik a határozat: a hatvanasok közül kijelölnek két személyt, akik a Vásárállási, a Cserhádi, a Szabadi utcai, Sóház utcai²⁶ nemes lakosokat, tehetősebb polgárokat és zsidókat felkeresik, és adományt gyűjtenek a tó tisztogatási költségére. Egyébként a tanács határozott arról is, hogy a Treuer József által kifizetett összeget visszautalja.

Az 1819 novemberi bíróválasztás ismét csak a „szokott rendben” zajlott: ekkor is kérte Treuer József a városi közönséget, hogy „... *nyolc esztendőktől fogva való terhes szolgáltyát megelégeni és ezúttal azzal más személyt díszesíteni ne terheltesen,*”²⁷ a választó közönség attól nem tárgított. Már kellően ismerve Treuer bíró tulajdonságait, a közügy és a város boldogulása iránt tett önzetlen fáradozásait, a jelöltek neveinek megismerése nélkül ismét bírónak választotta.

A decemberi közgyűlés (1819. december 4.) Treuer bíró vezetésével kénytelen volt foglalkozni – ahogy fogalmazták –, egy városon szárnyaló szóbeszéddel: a nemesek 1817-től nem hajlandók fizetni a 700 forintos árendás házaik után a szokásos adóikat, a polétásokat (és így a várost is) „*illetlen szavakkal becsmérelték*”, sőt azt beszélték, hogy a nemesek gyülekezete adta ki az adófizetési tilalmat. Ezt a nemtelen cselekedetet megerősítették a polétások is.

A szóbeszédet a városi tanács nem akarta elhinni, mint inkább néhány megfontolatlan személy akciójának vélte az adófizetés megtagadását. De ettől függetlenül elrendelte, hogy az adóhátralékos nemesekről készítsenek egy lajstromot, majd hívják fel figyelmüket a fizetésre az 1819. év végéig. Mert a város – így Treuer és a tanácsnokok – a „... *helybéli nemességgel ujjat vonni soha nem kívánt, azzal szép békeességben élt, annak jussait soha nem sértegette, a maga jussának megkívánását pedig sérelemnek venni nem lehetne.*”²⁸ Mindenesetre, ha az adóhátralékos nemesek

²⁵ Egy szemtanú, Francsics Károly a következőket írja a Hosszú utcáról: „*Midőn pipám kiégett, belzsebembe tevém, s ballagni kezdtem le a hegyről, legelőször is az árvaház túnt szemembe, mely előtt elhaladván bekanyarodtam a Hosszú utcába, s a Séd kőhidján át gyorsabb lépésekkel ballagtam befelé. Az utca napnyugati oldalán álló házak előtt undok árok nyúlott végig, melyben a rondaságnak minden neme volt látható, s amelyet nyáron át néha egy-egy omló zápor tisztogatta, különben annak tisztogatására soha nem gondolt sem előljáróság, sem az utcában lakó lakosok. Később ezen árok helyett is Rohonczy János huzata beboltozott kanálist.*” FRANCICSICS 2001. 18–19.

²⁶ Ma Megyeháza tér.

²⁷ VeML V.102.a. 21. kötet. 305–307.

²⁸ VeML V.102.a. 21. kötet. 351–352.

nem fizetnek, akkor a püspökséghez és a káptalanhoz fordulnak, és a város egyéb sérelmeit is előadják.

A Tűztorony és a Fecskendőház számadásai

A város legnagyobb ellensége a tűz volt. Nem véletlen a sok „konyhabejárás”, a tiltás. A nagy szigor mellett megtapasztalható az önzetlen és azonnali segítségnyújtás is, ami egy–egy tűzeset után testet öltött. Ez történt a 1820. február 16-án keletkezett tűz után is, amikor szerencsére csak néhány ház égett le. A kárvallottak Hebdits Ferenc és Rohontzy János veszprémi lakosok voltak. A tanács azonnal elrendelte a gyűjtést, hogy segélyben részesíthesse a kárvallottakat, illetve az összegyűjtött pénzen, télvíz idején, fát tudjanak venni a károsultak. A gyűjtést a Cserháton, a Vásárálláson, a Piacon és a Komakút környékén Török István és Meszlényi Mihály, a Jeruzsálemhegyen és a Hosszú utcán Völgyi Mihály és Szöllösi János, Temetőhegyen a Csorda utcán, és a Pajta utcán Vida Ferenc és Zsolnai József hatvanasok végezték.

Február 26-án már az adományokról számoltak el, mely szerint összesen 181 forint 59 krajcárt adtak össze a város lakosai. Ebből a pénzből – a szokásoknak megfelelően – a tűzoltást elsőnek megkezdő Rozs Györgynek 4 forintot, a város kocsisának, aki a második volt és a fecskendővel jelent meg, 2 forintot fizettek ki. A maradék összeget kétfelé osztva kapta a két károsult. A gyűjtés mellett a város lakosai műkedvelő színielőadást tartottak. Az előadást Kühner és Schaerembeck városi lakosok szervezték. Az előadásuk teljes bevételét, ami 77 forint volt, szintén átadták a károsultaknak. Költségekre nem vontak le semmit, azt a saját zsebből fizették.

Még ezen a tanácsülésen foglalkoztak ismét a városról készített Berken-féle „látványok” költségének megtérítésével. A kiküldött deputátusok csak 32 forintot tudtak összeszedni a céhektől, pontosabban a szitás, a kötéljáró és a fésűs céhtől. A többi nem akart fizetni, így még 134 forint hiányzott. Ezt a hiányzó összeget Treuer József ismét csak a saját zsebéből fizette.

1820. március 15. és 16-án a Fecskendőház és a Tűztorony építésének elszámolásáról és a város sommás véleményéről olvashatunk a városi tanács ülésén készült jegyzőkönyvben. Treuer József és Arléth Jakab a város részéről, míg a nemesség részéről Tóth Szily János nyújtották be az elszámolást az Új Városházáról és a Vigyázó Torony építéséről.

A pénzügyi elszámolás előtt az előterjesztők néhány gondolatban ismertették az építkezések lényegét: az Új Városháza építésére az is okot adott, hogy az újonnan beszerzett tűzi fecskendőknek legyen egy megfelelő tároló helye. Emellett a „*csinos és nagyobb épület*” az Arany Oroszlán patika házától kezdve a régi vár keleti sarkáig terjedő csupaszon álló várfalat eltakarja, ami a város díszére is vált. Nem elhanyagolható szempont volt a nagyobb épület elkészítésénél az a tény, hogy annak elké-

szülte után bérlőknek kiadva majd hasznot is hajt az építő közösségnek is. „Sőt, mivel itt a közbátorság volt az egyenesebb cél, a tőzsomszédságában álló Vigyázó Toronynak is újabb megépítését szülte...” Megemlítik az előterjesztők, hogy az 1811. május 27-iki kezdéskor a közösség 155 forinttal, 5 darab arannyal és 163 $\frac{3}{4}$ forintra eső régi rézpenzzel rendelkezett, amit adományokból gyűjtöttek. Az 1818. május 2-iki befejezésig – így a munka éppen hét évig tartott – a költségeket a két városi közösség (2/3 városi – 1/3 nemesi arányban) biztosította, megbízottaik pedig az építkezés gazdaságosságát tartották elsősorban szem előtt.

A számadást vizsgálatánál a „vizsgáló szék” külön vette a mesteremberek munkáinak értékét, a különböző építőanyagok árát, összehasonlítva a számlákkal, majd véglegesítették, hogy az egész építkezés mindösszesen 28 777 forintba került. Ebből az összegből levonva a két közösség által adott összegeket és egyéb adományokat, bérleti díjakat, kitűnt, hogy 10 262 forint a különbözet. Ezt a különbözetet Treuer József a saját pénzéből pótolta, amit az elszámolásnál állapított meg a vizsgáló szék, és kimondta, hogy a nemesség a maga arányában tartozik 5167 forint és 40 krajcárral, a város pedig 9020 forint 49 $\frac{2}{3}$ krajcárral. Így nem maradt más hátra, mint felhívják a „többször tisztelt nemesség figyelmét”, hogy a kimutatott összeget Treuer Józsefnek fizessék meg, egyben határoztak arról is, hogy a város adó-vevője, Rósa József, a városra eső tartozást azonnal egyenlítsse ki és utalja át Treuer József kezébe. Végül „A város az építés mellett fáradozó uraknak munkásságát háládatos köszönettel fogadja, s azt örök emlékezetnek okáért ezen jegyzőkönyvnél fogva a késői maradéknak is által adni kívánja.”²⁹

A nemesi közgyűlés augusztus 27-én foglalkozott Treuer József városbíró és a megbízottak által benyújtott építési számadással. A „közönséges város” az elszámoláshoz a következő megjegyzéseket tette:

1) Ezen nagy és költséges új épületek, mely az eddig pusztán volt egész vár oldalát eltakarja, a tűzi fecskendők számára készült, ez pedig a tőzsomszédságában lévő Vigyázó Toronynak újabb megépítését eredményezte. Ez a munka az 1811. május 27-én kezdődött és 1818. május 2., gyakorlatilag 7 esztendő alatt végleg elkészült. Az épületek költségeiről készült számadásoknak hitelességét a városi tanács többnyire a számadók tisztességén, a szükséges nyugták, vagy más egyéb, a kiadásokat igazoló levelek helyett a számadók kézi (pénztár)könyvét, és jegyzéseit is elfogadta. Ennek alapján a tanács megállapította, hogy az egész építkezés 28 777 forintba került.

2) Az építtetés költsége a két közösséget terhelte, annak egyharmada a nemességet illette. Az építési költséggel úgy kell elszámolni, hogy az 1811. május 27-től kezdve az első 3 esztendőt össze kell vonni. Utána pedig minden esztendőt külön

²⁹ VeML V.102.a. 21. kötet. 417–428.

véve, s így 1818. december 6-ig külön tételekben kell vezetni. Az elszámolásnál az építési kiadásokból le kell vonni először az e célra adott magánadományokat, a megmaradt építési anyagokból befolyt eladási összeget, továbbá a ház egyes helységeinek bérbeadásából befolyt jövedelmet. Ezután le kell vonni mindegyik közösség által a maga részéről esztendőről esztendőnként kifizetett építési költséget. A maradványt kell Treuer József úrnak visszafizetni, amit a két közösség – nemesség $\frac{1}{3}$, a városi polgárság $\frac{2}{3}$ -ad mértékben – azonnal kiadmányoz. Mindkét közösségnek esztendőről esztendőre fennmaradt tartozása 6 százalékos kamattal kerül felszámításra. Így a nemesség által fizetendő tőke 4023 forint 34 krajcár, kamata 1144 forint 6 krajcár, összesen tehát 5167 forint 40 krajcárból álló adóssága van Treuer József felé. Erről az adósságról az 1818. esztendő végén a nemességet a városi tanács jegyzőkönyvének kivonatával fogja emlékeztetni.³⁰

A nemesség közgyűlése – ha képletesen is –, de „megdermedt”. Rögtön ki is jelentette: az 1810. július 10-ei közgyűlésükön a Fecskendőház építésében ugyan megegyezett a városi tanáccsal, de a Vigyázó Toronynak elbontására, majd annak magas költségek miatti újjáépítésére minden költséget megtagadott. Emlékeztettek arra, hogy Cseresnyés István és Tumler Henrik olyan utasítást kapott, hogy a Toronnyal kapcsolatos minden, a közös kasszát terhelő kiadást utasítsanak el.

Az 1814. július 18-án tartott városi közgyűlésre – olvasható tovább –, a nemességet ismét meghívták, ahol újból téma volt a Vigyázó Torony felépítése, egybekötve a várbeli víznek a piacra történő levezetése tervével. A nemesség a víz levezetését elfogadta, a tervet támogatta, azonban a Torony felépítését csak a felajánlások terhére támogatta. Ehhez képest az 1815. március 28-án a nemesség kérte az építési költségek bemutatását, akkor, amikor a Torony építése már folyamatban volt. A bemutatott számadásokat átnézve tapasztalták, hogy az „*a számadást vezető városi bíró által össze zavartattak*”. A nemesség akkor úgy döntött, hogy addig, amíg a Vigyázó Torony építési költségei nincsenek megkülönböztetve (elválasztva) a Fecskendőház építési költségeitől, addig nem veszik azokat át. Azonban Treuer József – így a nemesség jegyzőkönyve szerint –, ezt a kért megkülönböztetést nem akarta megtenni, inkább a nemességnek az építésre adott pénzt visszafizetni javasolta.

A nemesi közösség – figyelemmel az előzőekre –, megbízta Esztergomi Ignác főszolgabíró, hogy Treuer Józseffel egyezkedjen. „*A nemesség mind ezen jegyzőkönyvének bizonyításai szerint nyilván és folyvást kijelentett ellenkező akarattjánál fogva – mind pedig a városi tanácsnak, aki az építésnek vezetésében, a számadásnak megvizsgálásban és az épületet árendába való kiadásában s mindennemű használásában – a nemesség minden befolyása nélkül egyenesen annak valóságos kizárásával magánosan beereszkedett, foglaltoskodott és végzett, cselekedete követ-*

³⁰ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 180–181.

kezésében ezen számadást meg nem ismerheti, s abban a nemesség terhére kitett 5167 forint 40 krajcárt el nem vállalhatja.”³¹ Ezért is, illetve ha a kétféle építési költség megkülönböztetését Treuer József nem akarja, vagy nem tudja szétválasztani, a nemesség inkább megváltik az egyharmad tulajdonától, és az összes építési költséget visszaköveteli. Mindez ha „barátságos úton meg nem történik”, akkor bíróságon követelik a visszafizetést.

Az év (1820) júniusában beszámolt Treuer bíró az épülő kórház (Lázár ház) pillanatnyi helyzetéről, a költségek alakulásáról. A beszámolóra kötelezte a tanács egyik korábbi határozata is. Erre való hivatkozással jelentette, hogy a kórházba kerülők ellátását a céhek évenkénti befizetésekkel támogatják. A kórház új szárnyának karbantartásáról akkor döntenek majd, amikor elkészül és átadják rendeltetésének. Beszámolt az eddigi adományokról: Treuer bíró – úgy is, mint az épülő kórház igazgatója – jelenti, hogy eddig befolyt 3183 forint. A megyéspüspök 1500 forintot, Kolossváry Miklós³² 400 forintot adományozott, illetve Haaz Tamás végrendeletében 600 forintot ajándékozott a kórház javára. Ezzel a pénzzel már hozzá lehet kezdeni az építkezéshez – vélte a főbíró, és jelentette a tanácsnak, hogy megkezdte a pincegödör és az alapok ásátását, egyúttal bemutatta a módosított tervrajzokat is. A tanács megnyugodva tudomásul veszi a jelentést, és teljes bizalmáról biztosítja Treuer Józsefet mind a pénzalap felhasználását, mind az építkezések folytatását illetően.

Ekkor kapott jelentést Treuer főbíró, hogy a város rétje mellett (a város északi részén, amely a káptalani területtel határos), ha a csapómesterek – amennyiben nem figyelnek – a posztókalló melletti gát zsilipjeit nem megfelelően kezelik, akkor a város említett rétjeit áradáskor a víz elönti, így az eliszaposodik. A csapók figyel-

³¹ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 183.

³² Kolossváry Miklós (hivatalosan Ferenc-Miklós, de általában csak a Miklós nevet használta) Győr vármegye alispánja, 1777. december 27-én született és 1844. augusztus 26-án, Szilsárkányban (Sopron megye) halt meg. Az 1825–1827-i pozsonyi országgyűlésen, mint Győr vármegye képviselője vett részt. Ő volt az, aki elsőnek javasolta a Tudományos Akadémia megalapítását. Két felesége volt: Börtsy Anna és Bezerédj Teréz, Bezerédj Ignác, Győr vármegye alispánjának és udvari tanácsosnak lánya. 1796-tól Szombathelyen, Saniszló István fia mellett „házitanítósodott”. 1805-ben a megye Győrbe küldte, hogy híreket szerezzen Napóleon esetleges támadásáról. Igen aktívan vett részt a Bakonyból érkező Sárvíz szabályozásában, a sárvízi csatorna építésének megszervezésében. E korban szokatlanul megtanult angolul, könyveket szerzett be az angol jogrendről és egy rövidebb időt Angliában töltött. 1835-ben Budán névtelenül jelent meg „Nagy-Britannia polgári alkotmányának rövid előadása” című munkája, amelynek egy-egy példányát elküldte gróf Cziráky Antalnak és gróf Széchenyi Istvánnak, akik a tanulmányt levélben köszönték meg. 1839-ben fejezte be a „Miképp lehetne a rómaiak, s angolok bíráskodását honunkba létesíteni, a nélkül, hogy ősi intézményeinket helyükből mozdítsuk” című munkájának kézírata, amelynek eredeti példányát az Országos Széchenyi Könyvtár kéziratárában őrzik. Forrás: A Kolossváry család. Kézirat.

meztetését a bíróra bízták. Ugyanekkor kellett a Városháza nyugati oldalán lévő istálló zsindelyezésével is foglalkozni, miután annyira megromlott, hogy a tanács kénytelen volt cserét csináltatni. A lebonyolításra Stein György deputátus kapott megbízást.

„Az elhunytak nyugalma is, az emlékkövek egységbe való megőrzése is, de a józan politika [itt: bölcsesség] is megkívánja, hogy a temetőhelyek a körülöttük vonandó árokkal oltalom alá véteessenek.”³³ – mondta ki a tanács a június 21-iki ülésén. Azt tapasztalták, hogy a város három temetője³⁴ melletti árkok annyira beomlottak, hogy már a legelő marhák ellen sem véd. A sírköveket ledöntik, a keresztek kitörik, a sírokat pedig széttaposzák. Ezért a tanács elhatározta, hogy a temetők körül sáncokat épít, kiárkolja, ahol kell, ott kaput készíttet. A költségeket a nemességgel arányosan ($\frac{1}{3} - \frac{2}{3}$ arányban) megosztja.

A nemesség csak augusztusban foglalkozott a kérdéssel, de határozata szerint – miszerint ő is kiküld egy vizsgáló biztost –, félreértette a város kérését. Ezt a döntést a városi tanács értetlenül fogadja, hiszen – dacára az $\frac{1}{3}$ résznek –, elsőbbséget biztosított a döntésben a nemességnek. De azt sem érti, a nemesség miért akarja a temetők árkainak javítására elkölteni az elmúlt 1819-ben gyűjtött pénzt, hiszen azt az új temető területének megvásárlására adta össze a közösség.

A katonaeév végén, 1820. november 1-én történt választás semmilyen változást nem hozott: Treuer József ismét csak egyhangú voksolással maradt a bírói székben, a közösség teljes melegegedésére, figyelemmel elsősorban a tisztességes hivatali tevékenységére, a királyi várossági mozgalomra és a kórház építés körüli munkájára.

A városra egyre nagyobb terhet rótt az átvonuló katonák tartása, beszállásolása (etetése, itatása, a lovak ellátása): egyszóval a kvártélyozása. Ez különösen jelentős teher lett az elmúlt és a jelenlegi, vagyis az 1820/21-es katonaeévben, amikor egyre nagyobb számba vonultak katonák olaszországi területekre.³⁵ A városban kinevezett kvártélymesterek voltak, akiknek feladata volt a katonák elosztása, a katonaadó kivetése, beszédése. Az utóbbi időben azonban több panasz is érkezett a városi

³³ VeML V.102.a. 21. kötet. 453.

³⁴ A városnak ez időben négy temetője volt: Alsóvárosi temető (első temetés 1783. 09. 15.), Felsővárosi temető (első temetés 1780. 04. 12.), Jeruzsálemhegyi temető (első temetés: 1783. 07. 16.). A Jeruzsálemhegyi zsidó temető a Szél utcában (legrégebbi síremléke 1731-ből való. Használatban volt 1881-ig.), amit a városi magisztrátus minden bizonnyal nem számolt a saját temetői közé. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

³⁵ A napóleoni háborúk lezárásaként megtartott 1815-ös bécsi kongresszus az itáliai fejedelemségek feletti uralmat felosztotta a Habsburg–Lotaringiai-ház és a Bourbon-ház között. A Risorgimento („újászerveződés”) jelszavával nemzeti mozgalom alakult ki, amely Itália egyesítését tűzte ki céljául. 1820-ban egy olasz nemzeti felkelés bontakozott ki, ami ekkor még elbukott. Minden bizonnyal a katonai műveletek végrehajtására vonultatták a különböző katonai alakulatokat az akkor még nem egységes Olaszország felé.

tanácshoz: volt, akiket a kvártélymesterek nagyon megterheltek, voltak, akiket pedig hosszú időn keresztül kihagytak e szolgáltatás – adófajta – teljesítéséből. A tanács megállapította, hogy ennek ellenőrzésére Treuer bíró egymaga nem elegendő, ezért a különböző városrészekre – 1821. január 13-tól – felügyelőket nevezett ki:

- Cserhátra: Jádi Ferenc tanácsost,
- Vásárállásra, ahová a Buhim völgyére lefutó utcák is tartoznak: Csehszijártó István tanácsost,
- az egész jeruzsálemhegyi részre: Ludvig József deputátust,
- a Hosszú utcába: Stein György tanácsost,
- a Tizenhárom városrészbe: Halász János deputátust,
- a Temetőhegyre: Rados József deputátust,
- az Úrkút felé és a Pajta utcába: Rozman István deputátust,
- a Komakút utcába Sáfrán György, és a Vámosi utcán „*alól való tájra nézve*” Rudi Mihály tanácsost.³⁶

A kijelölt személyeknek feladata: panaszok azonnali és helyszíni kivizsgálása, orvoslása, a jelentősebb esetek jelentése a tanácsnak.

„*Rendes Bíró Treuer József úr mindazonáltal esméretes buzgósága szerint azt cselekedte, hogy azon kis oskolának tetejét (...) ujj zszindellyel egészen újra megfedette.*” – olvasható az 1821. március 10-iki tanácsülés jegyzőkönyvében. Az iskola a „*Piaci kis iskola*”,³⁷ amely a katolikus hívek kezelésében és fenntartásában működött. Nem véletlen, hogy a tanács megjegyezte: az iskolát a felekezet tartja fenn, mint ahogy a reformátusok is a saját iskoláiról gondoskodnak. Treuer bíró ugyan „*saját erszényéből*” fizette a zszindely árát, a mesterembereket, de a tanács úgy döntött, hogy visszafizeti – elsősorban adományokból – a kiadott 461 forintot. Megkeresi elsősorban a Piac utcán, a Cserháton és a Vásárálláson lakó katolikus híveket, a püspökséget és a káptalant, hogy adományokkal támogassák a tetőcserét. Ha mégis hibázna a végösszeg, azt a saját költségvetéséből pótolja. Ezen túl szintén a saját pénzéből fizette ki Treuer József a város három temetőjének árkolását, a Hosszú utca ismételt, és a Komakút ér csatornáinak javítását is. De a saját pénzéből fizette Révkomáromban a Városháza tetejének cseréjére vásárolt zszindelyt, a tűzoltó létrák készítéséhez szükséges faanyagot. Mindezeket a tanács – a bemutatott számlák alapján – ismét csak visszafizetni rendelte.

Az ügynevezett „*konyhavizsgálat*”-i rendszabályok bevezetése óta viszonylag hosszú idő telt el, mindenesetre 1821. április hónapban újra téma volt, pontosabban: mi legyen a vizsgálat célja, mennyi legyen a büntetéspénz, ami a tűzi kasszát fogja

³⁶ VeML V.102.a. 22. kötet. 61–62.

³⁷ A mai Óváros tér 23. számú épülete helyén állt 51. népsorszámu földszintes épület volt. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

gyarapítani. A vizsgálat során ellenőrizték a kiküldöttek az oltóvíznek meglétét, a ház és tűzhely körüli „*rondaságot*”, vagyis az éghető szemét mennyiségét, a tűzifa gondatlan tárolását és a kémények állapotát. A büntetési tételek: víz hiánya a konyhában 30 korona, konyhában, tűzhelynél, padlásán éghető szemét tárolása 45 korona, fa tárolása a tűzhely mellett 30 korona, a kormos, tisztítatlan kémény 15 korona büntetéssel jár. Ha a háztulajdonos nem engedi be a kéményseprőt, 2 forint büntetést kell fizetnie, ellenben, ha a kéményseprő követ el mulasztást, kéményenként 6 forint büntetést tartozik fizetni. Az ellenőrzést egyébként, a nemesség képviselőjének a jelenlétében, minden háznál el kellett végezni.

Néhány évet – mintegy hatot – előreugorva, nézzünk egy 1827. április 4-iki feljegyzést az éppen esedékes „könyvvizsgálatról”. Túl azon, hogy olvasható a feltárt hiányosság, de „bekukucskálhatunk” Veszprém lakosainak házába (még ha csak a konyhába is), és világossá válhat: miért is féltek eleink a tűztől, a tanács miért is szankcionálta a tanács keményen renitens lakosait.

Az egyik jelentést ifjú Devecseri István készítette egy pontosan leírt területen lévő házaknál. Ebbe beleestek a Jeruzsálemhegy, a Komakút és a Nagykaszárnya melletti épületek, a temetőhegyi épületek és a Boldog Város házai.³⁸ A többi vizsgálatot Rajki István szabadvajda, Vázsonyi János deputátus végezték. Néhány észrevétel:

„Gróz János püspök pintéرنél [kisebb méretű dézsát, köpülőt készítő mester] az egész konyha és a tűzhely alja forgáccsal terítve, és a konyha padlásán a kémény mellyéke szalmával terítve.

Molnár Erzsénél a kályhában fa volt szárogatóba, vize nem volt, s a padlásra való járása vagy az szoros konyhából az konyha padlása pedig terítve szalmával és a kémény mellyéke, a kéménye és felette ronda volt, melyet a Paur kéményseprőnek kötelessége volna tisztán tartani.

Medgyesi Istvánnál semmi víz nem volt, maguk pedig oda haza nem lévén [!], a kémény mejjéke és az konyha padlás szalmával terítve.

Vitholm Ferencnek két tűzellő hely felett vagy az padlásra felhúzott kis kémény forma, kis szűk szivató, így egészen az zsuptetőnek [szalmatető] mégyen az füst, mely igen veszedelmes.

Makki János Hajmáskérről jött be lakni. Ez a tehenit konyhán tartja, almozza, holott két lakója két féle tűzzel és a szerencsítlenség megtörténhetik, különben félelmes alacsony konyhája vagy.

³⁸ A mai Komakút tér környéke, a Nagykaszárnya (ma a Zeneiskola, Megyeház tér 5.), Temetőhegy (Dózsaváros), Boldog Város (Boldogváros): a mai Szent István utca – Tánacsics Mihály utca – Pápai út – Eszterházy Antal utca által körülölelt terület. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

Domgyán Pál házánál az konyhából a füst az padlásra mégyen, mely is veszedelmes. S ugyan az másik konyhából a füst kimenésének egy kis fa kémény vagyon és kevéssel érő a tetőnél kisebb.

Pápai János füstös konyhájából az füst kimenése az tornácra vagyon egy ablak, melynek ellenére nincs más, mint az padlás és nád tető.

Kovács Anna házánál levő tüzellő helye és a füst kimenésének kéménye sövényrel van készítve, mely vesszőből lévő fonyása meg sincs sározva.

Vargyú Ferencnek konyhája nincs, az istállóban tüzel minden pallás nélkül.

T. Gyurits asszonyságnál az kaminban [zárt, mászható kémény, melyet a konyhából fűthető kemencék elé építenek] tüzes hamu találtatott és az alsó konyhában húst sütöttek, mind a tűzhely, mind alatta és mellette tele volt minden forgáccsal és szeméttel.

*Rác Mihálynál az veszedelmes és szűk kéményluk melyből tavaly is tűz támadott, teli korommal és minden jobbítás és igazítás nélkül találtatott.*³⁹

Nem véletlen a kemény büntetés – és a félelem.

Ismét a Fecskendőházról

1821 szeptemberében már egy „*megintő levél*” [itt: feljelentés] borzolta fel a tanács és Treuer József kedélyét. 1821. augusztus 21-én a nemesi közösség perceptora, Szél Ferenc feljelentette Treuer Józsefet és általa Veszprém város polgári közösségét. A feljelentés lényege a Fecskendőház és a Vigyázó Torony építési elszámolásában mutatkozó eltérő nézőpont: a nemesség kijelentette, hogy ha az általa biztosított összeget nem a Fecskendőház építésére, „*hanem az elbontott és újra költségességen felrakott haszontalan [úgymond] Vigyázó Toronyra az intető Nemesi Közösség akaratja ellen fordította,*” annak részét visszaköveteli, de ettől függetlenül továbbra is ugyanúgy igényt tart a Fecskendőház bevételeinek egyharmadára.

A város válasza – az 1821. szeptember 15-i közgyűlésen – kemény és határozott: az „*intést*” annak tekinti, hogy a nemesi közösség ki akar bújni azon fizetési kötelezettsége alól, amivel tartozik a városnak és rajta keresztül Treuer József városbírónak. De helytelen az a követelése is, hogy a Vigyázó Torony költségét válasszák le az összköltségből, mert leginkább ez az ok, amire hivatkoznak. Emlékeztette a városi tanács a nemességet, hogy 1810-ben, az építkezés kezdetén, a városnak volt az a javaslata, hogy „*a Vigyázó Toronyt földig elszedesse, s annak köveiből építődjön meg a Fecskendők kamorája*”. A torony elbontását éppen a nemesség ellenezte, amit a város csak akkor értett meg, amikor Tumler Henrik bemutatta az új és kiterjedt épület tervét, benne a Vigyázó Torony felépítésével is. A teljes építés alatt lett volna alkalma a nemességnek észrevételt tenni, de nem tette. Sőt, amikor az ünnepélyes

³⁹ VeML V.102.b. 26. doboz. 272–330.

átadás megtörtént, „*seregestül vett azon részt*”, emellett ő is elhelyezte a toronygomba azt az írást, amiben jogot formálnak az egyharmad tulajdonrésze. Volt másfél év az észrevétel megtételére. Miért nem tette? Megjegyzi a tanács: „*Vissza megint a városi közösség ugyan az intető nemességet, hogy az őtet illető terhek viselése alól magát ki fejteni s annak színes okokat keresni ne törekedjen.*”⁴⁰ Mindettől függetlenül a Treuer Józsefnek járó 5167 forint 40 krajcárt és a kamatait fizesse meg. De arról is döntöttek, hogy a város a nemességnek járó, és az épület kiadásából eddig keletkezett és a nemességnek esedékes $\frac{1}{3}$ hasznot beszámítja Treuer József elmaradt kölcsönének a kifizetésére.

Azt, hogy a nemesség közgyűlésén elhangzott az az utasítás, hogy a torony elbontásához (a magas költségek miatt) bele ne egyezzen, a városi közösség úgy értelmezte, hogy a nemesség is a torony megépítését, felemelését akarja. A már idézett szeptember 15-iki közgyűlés jegyzőkönyvében olvasható: „*A városi közönség a nemességnek ezen ellenzésekbeli célját és okát csak akkor értette meg, hová vágjon, midőn utóbb 1812-ben [helyesen: 1810-ben] nemes Tumler Henrik úr által az együgyű első gondolatbéli Fecskendő Kamara helyett, egy jeles és emeletes épület, a Vigyázó Toronynak is felépítésével össze kapcsolva terjesztetett elő, amely az Arany Sas patika háztól fogva a Vár oldalának napkeleti egész részére kiterjesztve vala.*”⁴¹ Ebből – vagyis a Tumler-féle tervből – következett a városi közösség és a tanács, hogy a Tűztorony megépítése a nemesség akarata is.

Szeptembertől, az „intés” kézhezvételétől, az 1821. november 1-iki bíróválasztásig már nem történt kiemelkedő esemény a város életében. Októberben megtörténtek a szokásos választások, amikor kiegészítették a külső tanácsot, a hatvanasokat, megválasztották az utcabírákat, a borbírákat. A november 1-én esedékes bíróválasztás sem hozott nagy izgalmat: Szalatkay János, a földesuraságok képviselője ugyan hozta magával a lepecsételt levelet, benne a kandidáló tanácsstagok neveivel, de most sem bontották fel. A közösség javára és teljes megelégedésére „*egy szívvel és szájjal zengett Éljen! Éljen! Kiáltással*” ismét Treuer Józsefet választották meg a város bírójának.

Annál inkább történt a nemesi közgyűlésen, december 2-án. Ekkor a nemesség jegyzője, Stojánovics János tájékoztatta a jelenlévőket a városi tanács és Treuer József válaszárol: a Fecskendőház építéséről készült és kért számadást a kívánt megkülönböztetéssel nem adja. Véleményük szerint, „*ezen kinyilatkoztatásban ismét a T. nemesség kijázdására és károsítására célzó szándéknak újabb jeleit adta volna*”.⁴² Ezért Szél Ferencet utasították, hogy most „*számadásbeli perrel keresse meg*” a városi tanácsot és a „*költő bírót*”.

⁴⁰ VeML V.102.a. 22. kötet. 214–217.

⁴¹ VeML V.102.a. 22. kötet. 215.

⁴² VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 196.

Korerkölcsök – betegségek

A következő, 1822. év elején a városi tanácsnak és Treuer bírónak közegészségügyi kérdésekkel kellett foglalkozni a vármegye határozatának megfelelően. Történt ugyanis, hogy „...a népesebb helyeken és mezővárosokban elhatalmazott feslettségnek, s ebből eredő ragadó nyavaláknak orvoslása, akadályoztatása és kiirtása érdekében ...”⁴³ rendszabályokat hoztak. E szerint – idézve (és megtartva) a rendszabályok hangulatát is:

- 1) Az erkölcsökre való felvigyázás; a feslett életűeknek megzabolázása, az idegen és férj nélkül élő személyeknek bejelentése az előljárásnak, házigazdáknak, a vendégfogadósoknak kötelességül adatik.
- 2) A szolgálaton kívül való asszony személyeknek [vagyis olyan nőknek, akik nem működtetnek panziót, vendégfogadót] a különös szállás tartás tilalmaztatik.
- 3) Kis leányoknak örökbe való felfogadása, az atyjuk vagy gyámjuk híre nélkül megtiltatik.
- 4) A cselédeknek templomba eresztése, a gazdáknak meghagyatik, s keresztényeknek a zsidóhoz való elszegődése eltiltatik.
- 5) Gyanús és szóbeli [egyedülálló] lányoknak, úgy a rideg asszonyoknak [nem házas, egyedülálló] együtt lakása eltiltatik.
- 6) Mesterlegényeknek, külföldi szököttek, koldusok, sajtsinálók, téglahányók, kellerek [felszolgálók, csaposok] s a többi széllel kóborlása letilttatik.
- 7) Az ilyeseket megszenvedő házigazdák pedig mint orgazdák büntettetni rendeltetnek.

A rendelkezés eredményességéről már nincs információ, de bizonyára a ma emberének furcsán ható passzusok érdekesnek, netán megmosolyogtatónak is hatnak.

1822. május 11-i tanácsülésen Treuer József egy olyan bejelentést tett, ami bizonyára meglepte a tanács tagjait: 1822. november 1-vel lemond a városi gyámtyai hivataláról, amit már 23 esztendeje visz. Azzal indokolta döntését, hogy „*naponként terhesedő életidejét ezen hivatalnak viselésére erőtlennek és alkalmatlannak*” tartja, és még életében szeretné jó kezekbe tudni az árvák vagyont. Talán betegeskedett, hiszen ekkor már a 69. életévében volt. Mindenesetre a tanács a döntést egy közelebbi és nagyobb tanácsülésre halasztotta, ami végül teljesen elmaradt.

Mindenesetre betegségét támasztja alá az a bejelentése is, amit az augusztus 3-iki tanácsülésen tett: megválí a város külső gazdaságának igazgatói posztjától. A számadást bemutatta, a tanács pedig úgy határozott, hogy a gazdaság vezetését egy állandó bizottságra (deputációra) bizza. Ennek a bizottságnak a kialakítását ezen a tanácsülésen el is végezték. Így a gazdasági bizottságot a mindenkori városbíró – így

⁴³ VeML V.102.a. 22. kötet. 74–75.

jelenleg Treuer József – vezeti. Tagjai ez idő szerint: Csirke János főjegyző, Cseh-szíjártó István, Zsolnai István tanácsnokok, Rósa József, Ludvig József és Halász János deputátusok, Tripammer János aljegyző. Tagja a bizottságnak a városgazda, aki ebben az időben Gyurits György volt, illetve a szabadvajda is. A bizottság hetenként szombaton köteles ülést tartani és dönteni a gazdaságot érintő minden kérdésben. Ebben nem csak a mezőgazdasági munkákat értette a tanács, hanem a város épületeinek karbantartását, javítását, a katonatartáshoz előírt zab, szalma és széna beszerzését is. Nem járunk messze az igazságtól, ha megállapítjuk: Treuer József bevezette a ma is működő városgazdálkodási egységet.

A város gazdaságával – és az adófizetéssel – függött össze a Treuer bíró vezette tanács azon döntése is, hogy a közelmű országos összeírásra való felkészülés érdekében új jegyzéket készít, mivel úgy látja, hogy sokan nem jelentkeztek be – „*hír nélkül jöttek*” – az adózó lakosok közé.⁴⁴ A várost négy részre osztották és részenként összeírókat jelöltek ki:

Első rész: A várban Mollik Ignác seborvos házánál kezdődik, a Piaci fő-, és a Szentkirályszabadjai utcán egyenesen ki menve mindazon házak, melyek ezen utca felől keletre esnek, és amit a túlsó várostól (vagyis a Felsővárostól) a Séd választja el. Összeírója: ifj. Devecseri István.

Második rész: A Piaci fő utcának napnyugati részén való minden ház, melyek a túlsó várostól a Séd vize által választatnak. Összeírója: Haubner Mátyás.

Harmadik rész: A Séd vizén való nagy hídtól kezdve egyenesen kimenvén a Csorda utcán, mindazon házak, melyek ezen fő utcának napnyugati részén vannak. Összeírója: Rados József.

Negyedik rész: A most írt fő utcának (3. részben) napkeleti része felől való minden ház, e két utóbbi szakaszt a város minden részétől a Séd vize választja el. Összeírója: Halász János.

Az összeírásokat azonnal el kellett kezdeni, úgy, hogy Szent Márton napjára (november 11.) a lajstromokat le kell adni.

Az év hátralévő részében a napok a város földjeinek, rétjeinek és erdőinek felmérésével telt. Ennek végrehajtása a felfogadott hites földmérővel azt szolgálta, hogy város pontos képet kapjon földjei helyzetéről, fekvéséről. Kellott is, mivel újabban a legtöbb gondot a széna biztosítása okozta, amit az átvonuló és a helyben telelő katonaság igényelt. Majd jött 1823. január 18. A vármegye utasítására is, de inkább a közbiztonság romlása miatt, ki kellett hirdetni a „*Talponálló törvénynek felállítását.*” – vagyis a rögtönítélő bíróságot. Mindez az elharapódzott rablás, gyilkosság, útonállás és gyújtogatás miatt történt.

⁴⁴ Az összeírás majd 1828-ban lesz. Az 1828. évi általános országos összeírás, az ún. „*Conscriptio Regnicolaris*” volt az alapja az adókvetésnek.

A város életében jelentős tehertétel volt – mint már említettem –, a katonák elszállásolása, részükre a szükséges ellátás biztosítása. Veszprém ebben az időben nem rendelkezett olyan méretű laktanyával, amely a nagyobb létszámú, elsősorban az átvonuló katonaságnak szállásul szolgálhatna. Maradt a törvényben is leírt kvártélyozás bérelt épületekben, vagy a város lakosai házában való elszállásolás. 1823. február hónapban jelentős számú átvonuló katonaságnak kellett helyet biztosítani. Február 14-én rendkívüli ülésre hívta össze a tanácsot Treuer bíró. Közölte, hogy február 18-án, 20-án és 22-én a Geppert [egyébként olasz] ezred három zászlóaljja fog a városban egy-egy napot eltölteni. A katonák elszállásolása ekkora létszámban már pontos szervezést igényelt. Treuer bírónak az volt a célja, hogy ne legyen aránytalanul terhelve a város lakossága, városrésze. Ezért úgy döntöttek, hogy a harmadik zászlóalj, amely 18-án érkezik, – parancsnokságból, négy századból áll, létszáma 417 fő –, a Cserháton, a Buhim völgyben, a Vásárálláson és a Szabadi úti házakban lesz elszállásolva. A február 20-án érkező első zászlóalj – parancsnoksága és 6 század – 658 főt számlál. Részükre a Komakút, Horgas, Hosszú és a Vámosi utcában lévő házak biztosítják a szállást. A második zászlóalj 22-én érkezik – parancsnoksága és 6 század – 605 fővel. Szállásuk a Séd vizén túli városrészen, a Temetőhegyen, a Csorda és a Pajta utcában lesz. Minden elhelyezést úgy kell tervezni, hogy egy házban 2, legfeljebb 3 fő helyezhető el. Áprilisban már zabra és szénára is szükség volt, mert ekkor egy lovaskompanya (lovasszázad) fog keresztül vonulni a városon. Ez esetben már az istállókat is fel kellett mérni, ügyelve arra is, hogy kiszűrjék a furfangos gazdákat, akik alacsonyabbra készítik az istállókat, hogy a ló nehezen férjen el.

Treuer József a város érdekének védelmében még olyan egyszerűnek tűnő eseteket is figyelemmel kísért – és fellépett ellene –, ami sértette a közösség érdekeit. Tudomására jutott, hogy a Klastrom völgyben az ún. Zsidó csárda mellett⁴⁵ néhány városi polgár „*lövöldözésbe magokat gyakorolni kívánják*”. Igaz, ez veszélytelen helyen van, de a bort, a sört és a falatozni valókat a közeli csárdából hordatják, ami miatt úgy tűnt, hogy az a terület is a csárdához tartozna. Az pedig a város területe, tulajdona. A bíró – 1823. július 12-én – ki is küldte az ellenőrző tanácsnokokat és deputátusokat az eset kivizsgálására. A küldöttség megállapította, hogy dologtalan, hence, munkakerülő városi lakosok állítottak fel egy lövöldöző helyet minden cél

⁴⁵ Zsidó csárda: (Zsidócsárda) = Kiskuti csárda, melynek épülete ma is létezik. A mögötte lévő nyugati területnek „Zsidó csárda föle” volt a neve.

Lebuj = Lebujti kocsmá. Már az 1784-es térképen is jelölve van: Educillum = kocsmá, fogadó. Egészen 1907-ig az 1524-es számot viselte. A helyet az 1958-as térkép is jelöli, még ekkor is a Nagyvári család tulajdonában volt. 1959-ben kért építési engedélyt Nagyvári Sándor családi ház építésére. Ekkor lett elbontva a „hosszú” épület és épült a helyére a Sallai Imre utca 32. szám. Ma Veszprémvölgyi út 62–64. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

nélkül. A döntés azonnali: fel kell számolni az engedély nélkül épült lövöldét, a faanyagot a Lázár ház tűzifa szükségletének hordják el.

Ettől nagyobb gondot okozott viszont a városra kivetett regruták – a tanács megítélése szerint – aránytalanul nagy létszámú, mintegy 46 fő „kiállításá”. A város nem akart „kényszerítés eszközéhez” nyúlni, ezért úgy döntött, hogy verbungot (toborzó csapat) állít fel, melynek vezetője Medvenits József tanácsos és Rozmán István deputátus. Feladatuk, hogy a város polgár katonaságából, az arra alkalmas személyekből, szervezzenek verbungokat (toborzókat), a városban lakó és újonnan beköltözött muzsikusokat pedig „szolgálatra bírják”. A jelentkező regrutának 20 forint verbung pénzt fizet. A verbuválást már 1823. augusztus 10-én el kell kezdeni, elsősorban a Lőrinc-napi országos vásár alkalmával, de meg kell ragadni minden alkalmat a toborzásra, hogy a határidőre ki legyen állítva a kivetett létszám.

Újabb adózási változás

A korábbi, és az adózási szabályok miatti lakosság felmérését, a névjegyzék elkészítését a kiküldött megbízottak befejezték. Ez lett az alapja az 1823. évi adó és árenda (haszonbérlet) kivetésének. Azonban annak beszédését már azonnali hatállyal megváltoztatták. Ezután az adót „pengőpénzben” kell fizetni, amelynek értéke, átváltása már nagyobb tudást kíván, amit az eddig végző polétások már nem képesek végrehajtani. De nem csak a tudás hiánya miatt, hanem azért is, mert néhány polétás nem kellő eréllyel végezte munkáját, a befizetett pénzt elköltötték, nem adtak minden esetben hiteles nyugtát a befizetésről, így a polgároknak kárt okoztak. Ugyanakkor a városiak is hozzászórtak a polétások erélytelenségéhez, nem fizették meg az adójukat, és így egyre nagyobb hátralék keletkezett, amit viszont később nem tudtak beszélni. *„Ezen, és több fontos okoknál fogva tehát, az eddig a polétások által gyakorlott beszédés módja az adópénzre nézve mai napon eltöröltetett...”*⁴⁶ Természetesen a továbbiakban is választanak polétásokat, akik végzi a feladataikat és beszélik az időnként esedékes árendás pénzt. De az adó beszédésére új rendszert vezettek be:

– Bevezetik a „Porció könyvet” minden adózónak, minden adózó helyre külön-külön.

– Ezen fel kell tüntetni az adóévet, a poléta és a sorszámot kívül az adózó nevét, a fizetendő adó mennyiségét (pengőben).

– Pontosan meg kell jelölni az adófizetés határidejét, ameddig a városházán az adót ki kell fizetni *„executio [végrehajtás] fenyítéke alatt”*.

– Mivel közeleg az 1823. katonaev vége, az adófizetések határideje: Kisasszony napjáig (szeptember 8.) ki kell fizetni az éves adó felét. Dömötör nap-

⁴⁶ VeML V.102.a. 23. kötet. 239–241. Időpont: 1823. augusztus 16.

jáig (október 26.) az egynegyedét, Katalin napjára (november 25.) pedig az utolsó negyedét.

– Ezen a befizetési könyvecskén kell igazolni az adó megfizetését, amit a városi adó-vevő ír alá.

– A beszedett adót a kinevezett tanácsnok fogja leigazolni az adólajstrom aláírásával.

– Aki az adót nem fizeti be (három napos türelmi idő), azt azonnal „*végrehajtás alá küldik*”.

A munkálatokat azonnal el kellett kezdeni, mivel a Vármegye az esedékes félévi adót már bekérte a várostól, a város kifizette, pedig még egy krajcárt sem szedett be a lakosoktól.⁴⁷ Szeptember 6-án a tanács kinevezte ifj. Devecseri István tanácsnokot, aki Rósa János adó-vevő mellett ellenőrzi az adó befizetését és a nyugták kiadását.

Az adószedés rendszerén túl változott a befizetett adó tárolása, az abból történő kifizetések rendszere is. Az adó megfizetése a városházán történik, szükséges tehát, hogy a befizetett pénzt „... *ennek utána nem az adó-vevők magános házaiknál, hanem itt, a város házában tartasson, mint bátoroságos [biztonságos] helyen ...*”⁴⁸ A kassza szekrényét – ami díszes, de célirányos legyen –, a város „levelesházában” kell tárolni, amit a bíró évenként legalább négyszer köteles váratlan időben leellenőrizni.

Az 1823. november 1-i és az 1824. katonaév kezdetekor megtartott főbírói választásnál már kicsi változás történt. Stark János a Püspökség, Pap Imre a Káptalan képviselőjében a szokásoknak megfelelően hozták a lepecsételt borítékot, benne a jelöltek neveivel. Ez esetben a koreográfia szerinti lemondás után most felnyitották azt. A jelöltek voltak: első helyen Treuer József, 2. Suly Antal, 3. Pápai László, 4. Devecseri István, míg 5. helyen Zsolnai Istvánt jelölték. A választás viszont már a „szokásos rendben” zajlott: többször Éljen! kiáltással ismét Treuer Józsefet választották meg a város főbírájának.

Püspöki installáció

Miután 1821. május 27-én meghalt Kurbély György, a veszprémi egyházmegye püspöke és a város egyik földesura, több évig nem volt kinevezett püspöke az egyházmegyének. 1824-ben nevezték ki makói és gelei Makay Antalt⁴⁹ megyéspüspök-

⁴⁷ VeML V.102.a 23. kötet. 239–241.

⁴⁸ VeML V.102.a. 23. kötet. 253.

⁴⁹ Makay Antal Rozsnyón született 1756. febr. 24-én. Apja Makay Ferenc bíró, anyja szkárosi Nagy Mária. A középiskolát Gyöngyösön és Egerben végezte. 1771-től az egri egyházmegye növendéke. Pappá szentelése után a Foglárintézet helyettes felügyelője, a gimnáziumban a latin

ké, aki 1824. március 8-án fogadta a Csirke János főjegyző vezette városi küldöttséget a sümegi püspöki rezidencián. Csirke János magyar nyelven köszöntötte a püspököt, aki az audiencia végén közölte, hogy március 24-én érkezik székvárosába, Veszprémbe, majd a püspöki székének ünnepélyes elfoglalását a következő napra, március 25-ére tervezi.

Treuer József főbíró és a tanács is úgy érezte, hogy a frissen kinevezett püspök „*nagy pompával és méltósággal*” kívánja elfoglalni a székét, de nem mindegy az sem, hogy milyen támogatást tudnak megszerezni a királyi városi mozgalmukhoz az egyik földesúrtól. Ezért egy nagyszabású ünnepi programot készítettek, amivel akkor egyetértett Kisfaludy Boldizsár is, a Püspökség jószágkormányzója. A terv szerint a várost és utcáit feldíszítik, úgy mint:

1) A Városháza északi sarkától Francz Ádám patikárius házának által egy győzelmi kaput emelnek, rajta a püspök címerével.

2) A magyar és a német polgár katonaság 60–60 fővel, zászlaikkal, muzsikával együtt kiállnak és „... *a szükséghez képest öröm tüzet is fognak adni*”.

3) A város főutcáit, a győzelmi kaput, a Piaci kutat, a Vigyázó Tornyot, sőt a reformátusok tornyát és az ablakait a bejövetelkor és az ünnepélyes székfoglaláskor kivilágítják.

Emellett természetesen Treuer bíró elrendelte a város utcáinak megtisztítását is. Ez volt a terv, ami viszont módosult. Március 20-án a Káptalan által készített program szerint:

– Az első győzelmi kaput a Királyi Sóház⁵⁰ és a Püspökkert⁵¹ szegleténél állították fel. A kapu oldaloszlopai mellett a városi céhek álltak, ahogy a körmenetek idején szoktak. A püspököt áthaladásakor „Éljen!” kiáltásokkal fogadták.

nyelv tanára. Két évig káptalani teendőket is végzett. Esterházy Károly püspök levéltárossá, majd irodaigazgatóvá nevezte ki. 1792-ben oldalkanonok, székesegyházi főesperes 1805-ben, a királyi tábla preláta 1808-ban, egervári prépost 1809-ben, hétszemélynök, választott makáriai püspök és királyi tanácsos 1816-ban. Besztercebányai püspökké 1818. aug. 7-én nevezték ki, székhelyét ápr. 17-én foglalta el. Azonnal hozzáfogott az egyházmegye kánoni látogatásához és azt három esperesi kerület kivételével – amelyeknek meglátogatásában betegsége gátolta –, két év alatt elvégezte. A király 1823. márc. 7-én veszprémi püspökké nevezte ki. Veszprémbe fényes pompával Sümegről vonult be. Itt is első teendője az egyházmegye kánoni látogatása. Ezért részletes kérdőíveket küldött szét. Szabályozta a bérálás szentségének kiszolgáltatási rendjét. Az esperesi kerületek új beosztására is tervezetet készített. Szívesen beszélt papjaihoz és híveihez. A székesegyházat 1824-ben rézlemezekkel fedette be. Nagyobb alkotásokra nem maradt ideje. Meghalt 1825. jan. 8-án Sümegen 69 éves korában, ahol szélhűdés érte. A veszprémi székesegyház sirbotjába temették. Forrás: PFEIFFER 1987. 41.

⁵⁰ Az 1880-as évekig a Megyeháza helyén állt épület.

⁵¹ A mai Iskola utcától északkeletre lévő terület, amit még Padányi Biró Márton 1750-ben alakított ki.

– A második győzelmi kaput a városházánál állították fel, annak északi szegletétől a Fekete Sas patika ház felé úgy, hogy elegendő helyet hagyva a polgár katonaság számára. Ők tisztelettel és zeneszóval köszöntötték az átvonuló püspököt, de szóbeli köszöntés nem volt.

– A Városháza győzelmi kapujától a várfokánál emelt harmadik győzelmi kapuig ismét a céhek alkottak sorokat. A győzelmi kapu a Vigyázó Torony alatt lévő Arany Oroszlán patika és Kerfelmájér kolompáros háza között volt, átívelve a várba felmenő utcát. Egyébként mindhárom győzelmi kaput előre elkészítették, képekkel, feliratokkal és versekkel díszítették.

– Az utóbbi két győzelmi kapu között, a piaci márvány kútnál, egy sátort állítottak fel. Itt a püspök kiszállt a kocsijából, majd Külley János⁵² kanonok köszöntötte. A püspök az egyházi szertartás szerint felöltözött, majd a körmenetre a „*várbéli cathedrális nagy templomba*” indult.

– A zűrzavar és a tolongás elkerülése érdekében a céhek kötelesek voltak helyeiket megtartani addig, amíg a templomba való indulást „*mozsárral [mozsárágyú] jelt nem fognak adattatni*”. Ekkor elindulhattak ők is a templomba, illetve ugyan ezen jelre a polgár katonaság.⁵³

Az ünnepség díszes és „pompás” volt, a városi nemesek, ifjak, lóháton Nemesvámosnál fogadták a püspököt, kocsiját az első győzelmi kapuig kísérték. Érkezésekor természetesen „... *ágyúlövésekkel adatván tudtára a temerdek számmal ezen városban összegyülekezett népségnek*”.⁵⁴ Hasonlóan nagyszabású volt a püs-

⁵² Küllei Nepomuki János: Született Dombóvárott (Tolna m.) 1763. december 12-én. A család egyik őse, Mihály 1712-ben III. Károly királytól nemességet kapott. A teológiát az esztergomi főegyházmege növendékéként a pozsonyi szemináriumban tanulta. Itt iskolatársa volt Horváth János a későbbi veszprémi kanonok, majd fehérvári püspök. Pappá szentelték 1789. július 25-én. Káplán Devecserben 1789. október 4-től, majd Veszprémben 1790. november 11-től, alkántor ugyanott 1792-től. Plébános Mernyén 1796. január 23-tól, a kaposvári kerület esperese 1806. július 1-től. Veszprémi kanonok 1807-től, somogyi főesperes 1808-tól, Szent Lászlóról nevezett c. apát 1809. augusztus 6-tól, több vármegye táblabírája és Veszprém vármegye árvaügyeinek igazgatója, püspöki helynök 1823-tól. Kiss Ferenc káptalani helynök halála után káptalani helynök 1825. március 3-tól, Kopácsy József püspök idején általános püspöki helynök 1825. augusztus 31-től, nagyprépost 1830. augusztus 24-től, ismét káptalani helynök 1842. március 6-tól, ált. püspöki helynök szeptember 13-tól, pristinai választott püspök 1843. január 24-től. Meghalt 1849. október 10-én 86 éves korában. A székesegyház sírboltjába temették. Indítványára az 1843-ban alapított egyházmegyei papi nyugdíjintézetet a megyéspüspök nevére Domonkos Intézetnek nevezték el. Az 1849. április 18-i végrendeletében a papi nyugdíjalapra 10.000, a Dávid árvaházra, a Kopácsy-féle iskolára és az újmiséseknek könyvvásárlásra alapítványul 2000–2000, a mernyei plébánia szegényeire 600 ezüstforintot hagyott. Nagyprépostságának első éveiben a káptalani gazdaság nagy virágzásnak indult. Forrás: PFE-IFFER 1987. 149.

⁵³ VeML 102.d. 8. doboz.

⁵⁴ VeML V.102.a. 23. kötet. 84–86.

pök köszöntése a szomszéd megyék és a vármegye küldöttsége által is. Veszprémet Csirke János főjegyző képviselte és köszöntötte a püspököt. (Nincs szó arról, hogy mi volt az oka Treuer József bíró távollétének.)

Március 25-én ünnep volt a városban.⁵⁵ Reggel a polgár katonaság parádézott a várban a püspöki palota előtt. *„Alkonyadtára nem csak a győzelmi kapuk számtalan színes lámpásokkal, mécsesekkel, által látszó felírásokkal, hanem a Piaci utcában való minden egy-egy házak is felvilágosítva, illuminálva voltak – jelesen a város által felállított kapun korona képpen a püspöki mejjkép, két oszlopain a püspöki insignék [püspöki címer] és címer, s pecsét, boltozattyan pedig ezen kronosztikon: AntonIo De GeLeI EpIsCopo LXXXI ple oVantI popVLVs WeszpreMIensIs ereXIIt.*⁵⁶

*Kivilágítva egyébiránt is azon egész kapu számtalan mécsesekkel, melyek ezüst színben, mint megannyi briliántok csillogtak, szinte a tékozlásig megrakatott, a piaci márvány kút, Vigyázó Torony s a reformátusok templomának két ablakai s. a. t. [satöbbi] ki voltak világosítva. A püspöki rezidencia előtt egy piramis, lobogó urnákkal körül oszlopozva, s. a. t. az egész népnek határtalan örömet kimutatták. [...] A sok ezer lámpások az egész éjszakát nappali világosságra emelték volna, hanem hogy a későbbben támadott északi szél azoknak nagyobb részét eloltogatta, de csakugyan az öröm, s a pompa a várost szinte hajnalig ébren tartotta.”*⁵⁷

Mindez persze pénzbe került, nem is kevésbe. A fán és a dróton kívül a város felhasznált csak a saját kapujának készítésére és a kivilágításra – a deszkán, a képirók (festők), ácsok, drótosok munkáin kívül – 700 darab üveg poharat a világításhoz, a poharak megtöltéséhez 2 mázsa fagygyút, 500 lámpástartót, rengeteg drótot és szeget. Mindezért a város 396 forint 28 krajcárt fizetett. Igaz, két nap múlva a tanács megbízta Treuer Józsefet, hogy bontassa le a kaput, szedje össze mindazon anyagot, amit még lehet hasznosítani. A díszes feliratokat, rajzokat leszedték és átadták a püspöknek. Így ért véget a bevonulási, pazar(ló) ünnepség. Makay püspök egyébként 1825. január 8-án Sümegen meghalt.

Márkus lépcső. Van, ki nem ismerné a városban és nem tudná, hol van? És annak építése? Ez bizonyára már esetenként tétovaságot okozna, bár jelentek meg róla tartalmas ismertetőik. Nos, az említett lépcsőről az 1824. május 15-ei tanácsülésen esett szó. Treuer bíró bejelentette, hogy Márkus József óbester (ezredes) a Szent Annakápolna felől, a Torma és Schittensam házak előtt a piacra vezető közön *„kőből grádsot csináltatni kívánván.”* Ehhez nem csak az építőanyagot (kő, murva, mész),

⁵⁵ Makay püspök installációjáról lásd forrásközlésként: VARGA TIBOR László: Makay Antal püspök veszprémi bevonulása. KREDICS 2012. 317–340.

⁵⁶ Geleji Antalnak a 81. kegyesen újongó püspöknek emelte a veszprémi nép.

⁵⁷ KREDICS 2012. 317–340.

hanem a mesteremberek bérét is fizetné. Ehhez a várostól mást nem kér, csak fuvart: az építőanyag helyszínre szállítását. A kőművesmester Vizler János kiszámolta a szükséges anyag mennyiségét, majd mindezt Német Bába Ferenc és fia leszállította 15 forint 36 krajcárért. A kőlépcső készítését Vizler kőműves június 18-án pénteken kezdte építeni és rá két hétre és két napra – a tanácsülés napjára – 1824. július 4-re elkészítette. Azóta használjuk a város teljes megelegedetésére.

Hasonló munkát végeztetett a város – szintén e napi közlés –, a Horgas utcában. A megrongálódott útszakasz javítását rendelte meg Treuer József, azt, amelyik Minderlain Lőrinc kapujától a Piac utcára vezet.

Ha november, akkor kezdődik az 1824/25-ös katonaév, és meg kell tartani a bíróválasztást is a „*régi szokások szerint*”. A novemberi bíróválasztásra ismerős arcok jelentek meg a földesuraságok részéről, a választó közösség is „*számosan megjelentek*”. Kibontották a lepecsételt jelöltállító levelet, amelyben olvasható volt: 1. helyen Treuer József, 2. helyen Pápai László, 3. helyen Devecseri István, 4. helyen Zsolnai István, míg az 5. helyen Medvenics József neve volt. Treuer József kérte a jelenlévőket, a bírói választásra bocsássák szavazásra a jelölteket. De mindhiába: a jelöltek is, a közönség is, mint minden évben immár 13 eszten-deje, „*egy szívvel és szájjal kiáltva*” ismét Treuer Józsefet választotta Veszprém főbírájának.⁵⁸

A bíróválasztás után ismét egy nagy horderejű kérdés került terítékre Treuer bíró döntésének megfelelően. Legyen-e a Vigyázó Toronyban felvigyázó, ha igen, hány fő és főleg: ki és miből fizesse azok bérét és egyéb járandóságait? A tanács hezitált: a kérdésben szava van a nemességnek is. Azonban a nemesi közönség éppen a Vigyázó Torony miatt jelentette fel Treuer Józsefet az Úriszéknél. De úgy döntöttek, hogy halasztásnak nincs ideje, a közbiztonság érdekében meg kell hozni a döntést. Feltette a kérdést:

1. Szükség van-e a Vigyázó Toronyra? Ez nem volt kérdés, hiszen a torony építésének éppen az volt a célja, hogy a város nappali és éjszakai közbiztonságát növelje. Elhatározták, hogy a toronyban nappali és éjszakai felvigyázókat alkalmaznak.

2. Mekkora, hány fő legyen a „vigyázók” száma? A fennálló rendelkezések szerint a vigyázónak minden negyedórában meg kell kerülni a tornyot, széttekinteni a városon, azt trombitaszóval, vagy kiáltással kell jeleznie. Ezt a munkát egy személy egész nap nem képes megtenni. Ezért 2 vigyázót kell alkalmazni, amit elhatároztak.

3. Az alkalmazott vigyázóknak mennyi legyen az esztendei bére, azt milyen alaplól, vagy kasszából fizessék? A vigyázók ezt a munkát nem „főállásban” végezték.

⁵⁸ VeML V.102.a. 24. kötet. 3.

Ekkor a két vigyázó kapcakészítő mesteremberek voltak. De egyébként is: kapják a világító olajat, a lélekharang csendítéséért is fizetést kapnak, új esztendő kezdetekor élelmet és pénzt is kapnak ajándékba, ruhára sem kell költeni, hiszen állandóan ott-hon vannak: egyszóval a tanács kiegészített havi 5, vagyis évi 60 forint fizetésben. A fizetésüket a szokott rend szerint kell biztosítani, vagyis $\frac{2}{3} - \frac{1}{3}$ arányban a „régí szokások” szerint. Mivel az Új Városháza bizonyos részeinek bérbe adásának $\frac{1}{3}$ -a is a nemességet illeti, majd a befolyt összegből levonják a vigyázók nemességre eső fizetendő bérét. Ami megmaradt, azt fogják majd a nemességgel megosztani $\frac{2}{3} - \frac{1}{3}$ arányban.⁵⁹

1824. december 11-én az Úriszék által hozott ítéletet ismertette a város főjegyzője. A per, amit a városi nemesség indított Treuer József ellen – és rajta keresztül a város ellen is –, a Vigyázó Torony építése miatt a november 26-iki ítélettel zárult. Az ítélet szerint a nemességnek joga volt megismerni a pénzek elköltését, amit a város minden esetben teljesített. Ugyanakkor a város által indított viszontkeresetet is elismerte (vagyis a nemesség fizesse ki a rá eső $\frac{1}{3}$ részt). De elrendelte, hogy a városi levéltárból az eredeti számadásokat mutassák be az Úriszék bíróságának, ami miatt a per még nem fejeződött be.

Egy hosszabb és igen időigénye munka kezdetét jelentette a tanács 1825. április 16-án hozott rendelkezése. Megállapították, hogy a városnak „régí óhajtása, több tekintetből pedig elkerülhetetlen szüksége lévén” a levelesházban [levéltárban] található jegyzőkönyvi indexek elkészítésének, mert ezen mutatók „... nélkül azok megholt és haszna vehetetlen irományok”.⁶⁰ A munkát egyébként a főjegyző Csirke János már elkezdte, és elkészült az 1741-től kezdve az 1765-ik esztendőig felfektetett jegyzőkönyvi indexekkel. Azonban Csirke Jánosnak megnövekedett a hivatali munkája, tovább már nem tudta egyedül folytatni ezt a munkát, ezért Mészáros Károly ügyvédet kérték fel, illetve bízták meg a mutatók elkészítésével. Mészáros ezen a tanácsülésen már be is mutatta az 1765-től 1778. év végéig készült jegyzőkönyvek indexét, amit február 9. és április 2. között készített el. Ezért a munkáért a tanács kifizetett 153 forintot, illetve Csirke főjegyzőnek 24 forintot. A tanács felkérte Mészáros Károlyt, hogy a még hiányzó 27 esztendő mutató tábláját is készítse el, amit aztán bekötnek, hogy használni lehessen.

⁵⁹ VeML V.102.a. 24. kötet. 11–14.

⁶⁰ VeML V.102.a. 24. kötet. 137–138.

A földművelés új szabályai

A nemesség 1825. március 28-iki felhívásában⁶¹ javasolta, hogy közösen alakítsák ki Veszprém két közössége által használt földek művelésének szabályait. A városi tanács elfogadta, hogy a rend nélkül való veteményezések csak kárt okoznak a városnak, ezért kijelölt egy küldöttséget, akik a városi nemesség általi megbízottakkal közösen javaslatot tettek a háromnyomásos vetési rend kialakítására. Ezen a tanácsülésen ismertette Treuer bírós az őszi, a tavaszi szántóföldek, illetve az ugaron hagyott földek ún. *calcatura*⁶² kialakítását. E szerint:

I. *Calcatura* határai: A székesfehérvári országúttól, amint az a városból kiér Jutas irányába, az úgynevezett Pléh szőlők dombjának, Jutasnak, a Téglavetőnek, majd tovább a Kádártai határnak, s e mellett dél felé haladva, majd a zirci és a fent írt székesfehérvári országutakon is áthaladva, a Látóhegy alatt a régi kenesei útra kiérve, ezen a városra Balog János háza és a Kálista köz bevezető úttal bekerítve. Ezen telek tehát a Pléh Szőlők feletti, a Jutasi Úrbéli, a Táborállási, Téglavetői, Kádártai úti, Kőhidi, Kis Látóhegy környéki és a Lencse völgyi, sőt a városnak befelé az Akasztói útig és az úgynevezett Kövesdombi szántóföldeket a régi Kenese útig magába foglalja.

II. *Calcatura* határai: Régi Kenesei úton a Látóhegyig keletnek, aztán a Látóhegyi erdő és a szántóföldek mellett délnek, a szentkirályszabadjai határra lemenve mindenütt a határon és a szentkirályszabadjai úton átérve a Pordán haraszt-
nak a Kasza völgyön is át az Alsó Erdő és a szántóföldek mellett menve a Felsőörsi úton is, majd átérve egész, az úgynevezett Csopaki útig, melyen a városnak befelé fordulva az Agyaggödörnek, a Püspökség táblaföldje s a hajdan tégl-, most gyümölcsös kert közt jövő, s a Kurcz kertnél a nagyvázsonyi országútba beérő úttal bezárólag. Ezen telek tehát magába foglalja a régi Kenesei útnak déli részen fekvő Gércze parlagi, a szabadi határra dülő, a szabadi út mellett két felől való, a Pordán harasztra dülő, a Kasza völgy mind két oldalán fekvő, majd a Felsőörsi út mindkét részén lévő, továbbá az Alsó Erdő alatti, a Mogyorós úti, és a Csopaki útnak keleti részen fekvő minden szántó földeket.

⁶¹ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 219–220.

⁶² *Calcatura*: eredeti jelentésében az a földdarab, határrész, amelyet a termény betakarítása után a következő vetésig legettek. Az ilyen földet a legelő állat megtapossa (*calcatura*: 'taposás'), trágyája kiöli a gyomot és javítja a talaj minőségét. A nyomás ennek az alapján válhatott a nagy múltú két- és háromnyomásos gazdálkodás meghatározó alapszavává a magyar nyelvben. A nyomásos rendszer egyik legfontosabb ismérve ugyanis éppen az, hogy a szántóföld évenként soron következő fele vagy harmada évről évre pihentetés céljából vetetlenül marad, s erre az időre legelőül szolgál. A határ valamely részének „nyomásban maradása”, „nyomásban tartása”, ill. a „nyomásszántó, nyomásrét” kifejezések mögött átmenetileg legettetett területet kell érteni. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-125.html> (2017. 10. 20.)

III. Calcutura határai: Azok a szántóföldek tartoznak ide, melyek a már körülírtakon kívül Veszprém határában vannak, mint a Csupaki útnak nyugati részén fekvők az erdőig, a Fajszi úrbéliek, a Barát erdő alatt valók, a nagyvázsonyi országút mellett kétfelől lévő, a Sasfészeki erdőcske alattiak, a kerékdombi, a Nyúlkerteki, a murvagödrök és a Fejesvölgy felett nyugatra esők.⁶³

Nem tartoznak az említett három calcuturába azok a krumpliföldek, amelyek a nagyvázsonyi országút napnyugati részén, a város végén lévő keresztfától kezdve a Fejesvölgyig, annak keleti részén fekszenek. Továbbá a Kisteleki, Pajta aljai és a Csatári úrbéli kukoricaföldek, valamint az Alsóerdőn túl a Felsőörsi útban fekvő, és napkeletről a szentkirályszabadjai, déltől pedig a Felsőörs közt lévő Határ útra dülő és a városi közösségnek magánbirtokán fekvő táblaföldek.⁶⁴

Az így meghatározott vetésforgó területi beosztást azonnal életbe is léptette a két közösség, meghatározva azt is, hogy az I. calcutura lesz az őszi, a II. a tavaszi, míg a III. marad ugaron. Természetesen az engedetlen gazdák ellen rendszabályokat is hoztak: aki nem a meghatározott rend szerint műveli a földjét, annak terményét a marhacsordákkal lelegeltetik (az ugart legeltetésre, kaszálásra használgják) és természetesen büntetést is kiszabnak rájuk. A rendszabályokat a tanács elfogadta és a vármegye gyűlése elé terjesztették jóváhagyásra.

Az előbbi kérdésben egyetértés mutatkozott, úgy tűnik gond nélkül elhatározták a földek egységes művelési szabályait. Nem volt viszont egység a következő kérdésben, mégpedig a városi tűzi kasszának a felügyeleti, ellenőrzési jogában. Treuer bíró közölte a tanáccsal, hogy a Sashegyi kis erdőben tett károkozásért megbüntette a vámosi Kötél Istvánt, akinek a büntetéspénzt a tűzi kasszába kellett befizetnie. Erre való hivatkozással a városi nemesség közgyűlése kijelölt egy tűzi kassza felügyelőt, akinek meghatározta: ellenőrizze le a kassza állapotát. A város érzékenyen reagált az esetre: „*A városi közösség sem okát nem látja, sem soha meg nem esmérheti azt, hogy a T. Nemességnek a város magános [itt értsd: saját tulajdonú] tűzi kasszához jussa, avagy köze legyen.*” Figyelmezteti a nemesi közösséget, hogy 1819-ben már ismertették Cseresnyés Istvánnal, a nemesség akkori perceptorával álláspontjukat. Ha feledésbe merült, szíveskedjenek „*ismét esméretbe hozni*”. Az akkor tájékoztatást a tűzi kassza állapotáról „*nem annyira kötelelességből, mint barátságos tudományul adás tekintetéből*” adták. Egyébként – írja a városi tanács –, „*ezen kasszába olyan büntetések, ajándékok, legátumok [hagyaték, végrendelet] folynak be, melyekhez a tisztelt Nemességnek sem jussuk, sem szokásbéli legkevesebb köze nin-*

⁶³ A térképet lásd VeML XV 11 a T 592.

Letölthető: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/6229/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ2ZXN6cHJcdTAwZTltIn0>

⁶⁴ VeML V.102.a. 24. kötet, 149–152.

csen”.⁶⁵ A város főbírája „természetesen” nem hagyja szó nélkül, illetve ennek ürügyén ismét felveti: „*Inkább tehát a városi közösség a Tisztelt Nemességet újabban kívánja arra emlékeztetni, hogy a sokszor sürgetett harmadik tűzi fecskendő már valahára megkészteteni se terheltesen.*”⁶⁶

Áprilisban Treuer József arról számol be, hogy az év elején megboldogult Makay püspök beiktatási ceremóniájára készítettett 700 üvegpohárból már 200 darabot eladott, a kapott pénzt a város kasszájába befizette. Még e hónap 30-án már arról szólt a jelentése, hogy az új püspök, Kopácsy József üdvözlésére Székesfehérvárra utazott, majd benyújtotta az útiköltség elszámolását. A püspök beiktatása, úgy tűnik, ez esetben nagyon szerényen történt.

Májusi híradás, illetve a jegyzőkönyvi bejegyzés a város réméről, a tűzről szólt. Hétfőn reggel – május 16-án – 5 és 8 óra között Cserháton, a Kőkép utcában ütött ki tűz, melynek kiinduló pontja Grün Salamon háza volt. Azonnal megindult a gyűjtés a város összes lakosa között. Eredménye 808 forint lett. Az összegyűjtött segély szétosztása előtt természetesen megejtették a vizsgálatot is. A vizsgálat megállapította, hogy a tűz gondatlanságból pattant ki, mégpedig Grün városi lakos hanyagságából. A büntetés kemény volt, ahogy azt a tűzrendelet is kimondta: a vétkes nem részesedhetett az adományból, igaz, nem is kapott büntetést. A többiek egy meghatározott rend szerint segélyben részesültek. A városi kasszából viszont azok, akik először kezdték meg az oltást, 10–10 forint jutalmat kaptak.

Ismét az új építmények elszámolási – most már számadási – pere került teríték-re a nemesi közgyűlésen. 1825. június 14-én Kocsi Horváth Sámuel tájékoztatta a nemesi közgyűlést, hogy az alperesek, „különösen most nevezett Treuer József bíró úr ezen pertől megszabadulni, és a nemesség követeléseire iránt barátságosan meg egyezni óhajtván.”⁶⁷ Az egyezés lényege az, hogy ha a nemesség a tulajdonától – az Új Városházától – meg akar szabadulni, ő elfogadható feltételek mellett kész egy összegben kifizetni a vételárat. A nemességnek hasonló volt a véleménye: szabadulni ettől a minden bizonnyal hosszadalmas pertől, elfogadható veszteség beszámításával inkább megválnak a tulajdonától. A tárgyalásokra kijelölték Kocsi Horváth Sámuel, Stojánovics Jánost, Szél Ferencet és Miklós Györgyöt.

A piaci rend szabályozása

Már több alkalommal igyekezett a tanács Treuer bíró javaslatára a veszprémi piac rendjét szabályozni. Úgy tűnik, ezeknek az intézkedéseknek addig nem volt

⁶⁵ VeML V.102.a. 24. kötet, 152–153.

⁶⁶ VeML V.102.a. 24. kötet, 154.

⁶⁷ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 226.

foganatja. Mindenesetre 1825. június 24-én tartott ülésen a főbíró ismertette a Püspökség – úgy is, mint az egyik földesúr – május 17-iki rendelkezését, ami az új piaci rendtartásról szólt. Ebben megállapítják, hogy Veszprémben elsősorban a pénteki napokon a heti vásárok alkalmával a sok mesterember sátra, a kocsik és lovak rendetlen összevisszasága – főleg a belső piacon [vagyis a mai Óváros téren] – olyan tumultust okoz, hogy még gyalogosan is nehéz a közlekedés. Ezért a következő rendszabályt hozta az Úriszék ítéletének is megfelelően, egyben kötelezte a városi tanácsot, hogy maga is adjon ki rendszabályt.

1) Mindenféle és akármilyen néven nevezett mesteremberek – ide értve a főkötőket és posztóból cipőket varró asszonyásokat is –, pénteki napokon a belső piacon nem rakodhatnak ki, portékáikat nem árulhatják. Ők kötelesek a külső piacon, az úgynevezett Vásárálláson felállítani sátraikat, árulni a portékáikat, „*sátorjaiknak, és asztalaiknak feldúlása büntetése alatt*”.

2) Kocsikkal a belső piacon megállni csak azoknak szabad, akik élelmiszert árulnak, úgy mint halat, baromfit és zöldséget. Azonban ezeknek is a piacon a lovakat kifogni, etetni tilos.

3) Szokásban volt, hogy a sütő asszonyok minden rendszabály nélkül kosaraikat, vékáikat asztalokra és székekre lerakják, és így – kivált sáros időben –, eltorlaszolják a gyalogutat. Sőt, a Hosszú utcából a várba vivő kocsiforduló útrészre is eltorlaszolják, gátolva a gyalogos közlekedést, ezért kötelesek a piaci bírótól rendeléseit betartani, az általa kijelölt helyen árusítani.

4) A szénégetők a kisebb, az úgynevezett Kapuváry ház előtti piacon többször összecsoportosulnak, gátolva az utazókat, a gyalogosokat. A jövőben erről a piacról kitiltatnak és a külső Ispotály ház előtti árulásra, letelepedésre köteleztetnek.

A kiadott rendszabály kötelezi a városi tanácsot, hogy azonnal nevezzen ki egy rendes piaci bírót, gondoskodjon megfelelő karhatalomról, hogy a szabályoknak érvényt tudjon szerezni.

Treuer bíró és a városi tanács gyakorlatilag azonnal kidolgozta és kihirdette a minden részletre kiterjedő saját utasítását. E szerint a belső piacon:

a) A kenyér árusok, cipő és kalácsütők a Perczel-ház (Stojanovics-ház) előtt árulhatják portékáikat úgy, hogy a piac felé nyúló utcákat formáljanak.

b) A nyershús, szalonna, zsír, házi pecsenye és sült hal árusok az Arléth, Harics és Schittensam házak előtt telepedhetnek le, szintén a piac felé kinyúló utcákat formáljanak.

c) Bábosok és szappanosok a pékboltok előtt árulhatnak.

d) A száraz eledeleket árulók, mint a kása, lencse, borsó, liszt, a baromfik számára zab, árpa, kukorica, krumpli árusítók, továbbá minden kerti zöldséget árulók a Jursics, Ivanovics és a többi bolt előtt, az Esztergomi házig alkothatnak piaci sorokat, de úgy, hogy a sorok között átjárókat kell hagyni.

e) A fazekasok a Varga utca végére, Szili János háza háta mögött és a Curia kocsmá előtti területre rendeltetnek, amit ezentúl „fazekas piac”-nak fognak nevezni.

f) A halat, sajtot és zöldséget áruló kocsik a piaci márványkút környékén, a Rájzinger és Simoga házak előtt kapnak helyet, rendes sorba állítva, de lovaik nélkül.

g) A Schmid-ház háta mögött lévő kis helyen kapnak árusítási helyet a gombkötők, hogy közel legyenek a posztó bolthoz, így könnyebb legyen a szükséges zsinórok válogatása.

h) A bádogos, fésűs, szeges és gombosok a kis piacon, az úgynevezett Kapuváry ház előtt kapnak helyet.

i) a németvargák, kaptások, fejkötő varrók, posztó cipellőket árulók a Lutheránus [Evangélikus] templom előtt való térségre kerülnek.

j) Minden egyéb mesteremberek, úgy mint a csizmadiák, magyarvargák, kalaposok, lakatosok, szabók, szűcsök, továbbá a kereskedő zsidók a nagypiacon, vagyis a búzapiacon kapnak helyet.⁶⁸

Döntöttek arról is, hogy a kiadott rendszabályoknak érvényt szerezzenek, azonnali hatállyal kinevezték a belső piaci bírójának Hernberger Constantin német szabómestert, míg a külső piacon a vásárbírák segítségével a város két hajdúját vezényelték. Egyébként természetesen mindezen rendelkezések betartásáért a város főbírája a felelős.

1818-ban egy francia geológus bejárta Magyarország területét, közte Veszprém vármegyét is. Október 13-án érkezett Veszprémbe – feljegyzésében jól érzékeltetve a piaci viszonyokat –, amiről a következőket írja: *„Térképem Veszprémet úgy tüntette föl, hogy lapályon fekszik, meglepetéssel láttam tehát, hogy egy mészkőhegyen épült kb. 280 m. tengerszint fölötti magasságban. A hegyet körülölelő völgyben látható városrész a külváros s bizony a rosszul kövezett úton csak nagy nehezen tudtam előbbre jutni fogatommal, miután a városban éppen vásár lévén, minden el volt torlaszolva szekerekkel, állatokkal és emberekkel. A nagy tömegben sok magyart, horvátot és tótot láttam, kiket egyébként cifra öltözetükről is meg lehetett különböztetni.*

Az asszonyok különösen feltűnők voltak különleges ruházatukban, vörös harisnya és sárga csizma volt rajtuk, vörös ujjatlan pruszlikot viseltek s a szoknyájuk durva kék vászonból készült. Amennyiben pruszlik ujjas, illetve ingvállas volt, úgy az a legtarkább színekben játszott. Egyébként rengeteg sokszínű szalag s egy rendkívül érdekes fejkötő egészítette ki az amúgy is bizarr képet. A fejükön ugyanis, mint láttam egy-kettőt, többé-kevésbé finom, vagy durva anyagból készült főkötő volt, melynek egyik elülső része fodrosan, csipkésen takarta a homlokot, lelőgva csaknem az

⁶⁸ VeML V.102.a. 24. kötet, 190–192.

orig, míg másik része simán omlott le hátul a vállra. A férfiak csaknem kivétel nélkül gömbölyű pörgekalapot, vagy posztósapkát viseltek s a legtöbbször rossz, durva, fehér szövetből készült kabát és bő vászongatyta volt. Néhányuk kivételesen még ennél is elegánsabban voltak öltözve, hosszú kék szövetnadrágban, kékes-szürke mellényben s ingüket kilógatták a mellény alul. Mindezeket az öltözékeket hosszasan megbámultam úgy, hogy sok időt elfecsérelve sokáig kószáltam a vásárban, hol különben rettenetes zsvaj volt.

Egyébként az egész táj, amelyen Veszprém épült, szürkés színű, szemcsés, cukorserű dolomit mészből épül föl, mely hatalmas területen nyomozható, nyugaton azonban a hátság peremén, egy büdös bitumenes, sárgás-kékesszürke, gyakran egészen földes törésű mészkővel van fődve, mely rendkívül könnyen hasad lemezes táblákra úgy, hogy a tulajdonsága miatt rendkívül szívesen használja a lakosság építőkönek.”⁶⁹

E kis kitérő után térjünk vissza a pillanatképekhez.

A városi levéltárról – I.

Az eltelt idő alatt nem tétlenkedett Mészáros Károly, aki elkészítette a városi jegyzőkönyvek elmaradt évek indexét. Így elkészült az 1741–1806. évek közötti mutatója, ami felölelt 65 esztendő, az index „*vagyon pedig kicsiny apró betűkkel s keskeny sorokba írva 177 árkusokon, vagyis 7 konc és 9 árkus papíron.*”⁷⁰ – jelentett a főjegyző a tanácsnak 1825. szeptember 3-án. Mészáros Károly mindezt Csirke János főjegyző utasítása és az általa kidolgozott rend szerint készítette el. „*Ezáltal tehát mind azok, amik a városi jegyzőkönyvekbe eleitől fogva feljegyeztettek, a setétség veszendő állapottyából napfényre, s haszonvehető világosságra hozattak: s eképpen a régtől fogva óhajtott cél elérődött.*”⁷¹

Ezután már „csak” a városi levelesházban lévő minden iratnak a rendbe rakása, válogatása, a „közönséges” várost és annak jussait, vagy követeléseit magába foglaló iratok, a városi lakosoktól való megkülönböztetése: vagyis a nyilvánosságot, a közösséget érintő és a magánarchívumnak a kialakítása maradt. Mindezek után azok

⁶⁹ A könyv fordítása megjelent a *Veszprémvármegye* 1933. 01. 01. – 03. 05-iki lapszámaiban. Az idézet olvasható 1933. 01. 15. 4. és 01. 22. 5. oldalakon. FALLER J.: Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányútja Veszprémvármegyében.

⁷⁰ Konc: papiros mérésére használt mérték, amely a rizsma (1000 ív papír) huszad majd tizedrésze. A nyomda kétszáz koncot használt fel a kis füzet kinyomtatására. A konc más mértéket jelentett a 16. századtól (kb. 24 vagy 48 ív), és mást a 19. század végétől (100 ív). Árkus (ív): A papír alapegysége és mértéke (a merítő szita nagyságának megfelelő papírlap), egy négyzetméternél nem nagyobb.

Forrás: <http://gyorkos.uw.hu/mertekegysegek.htm> (2017. 10. 20.)

⁷¹ VeML V.102.a. 24. kötet. 215–216.

évszám növekvő rendezése, elenchnus készítése.⁷² Igaz, az iratok rendezését Csirke főjegyző az 1812. évtől már elkezdte, és az 1009-től az 1806. évig való iratokat már összeválogatta és azokat 156 fasciculusokba⁷³ összerendezte. Azonban ezek a jegyzékek csak az évekre mutatnak, az iratok tartalma még nincs felfektetve. Ezt a munkát is Mészáros Károly és Csirke János vállalta magára.

Korábbi döntés volt a városi kasszának elhelyezéséről és annak ellenőrzéséről, amit augusztus 1-én Treuer József és Csirke János egy váratlan szemrevételezéssel hajtott végre. Ezen az 1825. szeptember 3-iki ülésen jelentették is tapasztalataikat: megállapították, hogy ifj. Suly Antal adóevő által kezelt – és már a városházán elhelyezett – kassza rendben van, a kimutatás pontos, a beszedett pénz hiánytalanul megvan. Ebből a hiánytalanul meglévő és a kasszában maradványként szereplő 6357 forint összegből azonnali hatállyal kifizette a város Treuer Józsefnek az 1822-ben „saját erszényéből” adott, és az Új Városháza építésére kölcsönadott összeget. Ugyancsak visszafizette a város Treuernek még az 1798-ban a tőle kölcsönvett összeget is.

Az október ismét a város tisztségviselőinek, képviselőinek választása jegyében zajlott, majd következett az 1825/26. katonaszendő kezdetekor esedékes főbíróválasztás. A földesuraságok képviselőiben Stark János és Pap Imre jelent meg, akik átadták a pecsétes levelet, benne a jelöltek neveivel. Ezúttal is első helyen volt jelölve Treuer József, majd következtek sorrendben Devecseri István, Zsolnai István, Medvenics József és Stáin György tanácsstagok.

Miután felolvasták a jelöltek neveit, a városi közösség „zajongani” kezdett, „*hogy sem álló gyökeres szokásnak és jussnak ellenére a protestáns vallású tanácsbéliel közül, a kandidátusok között egy sem neveztetnék, hanem azok mindnyájan a római katolika híven valók*”.⁷⁴ Ez az enyhe tiltakozás és észrevétel persze nem okozott további gondot, hiszen most is, mint ezelőtt már 15 éve, a „*voksok szedése alá bocsátása*” nélkül Treuer Józsefet választották meg a város főbírájának.

A városi levéltárról – II.

A bíróválasztás utáni, november 19-iki tanácsülésen adott tájékoztatást Csirke főjegyző a levéltári iratok rendezésének helyzetéről, illetve tett egy javaslatot az iratok tárolására. Bemutatta az 1009-től 1735-ig elkészített fasciculusait,⁷⁵ illetve azok

⁷² elenchnus: jegyzék, tartalomjegyzék, tartalmi összeírás.

⁷³ Fasciculus, fons: Magyarul kútfő. A magyarországi feudális kormányhatóságoknál az ügyirat vagy a legkisebb tárgyi egység, a tétel latin neve. Forrás: http://mnl.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/oktatas/mindenkinek/kerdezz_-felelek/leveltari_szakkifejezesek.html#lajstrom (2017. 10. 20.)

⁷⁴ VeML V.102.a. 25. kötet. 1–4.

⁷⁵ Csomagocska, füzet, vagy vastag boríték, melyben együvé tartozó iratok, ügyiratok vagy lapok tartanak. Forrás: <http://www.kislexikon.hu/fasciculus.html> (2017. 10. 20.)

tárolására tervezett tároló mintát. E szerint több borítékot két vastag és erős papírtábla közé raknak, majd rézcsattal és erős szíjjal kötik össze. Külsőjére helyezik a város címerét,⁷⁶ a darabszámot, a fasciculus számát, a benne elhelyezett iratok a számát.

A tanács megállapította, hogy a bemutatott elképzelés a lehető legjobb, és elfogadták a javaslatot. De elhatározták azt is, hogy „*a mostani stellage* [polcos állvány a kamrában] *helyett*”, másik alkalmasabb állványt vagy szekrényt készíttessenek, amit csak az új rendszerben tárolt iratok tárolására használják. Egyébként megbízták Grüdler Ferenc könyvkötőt és Pukolai Ferenc szíjgyártót a szükséges eszközök elkészítésére.⁷⁷

1826 áprilisában már igen előrehaladott volt mind a magán (privatum), mind a nyilvános (publicum) archívum besorolása, indexelése. Sőt, Csirke János a magán-archívumba került és 1009-től 1735-ig besorolt iratokról – akár magyar, akár latin nyelven íródott – regesztát (tartalmi kivonat) is készített. A nyilvános archívumba kerülő iratokból Mészáros Károly 11 fasciculust elkészített, benne a legrégebbi, 1611. március 24-iki irattól kezdve az 1779 esztendő végéig készültekkel. Mindezekért a munkákért Csirke Jánosnak kifizettek 42 forintot, Mészáros Károlynak pedig 339 forintot.

Búcsú a főbírói széktől

A Fecskendőház számadási pere és befejezése

„*A heti vásárokbá megtartandó jó rend eránt való azon intézkedések (...) fogatlanul maradván*”, a Püspökség a belső piacról minden árust, mesterembert kitiltott és csak az országos vásárok helyén (a Vásárálláson) engedte meg az árusítást. Treuer főbíró és a városi tanács megdöbbsent: nem elég, hogy a belső piac szinte pusztává vált, de „*a meggyökeresedett régi szokás egészen felforgattván, nem csak az ahhoz szokott egész környék és vidékség zavarba jött*”,⁷⁸ de a mestereknek tetemes károkat okoztak, nehezítették a megélhetésüket, ennél fogva a közterhek viselését sem tudják fizetni.

Treuer a vármegye szolgabírájához, Kocsi Horváth Sámuelhez fordult, majd 1826. március 11-re meghívta a mestereket és a céhek képviselőit a városházára, hogy közösen döntsenek: helyezték vissza a piacot oda, ahol eddig is volt. Megállapították, hogy az elmúlt évben hozott piaci rendtartás megfelelő, majd annak másolatát átadták a Főszolgabírónak, hogy képviselje érdekeiket.

⁷⁶ Eddigi ismereteim szerint ez az első előfordulása a „város címere” megjelölésnek.

⁷⁷ VeML V.102.a. 25. kötet. 19–20.

⁷⁸ VeML V.102.a. 25. kötet. 98–99..)

1826. április 1-én egy házladásról szóló bejegyzést is tárgyalt a tanács. Horváth János bozoni választott püspök és veszprémi kanonok⁷⁹ lakást vásárolt magának és elköltözött Budára. Házát, amely a Kapuváry ház⁸⁰ és a Stingli fogadó⁸¹ között volt, megvette Kovács Gábor⁸² ügyvéd és táblabíró. A ház bérleti díját – ami évenként 2 forint 20 krajcár volt – a városnak kellett fizetni. A vevő Kovács Gábor hajlandó volt kifizetni egy összegben a városnak a bérleti díjat, amit Treuer főbíró el is fogadott.

Június 11-én tárgyalta a nemesi közgyűlés a Treuer Józseffel kötött vételi egyezséget, ami a számadási per befejezésére és az Új Városháza tulajdonjogának átvételéről szólt. A kiküldött nemesek jelentették, hogy az egyezséget Treuer József ugyan már aláírta – és így rá nézve már kötelező –, de a nemességnek megerősítés miatt bemutatják. A közgyűlésen többször is felolvasták az egyesség szövegét, majd a nemesség is helybenhagyta a vételi szerződést. E szerint: „*Treuer József úr a nemesség cassájából a tűzi fecskendők kamarájának, vagyis már az Új Városházának építési költségeire felvett 4867 forint 54 krajcárt azon cassának megtéríteni, s pedig oly formán, hogy most 867 forint 54 krajcárt tüstént készpénzben, a 4000 forintot mégis törvényes 6 percentes kamatjával együtt az egyesség napjától számlálván négy egymást követő esztendő alatt, t. i. minden esztendőben egy ezer forintot interessével [kamataival] együtt visszafizetni tartozzon, és ezeknek pontos teljesítése iránt a T. nemesség részéről is megajánlatik, hogy nem csak a kérdésbeni Új Városházában lévő egyharmad tulajdona, és birtoka Treuer József úrnak által és kezére adasson, hanem azon felül azon Új Városházának eddigvaló és a nemességet egyharmad részben illető jövedelmei, úgy nemkülönben az építési költségekben a nemesség cassájá-*

⁷⁹ Horváth János (Csicsó, 1769. november 4. – Pozsony, 1835. január 16.) teológiai doktor, székesfehérvári püspök, titkos tanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja. A veszprémi papneveldeben végezte tanulmányait, pappá szentelése után Veszprémben kezdte hivatását, mint káplán. Bővebben Horváth Jánosról: SEBŐ 2018.

⁸⁰ A Kapuváry Veszprém, Fejér és Baranya vármegyékben szétágazó régi nemesi család, amelynek történetét szűkebb pátriánkban a XVIII. századtól ismerjük. A Kapuváryak sorából a XVIII. század második felében két nevezetes egyházi személyiséget emelhetünk ki. Egyikőjük Kapuváry Márton, aki a tolnai plébániáról került 1740-ben Pécsre, majd ott 1749–66-ig székeskáptalani mesterkanonok volt. A Cecén született újmindszenti Kapuváry Antal, Kapuváry József fia, veszprémi kanonokként írta be nevét a város történetébe. A háza a Szabadság tér 1. szám alatt található, 1886-tól városháza volt.

⁸¹ Korona vendégfogadó a Megyeháza tér 2. szám alatt. Az évszázadok alatt többször változtatták a nevét. A hajdani Püspökkert (ma színházkert) északi végén állt a veszprémi püspökség tulajdonában álló fogadó. Nevét minden bizonnyal első bérlőjétől kapta (Stingli), amelyet 1850-es évek végén a „Vendéglő a koronához” változtattak. Az egykori Korona vendéglő emeleti nagyterme hangversenyek, egyesületi ülések, bálók, közvacsorák, tánctanfolyamok, a 19. század végétől 1908-ig színházi előadások helyszíne volt. Forrás: VARGA 2009. 440–441.

⁸² Az ún. Kovács-ház, amit majd az Óvári utca kialakításakor 1909-ben bontanak le, ezzel utat nyitva a jeruzsálemhegyi városrész felé. Lásd: FÖLDESI 2015. 46–52.

ből adott, s és fellyeb is kitett 4867 forint 54 krajcár cédulabeli tőke summának eddig való interessei ugyan Treuer József úrnak általt engedtessenek.”⁸³

Szeptemberben már a városi levéltárban lévő iratok „regesztálása” annyira előrehaladt, hogy egy megfelelő tároló szekrény (téka) készítését is elhatározták. Csirke János bemutatta a téka rajzát, „*mint alkalmas is, a mostani izléshez mérsékelt csinossággal is bír,*”⁸⁴ amit elfogadtak. A szekrény anyaga diófa, és megbízták Török Mihály asztalost annak elkészítésével.

Az új főbíró választása

Az 1826. november 1-én tartott főbíró választás – ami egyben az 1826/27. katonaeév kezdete is – jelentős változást hozott. A szokásos napon tartott választásra „*a városiaknak számosabban lett összegyülekezete*” mellett megjelent Storch János és Vaskuti György, akik átadták a jelöltek neveit tartalmazó levelet. Azonban mielőtt azt felnyitották volna, Treuer József eddig főbíró – a szokásos lemondó nyilatkozata, valamint a pecsétek és kulcsok visszaadása után – kérte a választó közönséget, hogy kora, valamint másik hivatala miatt (gyámatya) ne válassza újra. Sőt, a jelölés előtt kérte a püspökséget és a káptalant is, hogy ne jelölje a főbírói tisztre sem.

Felnyitva a jelöltek neveit tartalmazó levelet, olvasható: „*A két méltóságos földesuraságok is, hogy azon jussaikat, melyeket nekiök e városiakkal kötött szerződés és a gyakorlott régi szokás adtak kezeikbe, mindenkor megújítva fenntarthatassák, (...), hogy eddig volt érdemes bíró Treuer József úr, mint egyszersmind városi gyámatya, e kettős hivatalnak terhes voltát annál érzékenyebben tapasztalván, minél inkább ötet esztendeinek száma, és megaggott kora, még inkább pedig hosszas szolgálataja, melyekkel mint megannyi áldozatokkal polgár társainak javára élt, a további hivatal viselés alól felmentettnek lenni kívánnák, magát nem csak személyesen és szóval, hanem írásbeli teendő kijelentése által is a városi bíróságtól felmenteni, s hogy ebbéli már több ízben erős szándékkal kijelentett, mind annyiszor azonban az ő hosszas érdemeinek megbecsülése tekintetéből, polgártársainak kifakadó buzgó érzeményei által meggyőztetett, óhajlásában valahára célját érhesse, a candidációból is magát kihagyatni könyörgött. Ezen fontos okokkal támogatott kéréséhez képest, ötét tehát a mostani folyamatba, érdemeinek beismerése mellett a candidációból is, hogy így kívánsága bátorságosíttasson, kihagyván*”⁸⁵

Tehát – tiszteletben tartva Treuer József kívánságát –, a főbírói posztra jelölték idős Suly Antalt, idős Devecseri Istvánt, Zsolnai Istvánt, Medvenics Józsefet és Stáin Györgyöt.

⁸³ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 227–229.

⁸⁴ VeML V.102.a. 25. kötet. 178.

⁸⁵ VeML V.102.b. 25. doboz, fasc 1–60/1826

A választó közösség most ismét méltatlankodott, kijelentve, hogy az elmúlt választáskor is sérelmeztek: csak római katolikusok voltak a jelöltek között. Akkor nem tiltakoztak erőteljesen, mert a főbírói posztra nem választással, hanem „össze kiálltással” erősítették meg Treuer Józsefet. De jussukból és a régi szokás szerinti $\frac{1}{3}$ - $\frac{2}{3}$ -ad arányból nem engednek, és új jelölteket kértek a választáshoz a „régi juss és szokás szerint”. A főjegyző Csirke János oldotta fel a patthelyzetet. Ugyanis az új jelölés az esedékes választás elhalasztásával járna, amit nem lehet megtenni. De egyébként is – jegyezte meg –, amikor megküldték a tanácsnokok neveit, azon nem jelezték a vallási hovatartozást, mivel az nem volt előírva és szokásban sem volt. Vegyük most tudomásul a jelölést, válasszunk főbíró, de a következő candidációnál már meg kell jelölni a vallási hovatartozást is. A javaslatot a választói közösség elfogadta, és elfogadta a jelölteket is. Azonban közülük idősebb Suly Antal kora miatt visszalépett, de vissza akart lépni a választástól – szintén a kora miatt – Zsolnai István is. Rábeszélésre maradt, így „össze kiállítás helyett” személyenkénti voksolást tartottak, melynek eredményeként „a voksoknak szinte tízszerezett többségével”⁸⁶ Zsolnai Istvánt választották meg Veszprém új főbírájának.

Ezzel a választással ért véget Treuer József főbírói megbízatása, ami – mint láthattuk –, 15 éven keresztül tartott. Ugyan főbírói hivatalt már nem vállalta, de kezelte továbbra is a város árváinak vagyonát, mint gyámatya, illetve tagja maradt a városi tanácsnak is. Ennek okán is kövessük tovább életét, és így a városi tanács működését, az egyéb ügyek intézését szintén a jegyzőkönyvek alapján.

A választás utáni hónap december 2-án a tanács – már Zsolnai István főbíró vezetésével –, meghallgatta Csirke János főjegyző jelentését a városi levéltár, illetve az iratok „elenchizálása” (rendszerezése) állapotáról. E szerint a nyilvános levéltári iratok rendszerezése 1806. február 15-ig bezárólag elkészültek: „*úgy mint a mely napig a levelesházbéli irományok zűrzavarban voltak, s elenchizálatlan, és így hasznavehetetlen, sőt átaljában a városra is, a városi lakosokra nézve is káros állapotba elhagyattak*”.⁸⁷

Decemberben egy, a városra nézve is költséges esetet kellett tárgyalni és határozni: meghibásodott a piaci márványkút, javítani kell. Az igaz – állapította meg a tanács –, hogy a kút üzemeltetését nem a városi kassza terhére kell biztosítani, mint inkább közadakozásból. De a kút a városi közösség hasznára van, annak javítását kifizetik. A hiba egyébként az volt, hogy a vízvezető agyagsövek állandóan eláztak, cseréire szorultak. Elhatározták, hogy a cserépcsövek helyett szurkos fenyőcsöveket vesznek, amivel megbízták a város főbíráját, Zsolnai Istvánt.

⁸⁶ VeML V.102.a. 26. kötet. 1–6.

⁸⁷ VeML V.102.a. 26. kötet. 20–21.

Teljes lakosságszámlálás – az adózás rendjéért

1826. december utolsó napján ismét foglalkozni kellett az adószedéssel, a lakosok adója megállapításával. Az elmúlt három esztendő tapasztalatai azt bizonyították, hogy sokan a városi lakosok közül „kibújtak” az adófizetés alól (hiába, ez már akkor is virtus volt), elsősorban úgy, hogy nem jelentették be városi lakos voltukat. Ezért a tanács elhatározta, hogy teljes lakosságszámlálást fog végezni a következő körzetbeosztással:

1) A Cserháton. Ez alatt értvén a városnak azon részét, amely a Várból lejtő utca, a Piaci és Szabadi utcák által keletről határolva van, egészen a Séd vizéig és a Benedek-hegy aljáig. Az összeírás vezetője ifjabb Devecseri István.

2) A Jeruzsálemhegyen. Ez alatt értvén a Piaci és a Szabadi utcának nyugati részén lévő mindazon házakat, melyek a Hosszú utcán végig, egészen a Benedek-hegy alatt nyugatról a Séd vize által határolva van. Az összeírás vezetője Midenlajn Lőrinc.

3) A Temetőhegyen. Ezen értvén, amely a Csorda utcának nyugati részén van, ki egészen a Boldog Városig. A vezetője Szentes Sámuel.

4) A Temetőhegynek azon másik része, amely a Csorda utca keleti részén van, a Hatrongyos és a Pajta utcával együtt. A vezető ifj. Zsolnai István deputátus.⁸⁸

A következő, az 1827. év kezdete a pénzváltással köszönt be, immár véglegesen – ismerteti a főbíró a december végi tanácsülésen. A pénzváltás ez esetben azt jelentette, hogy át kellett állni az új fizetőeszközre: a konvenció forintra.⁸⁹ De azt is jelentette, hogy ebben a pénznemben állapították meg a fizetendő adót, de ennek alapján kell megállapítani a fizetéseket, a bérleti díjakat: egyszóval minden pénz-

⁸⁸ VeML V.102.a. 26. kötet. 51–52.

⁸⁹ Mária Terézia 1762-ben kibocsájtotta a Habsburg Birodalom első bankjegyét 5, 10, 25, 50 és 100 forintos címletekben. A bankjegyeket 1 és 2 forint címletű ezüstpénnel egészítették ki. 1771-ben megjelentek az 500 és 1000 forintos bankcédulák is. A következő bankjegyek 1784-ben kerültek forgalomba II. József rendelete alapján. Ezeket a bankjegyeket már ezüstpénzre is fel lehetett váltani, és Magyarországon is kötelezővé tették a forintos bankjegyek elfogadását. I. Ferenc 1796-ban újabb forintos bankjegyeket helyezett forgalomba. A bankcédulák elfogadása ettől kezdve mindenki számára kötelezővé vált. 1 és 2 forintos bankcédulákat is kiadtak, 1 ezüstforint 2 bankcédula forintot ért.

A napóleoni háborúk idején, miután a franciák elfoglalták Bécsset, a pénzjegynyomda Pestre, majd Nagyváradra költözött, és 1806-ban újabb formájú bankcédulákat hoztak forgalomba. 1809-ben azonban Bécsben a franciák Napóleon vezetése alatt továbbra is nyomták az eredeti nyomóeszközökkel a korábbi keltezésű bécsi bankcédulákat. Ezáltal kétféle bankcédula is forgalomban volt, és mivel csak a bankjegy papírjának árnyalatában különböztek egymástól, mindkettő forgalomban is maradhatott. A napóleoni háborúk után a papírpénz mennyisége már meghaladta az 1 milliárd forintot, és a pénz értéke folyamatosan romlott. 100 ezüstforintért például 445, 1810 decemberében 960, 1811 márciusában 1200 papírforintot kellett fizetni. Emiatt elrendelték a forgalomban lévő összes forintos papírpénz és értékpapír leértékelését (devalvá-

mozgást. Ennek alapján a tanács újraszabályozta a választott és a kinevezett tisztviselői járandóságát is.⁹⁰

E szerint például – nem részletezve a teljes listát –, a főbíró illetménye 120 forint, valamint 10 öl fa volt. A főjegyző honoráriumra 180 forint, valamint 20 öl fa és 50 font gyertya. A tanácsosok 12 forintot, a deputátusok 6 forintot kaptak. A város hajdújának fizetése 16 forint, valamint 2 pozsonyi mérő búza, 12 pozsonyi mérő rozs és a szokásbeli libéria.

Rendezték a város „*éjjeli és nappali vigyázóinak*” illetményét és számát. A Vigyázó Toronyban éjjel nappal állandóan őrség volt. A város három utcabírájának vezetése alatt négyen-négyen szolgáltak, így minden éjjel 12 fő vigyázott a város biztonságára. A város ezen kívül szolgálatban tartott egy, „*az órákat megkiáltó baktert*” is, ami már nem volt elegendő, ezért felvettek még egy „*órakiáltó baktert*”. A Vigyázó Toronybeli óra felhúzásával – mint eddig is –, Langer Ferenc órasmestert bízták meg. Bár utóbbi kérdésben még várták a nemesség és a város közötti, az Új Városházára vonatkozó a végleges megállapodást.

A január 20-iki tanácsülésen ismét a piaci rendtartás volt a terítéken: a fazekas céh sérelmezte a számára kijelölt hely minőségét, ami a Curia vendégfogadó utcája és annak környéke volt. Jelezték, hogy a kijelölt hely félreeső helyen van, állandóan „*ronda és tisztátalan*” hely azon edények árulására, melyekben az emberek ételleinek készítésére és tárolására használnak. Ők azt szeretnék, ha az árusító helyük a Boltok eleibe, vagy a piaci kút folytatásában letelepedett mesteremberek közé, vagy azok helyett kapnának placcot.

A tanács meghallgatta a küldöttséget, és elfogadta az érveiket, új helyet jelölt ki, illetve megváltoztatta néhány árus helyét. Így az edények árusítását a Jursich János táblabíró háza szegletétől a Jursich, Röth és Ivanovics házak előtt két sorban, két lépés szélességű utcát alkotva árusíthatnak. Előttük a tej, tejföl, íróvaj, tojás és a többi hasonló terméket árulók, hátuk mögött a krumpli, árpa, zab, kukorica árusok foglalhatnak helyet, majd utánuk a zöldségféléket árulók. Kívülük a piac fő utcáján mint eddig, a sátorozók foglalhatnak helyet. Ugyanakkor a söprűsök, a lapátot,

ció): minden 5 forint értékű bankócéduláért 1 forint értékű úgynevezett váltóforintot adtak cserébe. Ennek két változata volt. Az 1811-ben kiadott Einlösungsschein (amely 1816-ig volt valutája a Habsburg Birodalomnak) hatalmas mennyisége ellenére is hamar kevésnek bizonyult, ezért 1813-ban az Anticipationsschein nevű váltóforint követte. 1816-ban megalakult az Österreichische National Zettelbank, ezzel újabb devalválást foganatosítottak. Megállapították, hogy 250 váltóforint 100 ezüstofforinttal egyenlő. 1825-ben 5, 10, 25, 50, 100, 500, 1000 forintos, 1841-ben pedig 5, 10, 50, 100, 1000 forintos új bankjegyek kerültek forgalomba, majd 1847-től 5, 10, 100, 1000 forintos bankjegyek lettek a további fizetőeszközök.

Forrás: <http://doksi.hu/news.php?order=DisplayPrintable&id=783> (2017. 10. 20.)

⁹⁰ VeML V.102.a. 26. kötet. 59–61.

gereblyét, villákat és a többi szerszámárulók – akik a piac legszebb részét foglalják el – a Simoga és a Rajzinger házak háta mögött lévő utcákba kerülnek.⁹¹ A tanács kijelölte Zsolnai István főbíró, Treuer Józsefet és Haubner Mátyást, hogy az új piaci rendtartást mihamarabb fogadtassa el Kocsi Horváth Sámuel főszolgabíróval.

A Fecskendőházi peres ügyek befejezése

Közönséges gyűlés volt igen nagy számú részvétellel – az összes tanácsnok, deputátus és a hatvanasok – 1827. február 21-én, melynek oka: egy szöbeszéd! Ismert és már volt róla szó, hogy a városi nemesség feljelentette Treuer Józsefet, rajta keresztül a városi tanácsot a szerintük helytelen Vigyázó Torony és a Fecskendőház építése miatt. Megszületett az ítélet is, és ekkor terjedt el az a szöbeszéd, ami miatt Zsolnai István főbíró közgyűlést hívott össze.

A városban terjedő híresztelés szerint a nemesség a per miatt a rá eső egyharmad rész még kifizetetlen költségének átutalása helyett – ami Treuer Józsefet, mint kölcsönadót illeti –, inkább lemond az épületek rá eső tulajdonjogáról, sőt az építkezés ideje alatt a részletekben átadott pénz visszakérésből fizetné ki Treuer Józsefet. Erről – így a városi pletyka –, 1826. május hónapban már egyezséget is aláírtak Treuer Józseffel.

A tanácsban kérdés, kérdést követett: A város, aki kétharmadban tulajdonosa az épületeknek, elfogadhatja-e ezt az egyezséget? Treuer József ez esetben egyharmadban birtokosa, vagy zálogosa lesz-e az épületeknek? De kérdés az is, hogy a nemesség az egyharmados birtokból elbocsátható-e, és ha igen, milyen feltételekkel?

Megfontoltan és a teljes közösség akaratával lehet csak ezt a kérdést eldönteni – határoztak a közgyűlésen. Ezért először felolvasták azt a periratot, amit a nemesség indított Treuer József ellen. A városi tanácsot a bírói ítélet már kizárta ebből a perből. Felolvasták azt a nemesség által készített jegyzőkönyvi kivonatot is, ami Treuer József és a nemesség közti megállapodást taglalja. Megállapították, hogy az egyezséget nem írták alá, a jegyzőkönyvből is csak az olvasható ki, hogy a nemesség elfogadja ugyan az egyezséget, de a kifizetésre, az átruházásra nem intézkedett.

Hosszú ideig tartott, amíg a felvetődött kérdéseket megtárgyalták, végül két fő kérdést fogalmaztak meg:

1) Van-e Treuer Józsefnek jogosultsága a nemesség egyharmadának átvétele után egyezkedni (a várossal)?⁹² Ebben az egyezkedésben a nemességet ő, vagy a leszármazottja képviselhetné-e?

2) A városi közösségnek van-e joga – mint kétharmadban tulajdonosnak – egy

⁹¹ VeML V.102.a. 26. kötet. 74–75.

⁹² Ez esetben véleményem szerint joga van-e, lesz-e arra, hogy a nemességet, mint a volt egyharmados tulajdonos helyett beleszóljon az épületek működtetésébe, hasznosításába.

harmadik egyharmados tulajdonút átvenni, és ezáltal az épületeknek a tulajdonát teljes egészében birtokolni?

Az első kérdésre a válasz egységes volt: a város Treuer Józsefnek (és a leszármazottjainak) azt a jogát nem ismeri el, hogy a nemesség egyharmadának képviselője legyen, valamint az épületek új tulajdonosi jogát sem ismeri el. Az indok megfogalmazása is egységes volt: a városban a közbiztonságot egységesen kell kezelni. A közbiztonság őrzésében a városban lakozó két közösség a nemesség és a polgárság $\frac{1}{3}$ – $\frac{2}{3}$ arányban részesedik, ami nem csak részesedés, hanem kötelesség is. Így döntötték el a két épület felépítését, kiegészítését, majd működtetését, alkalmaztak a közbiztonság őrzésére éjjeli és nappali vigyázókat. „Ezen a köz jussból folyó terhes kötelességet egy magános személynek által venni, vagy arra által ruházni, s így annak arról alkudozni, (...) Treuer József úrnak vagy maradékainak ezen harmadban a TTse.(tekintetes) Nemességet reprezentálni teljességgel nem lehet.”⁹³ Itt most nem egy épületről van szó – folytatja a közgyűlési indoklás –, hanem egy olyan épületről, ami a köz tulajdona, és egy olyan kötelességről, ami az épületekhez kötődik. Ezt a kötelességet és tulajdont a nemesség áruba nem bocsájthatja, csak annak adhatja át, aki a kötelességben és a tulajdonban is osztozik. Treuer József ez esetben csak mint hitelező léphet fel a nemességgel, vagy a várossal szemben, amire ítélet is van már.

Ami a második kérdést illeti, arra a válasz részben az elsőben is megtalálható. De távol álljon a városi közösségtől az a gondolat, hogy nemkívánatos tulajdonostársat lásson a nemességgel a Vigyázó Toronyban és az Új Városházában. Vannak olyan kérdések, amelyekről eltérő a véleménye a nemesség véleményétől, de azt más módon kívánja megoldani és nem különválással. Erre okot sem keres.

Ámbátor most is megjegyzi a városi közösség: miután már elkészült a fecskendőkamra, vagyis el lehetett helyezni a tervbe vett mindhárom tűzoltó eszközt, itt lenne már az ideje annak, hogy a nemesség is szerezze be a rá eső egy fecskendőt. Már csak ezért is meg kell tartaniuk az egyharmad tulajdonrészt.

A bíróság dönt majd véglegesen a Treuer József adta hitelről, de a különválásról biztosan nem fog dönteni. Egyébként is: a város csak szóbeszéd útján értesült a nemesség különválási szándékáról, hivatalos értesítést még nem kapott, így azzal nem is foglalkozik. Így nem foglalkozik most azokkal a kérdésekkel sem, hogy milyen feltételekkel venné át a „közös jussal együtt járó örökös terheket?” Ezekről majd csak akkor gondolkodik, ha hivatalos értesítést kap a nemességtől.⁹⁴

A terhes kötelesség, ami úgy tűnik, hogy csak a városi polgárságra maradt, némely apróságnak tűnő döntésben, majd kiadásban is észre vehető. Februárban

⁹³ VeML V.102.a. 26. kötet. 105.

⁹⁴ VeML V.102.a. 26. kötet. 102–107.

döntöttek arról, hogy a Vigyázó Toronyban „veszedelem esetén” legyen mivel jelzést adni. A nappali öröket ellátják egy vörös zászlóval, az éjjeli öröket pedig egy jó nagy és világos lámpással. A költségeket az épületek hasznából fedezik, de egy jótévő a zászló elkészítését már magára vállalta.

Úgy tűnik, hogy Treuer József és a nemesség képviselői között a tárgyalás a nyilvánosság – részbeni – kizárásával történt. Mindenesetre a nemesi közösség 1827. március 24-iki közgyűlésén Kocsi Horváth Sámuel és Stojánovics János jelentették, hogy Treuer József és a nemesség közötti egyességet még nem hitelesítették. Egyúttal arról is beszámoltak, hogy a városi közösség nem ismerte el Treuer Józsefet birtokos társnak, sőt birtokon belülre sem engedi. Inkább a városi tanács kívánja megvenni a nemesség egyharmad tulajdonát. A közgyűlés ismét megbízta küldötteit, hogy most már a városi tanáccsal – bevonva Treuer Józsefet –, egyezzen meg a nemesség hasznára és előnyére.

Május 26-án kaptunk tudósítást arról, hogy megvásárolták a piaci márványkút nyomócsöveit is a községi városi tanács ajánlatára. A fenyőcső 8 hüvelyk⁹⁵ vastagságú és 3 hüvelyknyi bőségű, aminek ára 2 forint 15 krajcár/öl. A várból a víz levezetéséhez 160 öl hosszúságú fenyőcső kell. Mivel minden cső két ölnyi, ehhez még kell 80 puskavas is a csövek összekacsolására. Az ácsmunkát Prucsner Mátyásra bízták, aki 20 segéddel látott a munkához, az árokását pedig Vizler János kőművesmester végezte. A tanács úgy látja, hogy a cserét nem a városi kasszából fizeti, hanem megkeresi a környéken lakókat, hogy ki-ki vagyoni helyzete szerint adakozzon, mivel a kút felépítése, a víz lehozatala közadakozásból történt. Egyébként a költség 660 forintra rúgott.

A piaci kút javítási költségeinek adakozására Zsolnai István bíró június 9-re meghívta a piac mellett lakókat. A meghívást elfogadta Vidra Ferenc szabó, Schiller János kereskedő, Sörházi János posztós, Schmidt Mihály kőszerszámos kereskedő, Vásonyi István könyvkötő, Jordán Bernát lakatos, Hall János kalapos, Kopáczek Ignác kolompáros, Pakmel Gáspár kéményseprő, Lachman János varga, Klug Ignác pék, Aradi Mihály boltos, Hernberger Constantin, Kühner Adolf, Balog János, Prucsner Mátyás ács és Vizler János kőműves. Először a főbíró ismertette a márványkút építési költségét, ami 4754 forint 54 krajcár volt. Közadakozásból csak 346 forint 27 krajcár jött össze, a fennmaradó részt a műkedvelő színelőadások tartásakor beszedett jegyárak adták ki. Ezen az összejövetelen a jelenlévők ismét tettek felajánlásokat, azoknak felét be is fizették. Hernberger Constantin és Külner Adolf ismét vállalták, hogy műkedvelő színelőadásokat fognak tartani, és az azokból befolyt jegyárakat ismét átadják a piaci márványkút javítására, építésére.

⁹⁵ Hüvelyk: hosszmérték; 2,6 cm (királyi), 2,63 cm (pozsonyi)

Júniusban Treuer József „közönséges városi gyámatya” három kötetben leadta a városi tanácsnak az árvavagyon elszámolását. Bár minden évben beszámolt az árvavagyon helyzetéről, most elsősorban az Úriszék kötelezte egy feljelentés miatt. A tanács Treuer József számadó gyámatya úrnak a gyanú alól való felmentésére – „*melybe a dolgoknak mibe létét nem tudók által kevertetni tapasztaltatnék*” –, megjegyezte, hogy a harmadik kötethez kapcsolt legvégső eredmény szerint az árva kassza 61.463 forint, a követelés pedig 71.628 forint, amit megküld a vizsgáló Úriszéknek is.

Hasonló számadást adott be Treuer József, de ekkor mint a betegház építésére megbízott tanácsos. A számadás 11 évet és 2 hónapot ölelt fel, mellékelve minden nyugta és számla. Majd a tanács kijelenti: „*Addig is a tisztelt számadó úrnak ezen publikum épület költségeinek összevont szerzetése, materialéknak megszerzése, s az építésnek már annyira vitele, hogy több esztendőök óta földél alatt ál, és a pincéje hasznos is hajt, s rövid időn a betegeknek abba felvételére benne egynéhány szobák elkészíttődhetnek, mind ezek mellett mondván, tett huzamost való s legkevesebb jutalom nélkül tisztán emberi, s a közhaszon mellett buzgó szeretetből tett fáradozásai, itt örök emlékezet okáért megismertetnek és bejegyeztetnek.*”⁹⁶

Sokáig nem kellett várni a városi polgároknak, hogy a nemesség előálljon javaslatával és bejelentse: megválnak a Vigyázó Torony és az Új Városháza egyharmados tulajdonrészétől. A nemesség képviselőjében Kocsi Horváth Sámuel főszolgabíró, Stojanovics János táblabíró, Szél Ferenc perceptor, és Miklós György deputátus kereste meg a városi tanácsot, hogy egyeztessenek az eladásról akár a városnak, akár Treuer Józsefnek. A tanács úgy döntött, hogy ez az egész városi közösséget érinti, és így a teljes magisztrátust, a hatvanasokat is meghívja.

A nagygyűlés előtt voltak „kisebb” ügyek is, mint a Fekete Sas patika és Langer Ferenc kávéháza közötti, a Buhim völgyi utcára levezető köz⁹⁷ kőkorlátjának javítása, amit Pukolai Ferenc, valamint a Buhimvölgyi és a Cserháti lakosok felajánlásából készítettek el. Mindezt a tanács helyeslőleg tudomásul vette. Örömmel vette tudomásul a tanács, hogy a piaci márványkút csöveinek javítására megtartott műkedvelő előadáson ismét jelentős összeg gyűlt össze. Ugyanakkor a döntést – bővebb megfontolás alá véve –, egy másik ügyben a legközelebbi ülésre halasztotta. A javaslatot Ruzicska Ignác, a magyar polgár katonaság „muzsikái igazgatója” tette: „*ha hogy ezen társaság tovább is fenn állani és tartatni kíván, a muzsikások taníttatása, s instrumentumok szerzése eránt intézetet javasol*”.⁹⁸

⁹⁶ VeML V.102.a. 26. kötet. 151.

⁹⁷ A levezető köz, a mai Sörház lépcső az Óváros tér 26. és a Rákóczi utca 8 között. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.

⁹⁸ VeML V.102.a. 26. kötet. 226.

Elérkezett 1827. november 1-e, a bíróválasztás ideje. A képviselők felbontották a javasoltak neveit tartalmazó borítékot, benne az öt jelölttel. Közülük – bár Zsolnai István erősen szorgalmazta a voksolást –, a közösség voksolás nélkül közfelkiáltással ismét Zsolnai Istvánt választotta meg a város főbírájának.

December 15-én sor került az elkészült levéltári szekrény (Téka) elhelyezésére. Előtte Csirke János főjegyző szétszedette a régi polcokat, a levéltári szobát kifestette. Az összeállított szekrénybe – „*amely négy almáriumokból vagyon összetéve*” – fel is állította, az újrendezett iratokat pedig elhelyezte az új tároló szekrényben. A tékát Török Mihály asztalos készítette, összesen 300 forintért.

Decemberben újjászervezték a német, majd 1828 februárjában a magyar polgár katonaságot. A magyar polgár katonaság újjászervezésekor megalakították a „*muzsikai kart*” is Ruzicska Ignác vezetésével. Ismerjük meg a zenészeket is: piccolista [fuvolás] Handel József, klarinétosok Szammer Péter, Belcsák János, Farkas Sándor, másod klarinétosok Tomsics Mihály, Morvai János és ifj. Besenyő István. Fagottisták Sörházi János, Szakács József, ifj. Vecsei József, hornisták [kürtösök] Kovács János takács, Magyar György, Illikman János. Trombitások Rozmán József, Kis Ádám és Balcza Márton tobak. Kisdobos Pápai Horváth János csapó, nagydobos Nagy Sámuel asztalos, csengető Császár István. Aki nem gyakorlott muzsikus, azok 10 forintot kapnak a tanuláshoz a társaság pénztárából.⁹⁹ Sajnos, a megalakulás után sokáig nem tudtak együtt gyakorolni és játszani, mert az 1828. március 29-iki tanácsülésen bejelentették, hogy Ruzicska Ignác elvállalta a püspöki karigazgatói állást. A 15 éves helytállását a magyar polgár katonaságnál jegyzőkönyvi köszönettel ismerték el. Helyette Handel Józsefet nevezték ki.

Április 26-án a tanács megbízta Zsolnai főbíró, Treuer Józsefet és idős Suly Antalt, hogy a Betegház területét szemrevételezze, majd keressék fel a veszprémi püspököt és tegyenek javaslatot a kijelölt terület megszerzésére. A Betegház ugyanis egy olyan terület közepén áll, amely még nincs a városi közösség tulajdonában. A terület északi, vagyis a felső részén egy templomot kívánnának építtetni. A déli részén a temető árkáig lehetne terjeszkedni. Egyébként is a jelenlegi Kaszárnya dombon lévő házak, a Felsőörsi országút, a temető árka és a vármegye szedreskertje által bekerített területnek szinte a közepén épült fel a Betegház. Ezt a területet kellene város örökös tulajdonába átvenni.

A Fecskendőház és a Vigyázó Torony átvétele

1828. május 3-án Zsolnai bíró beszámolót tartott. Mint mondta: Rohonczy János első alispán az elmúlt kedden (április 29.) magához kérte őt, a város főjegyzőjét,

⁹⁹ VeML V.102.a. 27. kötet. 62.

valamint három tanácsost egy egyeztető tárgyalásra. A tárgyalás lényege: a nemesség közvetítőnek kérte fel az első alispánt, hogy megállapodjanak az Új Városháza és a Vigyázó Torony egyharmad tulajdonának átvételéről. Közölte, hogy a nemesség a maga részéről már ki is jelölt hat főt, akiket felhatalmazott az egyesség megkötésére. Kérte, hogy a város is jelöljön ki meghatalmazottakat és május 4-én a megyeházán jelenjenek meg az egyeztetésre. A főbíró vezette küldöttség és a városi tanács is teljes bizalmáról biztosította Rohonczy első alispánt, és röviden emlékeztették a múlt esztendei határozatukra.

A tanácsülésen – amelyen jelen voltak a hatvanasok is –, tájékoztatták a résztvevőket arról, hogy Treuer József, akinek a nemesség még mindig adósa az építési kölcsönnel, az egyharmados tulajdon átvétele után kész azt a városnak kedvező feltételekkel átadni. Végül a következő tárgyalási feltételt határozták meg a küldötteknek, olyan meghagyással, hogy csak az itt leírt egyezséget köthetik meg: *„Az Új Városháza és a Vigyázó Toronybéli egyharmados tulajdona a többször tisztelt Nemességnek, a város részére által vétessen, s így azoknak birtoka purizáltasson [írásban letisztázzon]. Úgy mindazáltal, hogy azokon épületekkel összekötve lévő közterhek egyharmad részben való viselése, a T. Nemesség részére tovább is, és örökké fennmaradjon, sértetlenül álljon, s ennek fundusáról [birtokáról] most ezen egyesség által örökös és állandó gondoskodás publica [köz java] tekintet alatt téve legyen.”*¹⁰⁰

A tanács meghatalmazottaknak kijelölte: Zsolnai István főbíró, Csirke János főjegyzőt, id. Suly Antal, id. Devecseri István és Csehszjártó István tanácsosokat, Halász János, Szemerey Sámuel és ifj. Suly Antal deputátusokat, a hatvanasok közül öreg Gvárdián Jánost, Jungbaur Ferencet és Vincze Ferencet.

A nemesi közgyűlés az április 17-iki közgyűlésükön kérte fel és jelölte ki a tárgyaláson résztvevő és meghatalmazott küldötteit. Felkérték Esztergomi Ignác táblabíró, Márkus Antal főjegyzőt, több deputátust és a perceptor Szél Ferencet.

A tárgyaláson történekről – vagy, ahogy a jegyzőkönyvben olvasható: próbaalku – a május 6-iki kibővített városi tanácsülésen számolt be Zsolnai István. A nemesség részéről a május 4-iki egyeztető tárgyaláson Rohonczy első alispán előtt végül Kocsi Horváth Sámuel főbíró, Stojánovics János táblabíró, Szél Ferenc perceptor, Tumler Henrik és Miklós György jelentek meg. Mindkét fél ismertette a tanácsülési meghatalmazásokat, illetve a város a saját feltételeit.

A város ismét szorgalmazta, hogy a nemesség szerezze be már végre (már több mint 20 éve kérik) a harmadik tűzi fecskendőt. Foglalják írásba azt is, hogy a nemességnek örökös és állandó feladata hozzájárulni a tűzoltó eszközök megvételéhez, úgy, mint lajtkocsi, tűzoltólétra, csáklya, bőrvödör. De ugyanígy hozzá kell járulni a

¹⁰⁰ VeML V.102.a. 27. kötet. 103.

toronyban szolgálatot teljesítő örök ellátásához, bérezéséhez. Mindezt természetesen írásba fektessék.

A nemesség képviselői kijelentették: abból a pénzből, amit a két épület építésére fordítottak, és ha azt a városi közösség visszaadja, megvásárolják a hiányzó tűzifecskendőt, sőt annak a Séd környékén építenek egy tárolót is. De ugyanígy hozzájárulnak az egyéb eszközök beszerzéséhez és vásárláshoz.

A két egyező vélemény elhangzása után a tárgyalást vezető első alispán gyakorlatilag kezességet vállalt a nemesség ajánlatának végrehajtására, majd az okiratok megszerkesztésére is. A kérdés már csak az volt: mit kér a nemesség az egyharmad jussért?

A nemesség ajánlata – gyakorlatilag mint eladó fél – a következő volt: Azon az összegzen felül, ami a nemesség adóssága Treuer József felé, csak az évenként átadott építési költséget kéri vissza. Ez az összeg (ami a teljes építési költség egyharmada) 4867 forint 54 krajcár, de a nemesség megelégszik kerek 4000 forinttal. Az épületek bérbeadásából befolyt haszon egyharmadából törlesztik a Treuer-féle adósságukat.

A város képviselői más állásponton voltak: az épületeket már 10 esztendeje, hogy átadták. Sok minden változott, az épületek vesztek értékükből, így a város – mint vevő –, Treuer József kölcsönén felül csak 2000 forintot kész ajánlani. De ragaszkodnak a már ismertetett feltételekhez is, mint a hiányzó tűzoltó eszközök beszerzése, karbantartása, továbbá a Treuer József ellen 1823 óta folyó per megszüntetése is.

A tárgyalást vezető Rohonczy János három nap haladékot adott a feleknek, hogy tanácsulésen tárgyalják meg a már ismertetett álláspontokat és utána ismét találkozzanak. A város képviselői ragaszkodtak az ajánlatukhoz: 2000 forintnál többet nem kínálhatnak, illetve a Treuer József által adott kölcsön teljes visszafizetését is követelték.

Treuer József azonban új javaslattal állt elő: mind az elszámolási pertől, mind a nemesség ellen kezdődő adóssági pertől ő és örökösei elállnak. Ezt elsősorban magas korával indokolta. Javaslatára szerint kész a nemesség részére megállapított kölcsönösszegből 1000 forintot a városnak adni, továbbá a nemesség tartozása fejében levonásra kerülő, és az Új Városháza jövedelmének egyharmadát átadja a nemesség részére, valamint átadja a városnak az 1825., 1826. és 1827. évről kapott bérleti díj rá eső egyharmadát is. Tehát gyakorlatilag Treuer József lemond arról a kölcsönadott pénzről, amit a két épület építésekor, mint kölcsönt biztosított a nemesség részére.

A városi közösség – kibővített létszámban –, másnap, május 7-én folytatta a saját álláspontjának a kialakítását. Mindenek előtt előterjesztették Treuer József javaslatát. A város úgy értékelte, hogy a nemesség a 4000 forintos ártól nem állt el, azt tekintette kiinduló összegnek. A javaslat szerint a nemesség fizet 2000 forintot,

ehhez jön a Treuer József által felajánlott 1000 forint, valamint a három év átadott bérleti díja, összesen 268 forint 19 krajcár. Így a 4000 forinthez hiányzott még 731 forint 41 krajcár. De „*azért a városi közösség is ezeken megnyugodott,*”¹⁰¹ vagyis elfogadta azt. Így Treuer követelése a nemesség felé a korábban megállapított 5000 forint helyett 4000 forint lett. Ezt azonnal írásba is foglalták és megbízták a küldött-séget ezen álláspont képviselőjére.

A következő egyeztető tárgyalásra június 6-án került sor. Erről a tárgyalásról először a június 12-iki nemesi közgyűlésen számoltak be, ahol megjelent Kocsi Horváth Sámuel, mint a vármegye főszolgabírája, Kopácsy József, a vármegye aljegyzője és a vármegye több esküdtje is.

A közgyűlésen Stojánovics János a városi tanács és a nemesi közösség között elfogadott és aláírt egyességet ismertette. A megállapodást három példányban írták alá a szükséges megerősítésekkel együtt. Ebben a városi tanács elfogadta a 4000 forintos kártérítési összeget, amiből 2000 forintot azonnal kifizetett. A fennmaradó összeg átutalására a következő Szent Mihály napjáig vállaltak határidőt. A pénzbeli kifizetés mellett a nemesség elállt a folyamatban lévő és Treuer József elleni per további folytatásától.

Az előbbi, a nemesi közgyűlésen már ismertetett egyeztető tárgyalásról a városi közösségnek a június 16-iki tanácsülésen számolt be Zsolnai István. Bemutatták azt az egyezséglevelet, melyet a képviselők aláírtak: vagyis a nemesség és a városi közösség között megtörtént a megállapodás a két épület átadás-átvételéről. A városi közösség a nemességnek átadta a 2000 forintot, majd a megállapodás saját példányát a levéltárba helyezte. Ugyancsak elkészítették és a levéltárba helyezték a város és a Treuer József közötti megállapodás szerződését is. Végezetül megszűnt az a per is, amit a nemesség indított Treuer József ellen, ami szintén az egyezség egyik feltétele volt.

A városi közösség ezzel a szerződéssel egyedüli tulajdonosa lett a korábban közösen felépített Fecskendőháznak és a Vigyázó Toronynak. A jegyzőkönyvben ezt így záradékolták: „*Az Új Városháza a Vigyázó Toronnyal együtt a városi polgári közösségnek magányos tulajdona. Következőleg az az egybekötötetés, melyből a ház homlokzatán álló chronostikon eredett, s a Vigyázó Torony gombjában a réz pikszis-be a nemesség irománya is betéteztet, már megkülönböztetve légyen: tanácskozás alá terjesztetett az, hogy ezen a közös birtokot jelentő, sőt bizonyító emlékekkel a város mi tévő legyen?*

A torony gombjában lévő irományra nézve, minthogy azt maga a nemesség is szinte körömszakadtáig is vitatta, hogy abból ő ellene a tulajdonosságra okot hozni nem lehet, s azt el sem is vállalta: e részben annak itt is figyelmesen való bejegyzé-

¹⁰¹ VeML V.102.a. 27. kötet. 110.

se elégségesnek találtatott, annyival inkább, mivel azon eredeti per is, melyben ezt ő maga vitatta, a város archívumába léssen betéve, és így ha valaha az ellenkezőt törekednék, saját fegyvere ő maga ellen elégséges oltalomul szolgálni fog.

*A chronostikonra nézve: hogy az a közelebbi kimeszeléskor onnét levakartasson, megsemmisíttessen. Helyette pedig oda e mostani esztendőhöz alkalmaztatva másik készíttessen, megrendeltetett. Ennek célirányos elkészítése főjegyző úrra (ki amaz előbbit is készítette) bízott.*¹⁰²

Az új kronosztikon szövegét Csirke János főjegyző elkészítette (bár erről a jegyzőkönyvekben nem olvasható bejegyzés), amit kiírtak a Fecskendőház oromzatára: VÁROSI POLGÁROK PÉNZÉN ÉPÜLE FÖL E HÁZ / ITT TÜZI PVUSZTITÁS VÉDELEM ESZKÖZE ÁLL. A régi felirat levakarása, majd az új elhelyezésének időpontja szintén kérdéses. De minden bizonnyal a július-augusztusban befejezett nagy átalakításkor, amikor Vizler János kőműves 186 forint értékű átalakítást, illetve Prucsner Mátyás ácsmester 85 forint értékű munkát végzett a Vigyázó Toronynál.

Az egyesség megtörtént, a szükséges iratok a levéltárba kerültek: és a nemesség hirtelen ráébredt, hogy vásárolni kellene „vízi puskát, avagy úgynevezett fecskendőket”.¹⁰³ Ezért elhatározták, hogy megbízzák Kocsi Horváth Sámuel, hogy Pesten vegyen a nemesség részére egy nagyobb és egy kisebb fecskendőt. Sőt azzal is megbízták, hogy a káptalannál járjon el az érdekükben: az egyik fecskendőt a Káptalan ügyvédjének a lakásán helyezhessék el.

Kocsi Horváth Sámuel 1828. augusztus 31-iki nemesi közgyűlésen már azt jelentette, hogy a két fecskendőt – vízi puskákat – Pesten megvásárolta, sőt azokat már le is hozatta Veszprémbe. Sikerült az egyesség a káptalannal is, így az egyik – a nagyobbik – fecskendőt a Séd folyónál, a káptalani ügyvéd háza mellett felépített épületben helyezte el. A másik, a kisebb fecskendőnek a vásárálláson kell keresni egy alkalmas helyet. Az előző fecskendőtárolónak hat kulcsot készítettek, amiből egyet átadtak Zsolnai István városi bírónak is, hogy ha szükséges, azonnal használatba tudják venni. De meghatározták a következőket is: „mind a két vízipuskára nagy betűkkel irattasson: Ezen vízi puska a veszprémi nemességé, és mind a kettőre való különös felvigyázásra n. Szinay Ferenc lakatos mester felszöllittatván”.¹⁰⁴

Végül ezzel az epizódnak tűnő esettel zárult le az új építmények zárszámadása, Treuer József, a város és a nemesség különös egyezsége.

Több publikációban is olvasható: a városi nemességnek köszönheti Veszprém, hogy megmenekült a most Tűztoronynak nevezett régi bástya. Véleményem szerint ez tévedés. A bástya kizárólag a város „nemtelen közösségének”, a városi magiszt-

¹⁰² VeML V.102.a. 27. kötet. 128–129.

¹⁰³ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 246.

¹⁰⁴ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 249–250..

rátusnak köszönheti létét. Emlékezzünk rá, hogy a nemesi közösség kategorikusan nemet mondott arra, hogy a régi bástyával foglalkozzanak. A civis közösség viszont úgy döntött: az anyagi lehetőségeinek határáig is elmennek, csak hogy megépüljön a Fecskendőház, és mellette megmaradjon – természetesen új funkcióval – a régi bástya. A nemességnek „csak” annyi volt megmaradásában szerepe, hogy nemes Tumler Henrik tervei alapján készült a Fecskendőház, illetve a bástya átépítése. Minden bizonnyal pénztelenségük mondatta velük azt, hogy nem támogatják az átépítést, majd később, hogy átadták a városi közösségnek a teljes épületegyüttest.

Miután rendezték a tulajdonviszonyokat, szeptember 6-án elosztották a „Tüzi fecskendő kamarájának” kulcsait is: az egyik az ún. sessió szobában az óra alatt, a 2. a hajdú szobájában, a 3. a tüzi inspektor ifj. Suly Antalnál, míg a 4. Kopácsék Ignác kolompárosnál, aki egyébként a tűzoltó eszközök karbantartását is végzi. Azonnal dolga is akadt, miután jelezték, hogy a város egyik fecskendője meghibásodott, a rézbetét hasznavehetetlen, a vizet nem nyomja kellő erővel és a tároló ládát korhasztja. A javítást azonnal megrendelték.

Ezen időszakban még két említésre méltó eseményről olvashatunk a nemesi közgyűlések jegyzőkönyvében: az augusztusi 31-iki közgyűlésen a vármegye első alispánja tájékoztatja Veszprém nemesi közösségét, hogy „*a most fennálló N. Vármegye házának elmúló állapotjára és időközben a megyebeli nemesség megszorodott számához képest annak szűk voltát bölcsen belátván, s azért egy új vármegye házának felépítését meghatározván.*”¹⁰⁵ A város nemessége lelkesen támogatja az elképzelést, de a szegénységére hivatkozva 200 forintot ajánlottak fel az építkezésre.

Csirke János főjegyző menesztése

Az 1828. november 5-iki városi közgyűlésen – közvetlenül a bíróválasztó után –, a közösség felmondott a több mint 22 évig főjegyzői szolgálatot letöltő Csirke Jánosnak. A végső lökést a felmondásra a városi lakosok többrendbeli panasza adta. A lakosok sérelmezték, hogy más hivatali munkái miatt nem törődik a város ügyeivel, ezáltal nagy lett az elmaradás. Nem kellő igazsággal osztotta el a katona-beszállásolásokat, a városházánál jogtalan helyiség foglalásokat hajtott végre, a város szénáját a maga lovaival etette meg.

A hatvanasok által beadott 15 rendbeli panaszt oldalakon keresztül sorolták, de külön adott be észrevételt más városi lakos is.¹⁰⁶ A tanács sok panaszt elfogadott, némelyeket elutasított. Mindenesetre úgy határozott, hogy azonnali hatállyal felmond a főjegyzőnek, és olyat alkalmaz, aki csak a város ügyeivel fog foglalkozni.

Egy küldöttséggel behívták Csirke Jánost, közölték vele a tanács döntését.

¹⁰⁵ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 247.

¹⁰⁶ VeML V.102.b. 19. doboz, 316. fsz.

Ekkor is kiemelték elévülhetetlen érdemeit, amit a városért tett. Csirke János megértette a felmondást, és „illendően elköszönt” a városiaktól.

A közgyűlés azonnali végrehajtást is elrendelt, kinevezett egy 12 tagú bizottságot, akik haladéktalanul átvették a levéltár és a jegyzői irodákat és kulcsait. Csirke Jánosnak az azonnali felmondás nem jelentette az azonnali kiköltözést a városházán lévő lakásából. Arra Szent György napig kapott haladékot, addig az illetményét is fizette a város.¹⁰⁷

A felmondás más azonnali döntést is igényelt: a betegház építésével kapcsolatos jegyzői feladatok nem tűrtek halasztást. Ennek koordinálására Treuer Józsefet nevezték ki, aki egyébként is az építkezés felügyelője volt. Ő Pap János¹⁰⁸ ügyésszel nézette át az iratokat, melyek rendezése elmaradt.

Még novemberben szó volt a piaci márványkút javítási költségeinek összeszedéséről. Ekkor jelentette a tanácsnak Scheller János fűszerárus és a márványkút felügyelője, hogy ő vállalja az adományozók által adott pénz kamataiból a kút állandó rendben tartását. De ehhez – említi még a felügyelő –, ki kellene fizetni már végre Treuer Józsefnek a kút készítésére a saját pénzéből fizetett költségeket. A tanács elismerőleg jegyzi fel Treuer József bőkezűségét és kéri, hogy mihamarabb készítse el azt a listát, amit kifizetett a kút építésére.

A város új főjegyzője

Végül a december 11-iki közgyűlésen sor került az új főjegyző kinevezésére is. Zsolnai István tájékoztatta a jelenlévőket, hogy eddig ő vitte a főjegyzői hivatalt, de decemberben megkezdődik Veszprémben is az országos összeírás (népszámlálás). Ez pedig teljes értékű főjegyzőt kíván, aki a szükséges iratokat, határozatokat elkészíti. Tájékoztatta a jelenlévőket, hogy igen sokan adtak be pályázatot, vagy jelentkeztek a főjegyzői posztra. Így Kovács József Somogy vármegyei ügyész, Rózsa Károly pesti ügyvéd, Rózsás Lajos és Mészáros János, szóban jelentkeztek a városi bírónál Gombás Mózes, Török Lajos, Börötzki Péter ügyészek, Hegedűs János rátóti számtartó és Kósa János rátóti ispán. Végül közölte, hogy igen sok városi lakos javasolta és kérte, hogy a főjegyzői hivatalra nevezzék ki Pap János veszprémi ügyészt.

A tanács hosszasan tárgyalt arról, hogy ki legyen a város új főjegyzője, azt a jelölt milyen feltételekkel foglalhatja el. Végül – kiemelve, hogy minden jelentkező nagyszerű ember –, Pap János mellett döntöttek, mert „*legösmeretesebb, s a városiakkal némi nemű tekintetekben mintegy összekötésben is állna, egyébiránt az ő egyenes lelkisége, a munkásságban az állhatatossága, a társalkodásban, s az emberek*

¹⁰⁷ VeML V.102.a. 28. kötet. 5–7.

¹⁰⁸ Pap János később feleségül vette Treuer József lányát, Teréziát..

kel való bánásban az ő szelíd leereszkedése, s tökéletes erkölcsre méltóknak találta.”¹⁰⁹ A feltételek a következők voltak, amit a jelölt elfogadott:

- Fizetése évi 150 forint.
 - A városházánál lakást kap, ami áll három szobából, egy konyhából és fél padlásból. Felülről és alulról egy spájz és egy pince tartozik a lakáshoz. A feltételek szerint, ha tehenet akar tartani, kettőt a város istállójában tarthat, de a saját költségén.
 - Évenként kap a város erdejéből 10 öl fát, amit felvágatva behordanak a lakáshoz.
 - Minden évben kap 50 font faggyúgyertyát.
 - A kiadandó ház-, kert- és földlevelekből 1 forint/darab a járuléka, illetve a végrendeletek után járó adóból a rá eső része.
 - Kiküldetés esetén ugyanolyan ellátást, kedvezményt kap, mint a városi tanácsosok.
 - Ha a város levéltárában végzi a regesztálást, naponként kap 1 forintot.
 - A város kiköti, hogy a jelenlegi ügyvédi munkája mellett, – a lókúti uradalmi ügyvédi és Tallián Pálné ügyvédje – más ügyvédi munkát nem vállalhat. Munkájának segítésére egy helyettes jegyzőt fognak alkalmazni.
 - A főjegyzői hivatalt csak elfogadható ok miatt lehet felmondani, a megszüntetés bejelentését mindkét félnek negyedévvel előtte kell jelezni, ami Szent György nap, vagy Szent Mihály nap előtt értendő.
- Az új főjegyző beiktatására 1829. január 7-én került sor. A főjegyző megfogadta, hogy minden erejével a város érdekében munkálkodik, majd letette a hivatali esküjét és elfoglalta a főjegyzői széket.

Treuer József halála

Az 1829. április 13-ai nemesi közgyűlésen Veszprém vármegye főszolgabírája, Kocsi Horváth Sámuel ismertette a vármegye közgyűlésének határozatát, hogy a „nemességnél még eddig szokásban nem volt bírói hivatal ezúttal behoztassék, s végre egy alkalmas személy a majdan candidálandók közül választassék, s egyúttal annak honoráriumuma is kiszabattassék”.¹¹⁰ A nemesek gyülekezete örömmel vette a bírói hivatal bevezetését, azonnal jelölte a bírói tisztre Szél Ferencet, Miklós Györgyöt, Csikász Józsefet és Tamásy Istvánt, akik közül Szél Ferencet választották meg Veszprém város nemesi közössége első bírájának. Honoráriumát egy évre 30 forintban állapította meg. A bíróválasztás után új tisztségviselőket választottak, illetve néhány régebbi személyt erősítettek meg a választott tisztségükben.

Májusban a nemesség sürgetésére a tanács hitelből, de kifizette az esedékes részletet, ami az Új Városháza vételárából még hiányzott.

¹⁰⁹ VeML V.102.a. 28. kötet. 35.

¹¹⁰ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829. 252.

Treuer József, mint tanácstag, továbbra is viselte a városi gyámtya nehéz és terhes hivatását, emellett továbbra is ő volt a Betegház (Kórház) építési felügyelője is. Ugyan betegeskedett, de a tanácsülésekre lelkiismeretesen eljárt. A tanács azonban igyekezett tehermentesíteni is. Több alkalommal ifjú Suly Antalt bízta meg azokkal a munkákkal, amiket Treuer Józsefnek kellett volna végezni, elsősorban kórházi számadások elkészítését, és a kórház működtetéséhez szükséges eszközbeszerzéseket.

Gyakorlatilag a halála napjáig dolgozott. Elsősorban a gyámtyai számadásokat szerette volna elkészíteni, de az 1829. június 16-án történt halála megakadályozta ebben.

Halála után megtörténtek a megüresedett székének betöltésére indított jelölések, választások. Tanácsosi helyére ifjú Suly Antalt választották, és ugyancsak őt választották meg a betegház építési felügyelőjének is.

Az 1829. november 29-iki közgyűlésen mutatták be, illetve tárgyalták a Treuer József örökösei által átadott gyámtyai számadásokat. Az örökösök – Stein Györgyné (Treuer Éva) és Pap Jánosné (Treuer Terézia) – leszögezték, hogy apjuk hirtelen halála miatt nem tudták pontosan elkészíteni a számadásokat. Előfordulhat, hogy hibáztak, esetleg a kamatokat rosszul számolták. Mindenesetre a végeleges vizsgálattig, ha ők kapnának vissza pénzt, azt Zsolnai István bírónál – aki ekkor még a gyámtyai hivatalt is vezette –, hagyják. Ha pedig tartozásuk lenne, azt természetesen magukra vállalják. Mindenesetre az örökösök által elkészített beszámoló szerint 1429 forint többletkamatot mutattak ki, amit az esetleges későbbi hiányok pótlására meghagytak Zsolnai Istvánnál.¹¹¹

Az 1829. október 31-iki tanácsülésen már a tanács intézkedett a városi főjegyző felé, hogy vizsgálja meg és tegyen javaslatot az új gyámtya személyére, miután Treuer József meghalt. A választásra a szokás szerint megtartott novemberi bíróválasztáson került sor – ezúttal is felhangokkal. A városi polgárság jó része ismét sérelmezte, „... *hogy az 1826., 1827., 1828. és 1829. a város szakadatlanul gyakorlott jussai és szokásai ellenére a protestáns polgároknak a bírói candidátióból lett kihagyása ...*”¹¹² ismét megtörtént. Ennek ellenére közakarattal újraválasztották Zsolnai Istvánt. Következett a Treuer József halála miatt megüresedett hivatalvezetői székének betöltése. A posztra öt személyt jelölt Zsolnai István bíró, azonban a tanács másképpen döntött. Treuer József betegsége és hirtelen halála miatt nem tudta elkészíteni a számadásokat, nem tudta hathatósan védeni az árvák vagyonát. A tanács úgy ítélte meg, hogy mindez csak a bírói hatalom összekapcsolásával lehet gyorsan megoldani, ezért gyámtyának választották a városbíró, Zsolnai Istvánt. Mint gyámtya,

¹¹¹ VeML V.102.b. 28. doboz, 1829/1830, 34. fsz.

¹¹² VeML V.102.a. 28. kötet. 3.

Zsolnai István azonnal átvette az árvák vagyona kezelését. A leltár szerint ekkor az árvák vagyonának tőkéje 68 254, illetve ennek kamat 8944 forintot tett ki.

Írásokat, jegyzőkönyvi bejegyzéseket nem találtam arról, hogyan ment végbe Treuer József 1829. június 16-án történt temetése. Abban biztos vagyok, hogy az egész város gyászolta, hiszen népszerű, megbecsült ember volt. Veszprémbe érkezésétől kezdve csak a városnak élt, mint azt több tette is bizonyítja. Sírja az alsóvárosi temetőben van, szemben a Sándorffy család kriptájával. Illetve csak volt, mert 1945-ben a sírját eladták, rátemetkeztek.¹¹³ Csak remélni tudom, hogy követték az akkor szokásban volt és előírt gyakorlatot: a sírban korábban eltemetett személy földi maradványait össze kellett szedni, majd egy falárában a sírgödör bal sarkába elhelyezni.

Az 1830. január 16-án a tanács átadta az elkészített jegyzék alapján a megválasztott ifjú Suly Antalnak, az „*újonnan épített Nagy Ispotály gondviselőjének*” a kórház javait, illetve leírták az épület állapotát, készültségi fokát. Treuer József halálakor – mint betegházi gondviselő –, az „Új Ispotály Ház” falai és tetőzete teljesen elkészült. Ennek hossza 19 öl (36 méter), szélessége 8 öl (15 méter) volt. Az épületen kívül felépült egy „gyalog szék” (secessus – itt: árnyékszék), ami 2 öl (3,6 méter) hosszú és 1,5 öl (2,7 méter) széles. Az épület alatt elkészült a pince is. A pince felett van három nagy és egy kis szoba ablakkal, ahol a kőműves munkákkal már végeztek. Az ispotály (a betegápoló épület) szoba lapos kövekkel már leburkolva. A folyosó téglával lerakva, a kőműves munkákkal is végeztek, a folyosó végén lévő ablakokon már elhelyezték a vasrácsokat. Az épület nyugati szárnyán lévő két szoba is elkészült, téglával kirakva, és ugyancsak elkészült a közöttük lévő konyha is a kéménnyel. Az árnyékszék melletti szerszamoskamra is elkészült, ráccsal az ablakon. Az épület felső részén csak a fal volt felrakva, valamint elkészültek a válaszfalak is. Az építkezésen fel volt halmozva 26 000 égetett téglá, valamint a városon kívül is elkészült egy tégláégető kemence, ahol a kórház építéséhez szükséges téglát fogják kiégetni. Mindezek mellett tételes elszámolás következett az átadott tárgyakról is.¹¹⁴

Halála után, a következő évben 1830 februárjában az úriszéki bíróságon figyelemztették Zsolnai Istvánt, hogy egy személyben nem töltheti be a bírói és a gyámügyi posztot. A városnak záros határidőn belül új gyámtyát kell választani. A jelölést és a választást az 1830. február 27-iki tanácsülésen hajtották végre, miután megkapták az úriszék döntését. Az esemény előtt a tanács meghatározta, hogy kit lehet az új gyámtyának választani. Mivel „*Mentül nevezetesebb Weszprém városában az*

¹¹³ Alsóvárosi temető, 561. sírszám. Eltemetve dr. Simon György (1863–1945) apostoli protonotárius, székesegyházi nagyprépost.

¹¹⁴ VeML V.102.b. 28. doboz, 1830, 572. fsz

árváknak massája, s mentül több és különbélibbek az árváknak személyeik, annál nagyobb s annál többfélibb az ezekre ügyelni tartozó gyámatyának kötelessége is, s annál több és nevezetesebb minéműségek is kívántatnak meg a Gyámatyai Hivatalt viselő személyében.”¹¹⁵ A feltételek a következők voltak:

1. A gyámatyának erkölcsileg fedhetetlennek kell lennie, számvivői (könyvelői) képzettséggel is kell rendelkeznie, hogy a gondjaira bízott árvák vagyonát nagy biztonsággal meg tudja védeni. Ennek biztosítéka az, hogy az új gyámatya és annak felesége aláírásukkal kötelezik magukat arra, hogy saját vagyonukkal felelnek az árvák javaiért.

2. Az árváknak nem csak a vagyonaikra kell vigyázni, azt hasznot hajtó állapotban kell tartani, de személyüket, lelki fejlődésüket is állandóan figyelemmel kell kísérni.

3. Az árvavagyonról nem csak évenként köteles a gyámatya beszámolni, hanem olyan kimutatást kell vezetnie, ami naprakész, abból bármikor megtudható az érintett árva vagyonának állapota.

A szempontok lefektetése után új esküszöveget is alkotott a városi tanács. Mindezek ismeretében és feltételekkel a jelöltek közül Schmidt Mihály deputátust választották meg az új gyámatyának, aki azonnal letette a hivatali esküt és átvette a gyámatyai hivatalt.

Februárban kemény tél volt, így intézkedni kellett, hogy az utakról a hó „elhányását” mindenkinek, – „legyen az keresztény, vagy zsidó” –, végezni kell. Ez természetesen nem csak a városi utakat, hanem az országutakat is jelentette.

Márciusban már egészen más, „fontos” kérdések miatt kellett határozatot hozni a tanácsnak. A vármegye leiratban kötelezte a megye minden települését – így Veszprémet is – „az ártalmatlan varjaknak, szarkáknak, s verebeknek és ezekhez hasonlónak kiirtására”.¹¹⁶ Veszprémet egészen pontosan 6600 verébfej összeszedésére kötelezték. És, hogy ezt a morbid intézkedést végrehajtsák, a főbíró az adózási lajstrom szerint, személyenként határozta meg a beszolgáltatásra kötelezett mennyiséget. Aki elmulasztja a kivetett verébfej bemutatását, annak fél krajcár büntetést kellett fizetni. Egyébként 10 verébfej ért egy szarkafejet, vagy 5 verébfej volt egyenlő egy csóka-, vagy varjúfejjel. Még szerencse, hogy a tanács a kérdés megtárgyalását, a kivetett mennyiség begyűjtését egy időre elhalasztotta. A továbbiakban hírt nem olvastam a kérdéstről.

Mint ahogy nem lehetett olvasni híradást Treuer Józsefről sem – igaz, városi lap halála után majd’ 40 év múlva jelent csak meg. Emléke lassan (?) feledésbe merült. A volt városi főbíró, aki Veszprémért élt, kikopott az emberek, a veszprémiek emlékezetéből.

¹¹⁵ VeML V.102.b. 28. doboz, 1829/1830, 36. fsz

¹¹⁶ VeML V.102.a. 28. kötet, 1930. év/149.

Személye először halála után közel 60 év múlva került – ha nem is címdoldalra –, de a köztudatba. Dr. Bezerédj Viktor a veszprémi körzet országgyűlési képviselője elnökölt 1887-ben a városi Szépészeti és Építészeti Bizottság ülésén, ahol azt a javaslatot tette, hogy Treuer Józsefnek az alsóvárosi temetőben elhagyatott állapotban levő sírját gondoztassa a város. A bizottság a javaslatot egyhangúlag elfogadta.¹¹⁷

Újabb öt évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Treuer József személye, valamint munkássága ismét az érdeklődés középpontjába kerüljön. 1891-ben javítás miatt lebontották a Tűztorony felső részét, ahol a toronygombban megtalálták az 1814-ben elhelyezett emlékiratot. A szövegét a korabeli lapok teljes egészében közölték, ami alkalmat adott arra, hogy megemlékezzenek az elfeledett városi főbíróról is. A Veszprémi Független Hírlap címdoldalán írt nyílt levelet a város képviselő-testületéhez. *„A kegyelet nevében szólunk ezúttal városunk képviselő-testületéhez. Hisszük, hogy szavainkat megszívlelik. Volt Veszprém városának, a jelen század elején, egy önzetlen jó fia, ki minden tevékenységét, igyekezetét arra fordította, hogy szülővárosának hasznára legyen. Maradandó becsű, humanus és kulturális intézmények s egy század óta gyümölcsöző pénzalapok tesznek ma is fényes tanúságot e derék ember egykori működéséről. Treuer József városbíró volt az, ki a napóleoni időkben, tehát akkor midőn az egész országgal együtt városunk is annyi politikai rázkódtatásoknak volt kitéve – nem feledkezett meg városbírói kötelességeiről s csodás, kitartó lelkesedéssel munkált szülővárosa jobb jövőjén. A tűztorony gombjából előkerült fakó pergament-okmány igazolja, hogy a toronykupola is az ő műve volt. De ennél maradandóbb emlékről is tanúskodik a városi levéltár. Onnan megtudhatják, hogy a jelenleg fennálló kórház szintén általa alapított. Megtudhatjuk, hogy a csatornázás első alapműveit Treuer csináltatta, s hogy a várbeli vízvezeték ugyancsak e derék városbíró kezdeményezése folytán épült meg. Ezek a művek halhatatlanná teszik Treuer emlékezetét; de illő, hogy az utódok kegyelete különben is kifejezést adjon, iránta való örök hálájának. Treuer József sírja az alsóvárosi temetőben van. Sírkö jelzi azt, de a sírt s az emléket szétroncálgatta az idő, s az utódok pusztulni engedék. Mindnyájunk kötelessége ezt a sírt, s ezt az emléket illő karba hozni; lerovandó ezáltal a köteles hála s a tisztes kegyelet adóját Treuer iránt, ki századokra maradandó művekkel munkált értünk, utódokért. Díszes márvány-obeliszket állítson fel a városi képviselő testület Treuernek az alsóvárosi temetőben s az emléket ugyanazon napon szenteltesse be, midőn a renovált tűztorony gombját ünnepélyesen fölteszik, melynek új emlékiratában a kegyelet e ténye is dokumentáltassék. A kegyelet e tényével bizzon meg a képviselőtestület egy bizottságot s az erre szükséges 250-300 forin-*

¹¹⁷ Veszprém, 1887. 05. 17. 2.

Treuer József volt sírhelye az Alsóvárosi temetőben (Fotó: Földesi F)

tot gyűjtse össze aláírási ívvel köztünk polgárok közt. Így lesz az méltó elődünk emlékéhez – s hozzánk, a hálás utódokhoz!”¹¹⁸

Treuer József „népszerű” lett a megtalált emlékirat okán. Sorra jelentek meg a róla szóló írások, megjegyezve, hogy egy-két leszármazottja még a városban él (de akkor miért nem gondozták a sírját?). Mindenesetre a lapok örömmel konstatálták, hogy a városi tanács a síremléket felújítja. Tisztelői egy emlékkönyvet is szerkesztettek, benne Kemenes Ferenc költeményével, melyet a városi tanácsnak ajándékoztak, hogy az eladásából befolyt összeget is Treuer síremlékére fordítsák.¹¹⁹

¹¹⁸ *Veszprémi Független Hírlap*, 1891. 09. 05. Egy veszprémi jó ember emléke. 1. Az írásban két hibás adat van: Treuer nem a város szülötte és nem volt a város főbírája a „Napóleoni idők” alatt, bár a tanácsnak tagja volt. A várbeli vízvezeték annyiban volt a munkásságának a része, hogy ő vezettette le a jelenlegi Óváros térére.

¹¹⁹ *Veszprémi Független Hírlap*, 1891. 10. 10. Ősök emléke. 1. *Veszprémi Független Hírlap*, 1891. 10. 10. A tűztorony ünnepélyről. 3. *Veszprémi Független Hírlap*, 1891. 10. 31. A Csermák-sír-ünnepélyt. 3.

Majd elmúltak az ünnepek, elmaradtak a hírek, és elfelejtődött Treuer József is – ismét. Majd a nagy „felbuzdulás” után 54 évvel, 1945-ben, a sírhelyét eladták és rátemetkeztek a földi maradványaira. Talán halálának 190. évfordulóján, 2019-ben, az időkori városi magisztrátus egy emléktáblát állíttat volt sírjára, esetleg valamelyik jelenleg is ismert és az általa létrehozott épületre: a Kórházra, vagy a Tűztoronyra.

Köszönetnyilvánítás:

Megköszönöm Lőrinczi Ferenc önzetlen és hathatós együttműködését, és az írás több helyszínének azonosításában nyújtott segítségét.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- BABOS Kálmán (1865): *Közhasznú magyarázó szótár. A magyar irodalmi művekben, magán és hivatalos iratokban, hírlapokban, folyóiratokban és társalgási nyelvben gyakrabban előforduló idegen szavak megértésére és helyes kiejtésére.* Pest.
- BOROSS István (2015): „Ős torony, légy üdvözölve!” A Tűztorony építéstörténete és városi jelképpé formálódása. *Veszprémi Szemle*, 2015/2., 3–27.
- BRIGHT, Richard (1970): *Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815.* Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém. A szemelvényeket válogatta, fordította és a bevezetést írta SZERECZ Imre.
- BUGÁT Pál (1836): *Tapasztalati természettudomány (physica).* Tscharner boldogbul [*német nyelvből*] fordítva BUGÁT Pál által, I. kötet, Budán a ’magyar kir. egyetem’ betűivel.
- FÖLDESI Ferenc (2015): Sigillum civitatis Wesprimiensis – Veszprém város címer- és pecsét-használatának története, *Veszprémi Szemle*, 2015/38. 6–76.
- FRANCSICS (2001): *Francsics Károly visszaemlékezései.* Sajtó alá rendezte és szerkesztette HUDI József, Pápa.
- GECSÉNÉ Tar Imola (2012): *Történeti temetők Magyarországon.* Doktori PhD értekezés. Budapest.
- GOPCSA Katalin (2002): Veszprémi városképek a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményében. *Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények*, 2002/9. 135–148.
- HUDI József (1993): A veszprémi nemesi község önkormányzata a 18–19. században. *Comitatus* 1993/10. 61–65.
- HUDI József (1994): Veszprém társadalmi-gazdasági helyzete és önkormányzata a XIX. század elején. *Veszprémi Szemle*, 1994/5. 15–20.
- HUDI József (1995): A nemesi községek szervezete a XVIII–XIX. században. *Baranya Történelmi Közlemények*, 1994–1995. 7–34.
- HUDI (2004): *Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai.* Sajtó alá rendezte és szerkesztette HUDI József, Pápai Református Gyűjtemények.
- HUDI József (2006): Közigazgatás és honvédelem 1809-ben. *Pápai Múzeumi Értesítő* XI., 199–209.
- HOGYA György (1983): *A veszprémi kórház története.* Veszprém.

- HOGYA György (1997): *Adatok Veszprém város temetőinek történetéhez*. Veszprém.
- HOGYA György (1998): *A város szolgálatában*. Veszprém.
- HUNGLER József (1988): *Veszprém településtörténete*. Veszprém.
- JAKAB Réka (2014): *Veszprém város 18. századi történeti topográfiája*. Székesfehérvár.
- KOVÁCS Győző Gyula (2010): *Veszprém időjárása és éghajlata I.* Veszprém.
- KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál (2016): *Csőbe terelt források, avagy vízkérdések és válaszok. A veszprémi ivóvízszolgáltatás és szennyvízelvezetés története, kitekintéssel a megyére*. Veszprém.
- KREDICS (2012): *Corde aperto. Tanulmányok Kredics László nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk.: HERMANN István–KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László. Veszprém.
- LICHTNECKERT András (1994): Veszprém önkormányzata és az 1726. évi statútumok. *Veszprémi Szemle*, 1994/4. 3–20.
- DR. LUKCSICS József (1912): Veszprém város újkori története (1552–1912). In: *Veszprém múltja és jelene 1912*. Veszprém. 33–69.
- DR. LUKCSICS Pál – DR. PFEIFFER János (1933): *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. Veszprém.
- MOLNÁR Jánosné (2009): *Régi veszprémi épületek nyomában*. Veszprémi Kalendárium. 53–67.
- PEHM József (1934): *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora, írta Pehm József*. Zalaegerszeg.
- PFEIFFER János (1987): *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950) püspökei, kanonokjai, papjai*. München.
- PUKY Károly (1831): *Honi törvény-szótár*. Szerk.: Bizaki PUKY Károly, tekintetes Pest, Nyitra és Nógrád vármegyéknek táblabírájok. Második kiadás, meg bővítve, Pozsony.
- SEBŐ József (2018): A Veszprémi Tudós Társaság – A Magyar Tudományos Akadémia egyik előzménye. *Veszprémi Szemle*, 2018/50. 234–250.
- SOLYMOSI Erzsébet (1990): Veszprém harca a szabad királyi jogállásért, *Veszprém megyei honismereti tanulmányok XIV.* Veszprém. 7–27.
- SOMFAI Balázs (1979): *Veszprém város igazgatása a XVIII–XIX. században*. VeML XV. 20a. 4. doboz, 54. Kézirat.
- THURY Etele (1905): Veszprém városának története. *Történelmi Tár*. 13–32.
- TISZTBÉLI (1826): *A tisztbéli írás módjának saját szavai, melyek T. Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék rendelkezéséből összeszedettek s újonnan kiadattak*. Pest.
- VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Veszprém.
- VERESS D. Csaba (1984): Veszprém megye és az 1809. évi francia háború. *Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények*, Veszprém. 357–400.
- VÉGHÉLY Dezső (2016): *Egy kis körültekintés Veszprémben*. Szerk.: FÖLDESI Ferenc. Veszprém.
- VÉGHÉLY Dezső (1886): *Emléklapok rendezett tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből (Az 1875-ik évi jelentés töredéke)*. Veszprém.

LEVÉLTÁRI JELZETEK:
MNL Veszprém Megyei Levéltára (a továbbiakban: VeML)

Jelzet	Megnevezés	kötet(k) doboz(d) téka(t) Csomó (cs)
IV.1.g.bb.	Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Úrbéri iratok (Acta urbarialia), úrbéri különféle irományok	6.d.
V.101.e.	Veszprém város közönségének iratai, Veszprém város perei	2.d.
V.102a	Veszprém város tanácsának iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek	1k–4k., 7k., 12k– 28k.
V.102b	Veszprém város tanácsának iratai, tanácsülési iratok	1d., 3d., 8d., 9d., 10d., 11d., 14d., 15d., 16d., 25d., 26d., 27d., 28d.
V.102c	Veszprém város Tanácsának iratai, Különbféle irományok	1d., 6d., 23.d.
V.102d	Veszprém város Tanácsának iratai, Körrendeletek (Currenssek)	6.d., 8d.,
V.102h	Veszprém város Tanácsának iratai, Összeírások	2d., 5d., 8d., 9d
V.102.k	Veszprém város tanácsának iratai, Városi tisztségviselők iratai (Számadások)	10d., 14d., 18d.,
V.121	Veszprém város nemesi közösségének iratai	1.d.
XV.2	A veszprémi Bakonyi Múzeum történelmi iratgyűjteménye, Vegyes, történelmi értékű iratok	1d., 2d., 4d., 5d.,
XV.15.	K86 Pápa születési anyakönyvek K148 Veszprém házassági és halotti anyakönyvek	
XV.20.a	Kézírtos dolgozatok gyűjteménye	5.d, 54. fsz

KÖZLEMÉNYEK

„VÖDÖCSŐ GYŰJTÖTTE”

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum
Veress D. Csaba¹ által gyűjtött militária műtárgyai

RAINER PÁL

AMIKOR 1944-BEN A TIZENHÁROM ÉVES CSABA GYEREK, a Baranya megyei Villányban, a kocsmá előtt leállított, nyitott német katonai járműből – amelynek tulajdonosai szomjukat oltandó a söntésben időztek – elemelt egy Parabellum pisztolyt, még aligha sejtette, hogy évtizedek múltán hasonló hadi relikviák gyűjtése lesz majd munkahelyi feladata. (Igaz, halálra rémült szülei koránt sem fogadták kitörő lelkesedéssel e viszonylag korán jelentkező gyűjtői szenvedélyt.)²

Egykori kollégám, Veress (a német származású család neve eredetileg Windischmann volt, de a náciizmus erősödésekor magyar érzelmüket demonstrálandó 1930 körül nevüket magyarosítottak) Dezső Csaba 1979. január 1. és 1992. december 31. között – nyugdíjazásáig – dolgozott utolsó munkahelyén, a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Bakonyi (1990-től Laczkó Dezső) Múzeumában. Munkaköre, beosztása új- és legújabb-koros történész-muzeológus, idővel tudományos főmunkatárs volt. Szakterülete elsősorban a hadtörténetre, továbbá az újkori politika- és társadalomtörténetre, valamint részben a numizmatikára is kiterjedt. 1985. március

¹ Veress D. Csaba történész Veszprém város Gizella díjasa, a Veszprém Megye Érdemrend kitüntetettje, számos ma is tevékeny történész oktatója, mentora és a Veszprémi Szemle állandó szerzője volt. Önálló kötetek száma meghaladja a harmincat, kisebb-nagyobb cikkekből pedig számtalant publikált, részben szakfolyóiratokban, részint napilapokban. A 2014-ben bekövetkezett halála után még nem került sor munkásságának kiterjedt, a kutatási területei szerinti méltatására. Az MTA VEAB Történettudományi Szakbizottsága – Veszprém Megyei Jogú Város és több egyesülettel közösen – születésének 85. évfordulóján (ami 2018. szeptember 23-án volt) kívánta ezt a hiányt pótolni. A publikáció Rainer Pál történész előadásának szerkesztett változata. A Szerkesztőség

² A történetet magától Veress D. Csabától hallottam.

1-től egyben főosztályvezető volt. 1985. március 1. és 1992. január 1. között tudományos titkári feladatokat is ellátott.³

Jóllehet egy megyei múzeum nem speciális szakmúzeuma a hadtörténetnek, a veszprémi múzeum már korábban is rendelkezett militaria jellegű anyaggal. Ezek azonban nem alkottak és most sem alkotnak külön gyűjteményt, hanem (többnyire) az Iparművészeti- és a Történeti Gyűjtemény tartozékai. Az 1903-as múzeumalapítástól 1979-ig (V. D. Cs. munkába lépéséig) ezen gyűjteményrész nagyjából az alábbi tárgycsoportokból állott:

- földmunkáknál előkerült középkori fegyver és ló-felszerelési anyag (folyamatosan bővült, tekintve két első igazgatónk régészeti érdeklődését és megszerezte kiterjedt ismertségét),

- alkalomszerűen ajándékozott fegyverek (kardok pl. Mária Terézia-kori FRINGIA-szablya, pisztoly stb.),

- vármegyei inszurrekcionális [nemesi felkelés] és megyehusár anyag (a korábban a megyei levéltárban őrzött megyei, városi zászlók pl. 1809-ből, megyehusár tarsolyok),

- 1848/1849-es emlékanyag (zöme 1903 és 1914 között, részben még a leszármazottaktól került be, részint személyhez köthető, igen értékes tárgycsoport, egy-két országosan is kiemelkedő jelentőségű darabbal),

- I. világháborús anyag (Laczkó Dezső modern muzeológusi szemléletét bizonyítja, hogy – jóllehet korántsem ez állt érdeklődése középpontjában – ezeket már az eseményekkel párhuzamosan gyűjtötte. Sajnos ezen tárgycsoport zömét 1928-ban hivatalosan átengedték a budapesti Hadimúzeumnak, amely 1918-ban megalakult friss intézmény lévén ekkoriban építette ki gyűjteményeit),

- vadászfegyverek (részint a megyei úri családok ajándékaként, részint az 1952-es államosítást követően kerültek a múzeumba),

- Európán kívüli egzotikus világ (Afrika, Ázsia) fegyver anyaga (a múlt századforduló körül néhány messzire került helyi polgár, pl. Ludvig Jenő posta tisztviselő – aki Indiában bányafelügyelőként dolgozott – ajándékaként kerültek a múzeumba).

Azonban a múzeum megalakításától kezdve egészen 1979-ig senki sem művelte nálunk ezen szakterületet. Tehát Veress D. Csaba volt az első olyan veszprémi muzeológus, aki hivatalból hadi történettel, katonai emlékanyaggal foglalkozott. A 20. századi militaria tárgyaink döntő többségét ő gyűjtötte.

Tanári múltjából eredő, megszerezte általános közismertsége, valamint ismeretéseket, barátságokat könnyen kötő természete előnyére szolgálhatott a gyűjtések-nél is. Ezzel az ismertséggel magyarázható, hogy nem kallódtak el, hanem nála landoltak olyan tárgyak, mint pl. egy német tábori csendőr 1981-ben Bakonykoppány-

³ Részletesebb életrajzi adatai megtalálhatóak: RAINER 2014.

*Német tábori csendőr nyakba akasztható jelvénye
(LDM TGy ltsz. 81.155.1.)*

ban, a határban talált nyakba akasztható, sérült, fémlemez jelvénye,⁴ vagy szenterzsébeti Forster Béla (szül. 1840. jan. 11., 1914-ben még életben volt)⁵ cs. és kir. vezérőrnagy magyar öltözetű tábornoki díszegyenruhájának ugyancsak erősen sérült 1873 M csákója, amely 1989-ben egy pápai padlásra került elő.⁶

Tizenhárom esztendei múzeumi szolgálata során összesen 1056 db militária jellegű műtárgyat leltározott be. (Természetesen leltározott más, nem a militária körébe illő történeti műtárgyakat és adattári anyagokat is, de ezekkel most nem foglalkozom.) A legkevesebb militária műtárgyat (19 db-ot) 1979-ben, a legtöbbet (230 db-ot) 1981-ben leltározta be. Az általa leltározott militária tárgyak közül 122 db korábbi veszprémi múzeumi gyűjtésből eredt, 13 darab az Egeraljai Helytörténeti Gyűjtemény gyűjtéséből, 90 db pedig a sümegi Kisfaludy Múzeum, illetve a sümegi Kisfaludy Gimnázium gyűjtéséből származott. Viszont a többi 831 db militária mű-tárgy a saját gyűjtése volt. Ez átlagosan, kissé kerekítve, évi 64 db militária műtárgy begyűjtését jelenti. Valójában valószínűleg ennél is több tárgyat gyűjtött, mert időnként még mindig kerülnek elő további, általa gyűjtött leltározatlan darabok.

A múzeumi leltárkönyvek alapján 54 olyan személyt tudtam azonosítani, akiktől

⁴ Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém - Történeti Gyűjtemény (a továbbiakban LDM-TGy) ltsz. 81.155.1.; TÓTH – SCHLEICHER 2003. 71. Nr. 192.

⁵ Forster Béláról: PARALL 1914. 42.; GERŐ 1940. 62.

⁶ LDM-TGy ltsz. 89.16.1.; TÓTH – SCHLEICHER 2003. 93. Színes ábrával.

militária műtárgyakat gyűjtött vásárlás, vagy ajándékozás útján. Miután ezen személyek foglalkozása sehol nincs feltüntetve és egy kisebb részükről soha nem hallottam, őket nem ismertem, róluk nem tudok bővebbet. Azonban a többségükben általam is személyesen vagy legalább hírből ismert személyek között a következő jellegzetes csoportokat tudtam elkülöníteni:

- 1945 előtti katona, levente vagy ezeknek hozzátartozója: 6 fő
- 1945 utáni aktív vagy nyugdíjas katonatiszt: 4 fő
- rendőrtiszt: 1 fő
- volt munkásőr: 1 fő
- múzeumi kolléga: 7 fő
- levéltáros kolléga: 1 fő
- pedagógus: 5 fő
- magán gyűjtő: 5 fő
- tanuló: 2 fő.

Amíg a múzeumi kollégák közül egyik-másik a hivatali működése során (pl. régészeti ásatás, néprajzi gyűjtés) esetenként véletlenül útjába került militáriával örvendeztette meg, addig néhány gyűjtő pár év alatt szinte Csaba hivatalos és állandó udvari szállítójává nőtte ki magát.

Figyelembe véve azt az időszakot és azokat a körülményeket, lehetőségeket, amikor a múzeumban dolgozott, érthetően leginkább a 2. világháborúhoz, az 1970/1980-as évekbeli Magyar Néphadsereghez, valamint az 1944–1991 között „ideiglenesen” hazánkban állomásozó Szovjet Hadsereghez köthető tárgyakat sikerült gyűjtenie. Ritkábban, de előfordultak a két világháború közötti Horthy-korszak, az 1. világháború és a Ferenc József-féle békevilág hadi emlékei is. Az ennél korábbi, főként középkori darabok zömmel inkább még a Laczkó Dezső, Rhé Gyula-féle hőskorszak gyűjtéseiből származtak, azonban Csaba idejéig egy részüknél még nem került sor a második világháborút követően kialakított új leltározási szisztéma szerinti átletározásra.

Azért előfordultak kivételes esetek is. Múzeumunk egyetlen páncélja – egy 16. századi mell- és hátvért, vagy ennek a 19–20. század fordulóján készült másolata – a Munkásőrség 1990-es megszűntekor a parancsnok irodájából került be a múzeumba.⁷ A vélhetően az 1950-es években valamely úri otthonból „szocializált” darab feltehetően vagy négy évtizedig a parancsnoki irodát díszíthette. A ritkább korai tárgyak megszerzése közül említést érdemel pl. egy 16. századi sarkantyú, egy 1848/1849-es honvédtiszti szolgálati öv bojtpárja⁸ és egy honvéd csákócimer,⁹ vala-

⁷ LDM-TGy ltsz. 90.168.1–2.; RAINER 2016. 227.

⁸ LDM-TGy ltsz.86.40.1.; RAINER 2018. 21. Színes ábrával

⁹ LDM-TGy ltsz. 85.111.1.; TÓTH – SCHLEICHER 2003. 31. Nr. 65., 71. 191. ábra; RAINER 2018. 6. Színes ábrával.

Mellvért, 16. század vagy 19/20. századi
másolat (LDM TGY ltsz. 90.168.1.)

Ugyancsak személyhez köthető vitéz Böröndy Zsigmond (Zalaszentiván, 1915. ápr. 10. – Tapolca, 1999. okt. 9.) egykori m. kir. hivatásos határ vadász tüzér hadnagy (később műszaki ügyintéző) egyenruha együttese (kamgarn szövet és posztó Bocskai-sapka, kamgarn szövet és posztó zubbony, posztó bricsesz nadrág, posztó köpeny, váll- és derékszíj), amelyet az akkor még élő idős tulajdonosától vásárolt meg V. D. Cs. a múzeum számára.¹⁵

Jelentősek az 1944–1945-ös balatoni csatához kötődő relikviák, pl. harckocsi és repülőgép roncsok, tartozékok. Így pl. a Felsőörs felett, 1944. július 7-én lelőtt USA

mint egy 1827 M könnyűlovassági tiszti szablya.¹⁰

Izgalmasabb 20. századi darabok pl. egy 1919-es vörösőr karszalag,¹¹ egy 1919-es vöröskatona sapkajelvény,¹² továbbá egy 1944/1945-ös nyilas karszalag.¹³

Rendkívül becses együttes a kárpáti harcok során hősi halált halt Adamecz László (Marcali, Kercseliget puszta, Somogy vm. 1920. szept. 4. – Körösmező-Kevele, Máramaros vm. 1944. okt. 8.) banktisztviselő, m. kir. tartalékos huszár zászlós hagyatéka (1939 M hadapród őrmesteri EXTRA zubbonya, 1936 M azonossági jegye, alumínium tokkal, fényképei, gyászjelentése, a tartalékos tiszti tanfolyamon használt szakkönyvei stb.), amelyek öccsétől, Adamecz Bélától, a veszprémi '56-os munkástanács egyik egykori vezetőjétől, kerültek begyűjtésre.¹⁴

¹⁰ LDM-TGY ltsz. 83.24.1.

¹¹ LDM-TGY ltsz. 82.39.1.

¹² LDM-TGY ltsz. 82.40.1.

¹³ LDM-TGY ltsz. 79.4.1.

¹⁴ LDM-TGY ltsz. 92.2.1.–92.3.1–3; TÓTH – SCHLEICHER 2003. 93 Nr. 237–240.

¹⁵ LDM-TGY ltsz. 87.3.1.–87.7.1–3.; TÓTH – SCHLEICHER 2003. 94. Nr. 241–242., 244–245. Színes ábrával.

B-24 Liberator bombázó gép 3 db nagyméretű, alumínium roncs darabja, egyiken az amerikai felségjelzéssel.¹⁶ A gép lelövését közösen tulajdoníthatjuk Benkő Lajos repülő hadnagynak (m. kir. 101. „Puma” vadászrepülő osztály) és a Vörösberény É-on települt m. kir. 103/2. honvéd légvédelmi tüzér ütegnek. A gép roncsai évtizedekig szolgáltak Felsőörsön egy kerti melléképület lefedésére. (A repülőgép roncsok múzeumba való behozatalának magam is szemtanúja voltam 1983 kora őszen. Tulajdonosuk cserébe eternit palát kapott a múzeumtól melléképülete befedésére.)

Horogkereszt látható a Balatonalmádi, Pinkóczi-csárdánál 1944 decemberében kényszerleszállt német FW-189-es (népiesen „Bel Ami”) felderítő repülőgép ugyan csak múzeumba került hátsó függőleges vezérsíkján.¹⁷

Az 1989/1990-es rendszerváltozást követően nagyobb mennyiségben került sor munkásör relikviák begyűjtésére. Ugyanígy az egyenruha-váltáson átesett, Magyar Honvédséggé alakuló Néphadsereg és rendőrség számos ruházati darabja is a múzeumba került. A nyugdíjas katona és rendőrtisztek pedig amúgy is feleslegessé vált darabjaikért némi nyugdíj kiegészítésre tettek szert, az akkor még szerény műtárgyvásárlási kerettel rendelkező múzeumtól. (Bár olyan is előfordult, aki ajándékba adta darabjait.) Jellegzetes tünet, hogy inkább a civil életben már amúgy sem nagyon használható, tiszti, tiszthelyettesi köznapi öltözet darabjai (ezekből viszont az eltérő rangfokozatoktól eltekintve több egyforma is) kerültek a múzeumba, viszont pl. a munkában, kirándulásnál, hétvégi telken közkedvelt, másodlagosan is használható, hasznosítható 1965 M zöld gyakorló öltözetből egyetlen egy darab sem.

Hasonló módon, a hazánkat 1991-ben elhagyó Szovjet Hadseregtől is számos tárgy került begyűjtésre, ám itt is inkább a tömegesen használt darabok a jellemzőek (sajnos ezeknek némelyikéről is hiányoznak a jelzések: váll-lapok, parolík, karjelvények, gombok stb.), extrább matéria csak imitt-amott akad köztük.

Természetesen a felsoroltakon túl, még számos további Veress D. Csaba által „szerzeményezett” darab tanulmányozható gyűjteményünkben, a tiszti csizmahúzó-tól¹⁸ a duplafalu háti ételhordó tartályig,¹⁹ vagy a változatos háborús és hadifogoly emléktárgyakig.

Pontosabb adatok híján nem tudom eldönteni, hogy a 88.9.1. leltári számú, ugyancsak általa gyűjtött 2. világháborús német katonai alumínium evőcsésze és fedele, amelyen bekarcolva „VERES CSABA” név és „V. CS.” monogram olvasható, Csaba személyes tulajdona volt-e, vagy csak névrokonáról van-e szó.

A tárgyak leltározása azonban már kevésbé mintaszerűen történt, mint megszerzésük, begyűjtésük. Általános a hanyag, rendetlen írás (a leltárkönyvben és leltári

¹⁶ LDM-TGy ltsz. 83.140.1–3

¹⁷ LDM-TGy ltsz. 2007.6.1.

¹⁸ LDM-TGy ltsz. 2013.51.1.

¹⁹ LDM-TGy ltsz. 81.305.1.

számok tárgyra írásakor egyaránt), ráadásul a meghatározásoknál, tárgyleírásoknál esetenként kisebb-nagyobb tárgyi tévedések is előfordultak, pl. gyakorló vagy kimező öltözet összecserélése, posztó vagy bársony anyag összekeverése stb. Az ajándékozó személyét sokszor nem tüntette fel, esetenként a gyűjtés pontos helyszínét sem. Holott a Veszprém térségében 1944/1945-ben lezajlott harcok számos, akkoriban még a helyszínen vagy a helyszín közvetlen közelében megmaradt emléket sikerült begyűjtenie, amelyek pontosan rögzített lokalizáció mellett igen fontos információhordozói lehettek volna a helyi események pontosításának. A leltári számokat – ahelyett, hogy közvetlenül a tárgyakra magukra írta volna azokat – Csaba gyakran ragasztós hátoldalú cédulákra írva helyezte el a tárgyakon, így idővel a ragasztás engedett és a leltári számok lemaradtak, elvesztek a műtárgyakról.

A gyűjtések mellet számos kiállítást rendezett. Mindenképpen említést érdemelnek a „Veszprém megye hadtörténete a honfoglalástól 1848–49-ig” (1980) – amelyen a múzeum tárgyai mellett magán gyűjtők darabjai is bemutatásra kerültek²⁰ –, valamint „A Bakony és a Balatonfelvidék évezredei” című (1985) kiállítások. (Utóbbinál, amely csapatmunka volt, az új- és legújabb kori részek egyes témáit dolgozta ki.)²¹

Rengeteget írt, publikált. Önálló köteteinek száma meghaladja a harmincat, kisebb-nagyobb cikkekből pedig számtalant közölt, részben szakfolyóiratokban, részint napilapokban. Jelesebb könyvei közül megemlítem a következőket:

- „Balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története”,²²
- „A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945”,²³
- „Várak a Bakonyban”,²⁴
- „A szegedi vár”,²⁵
- „Várak Baranyában”.

Foglalkozott Szt. István és Koppány harcával, a török hódoltság korával (pl. a szülőfaluja közelében lezajlott 1687-es nagyharsányi csatával),²⁶ Napóleon Magyarországot is érintő 1809-es hadjáratával,²⁷ Perczel Mór honvéd tábornok Veszprémbe került tárgyaival.²⁸ Ám legtöbbször a II. világháborúval, s leginkább

²⁰ VERESS 1980/a.

²¹ VERESS 1985/a; VERESS 1985/b.

²² VERESS 1981.

²³ VERESS 1984/a.

²⁴ VERESS 1983.

²⁵ VERESS 1986/d.

²⁶ VERESS 1989/c.

²⁷ VERESS 1984/b.

²⁸ VERESS 1982/c.; VERESS 1986/c.

annak Veszprém megyét is érintő eseményeivel (pl. veszprémiek a doni fronton,²⁹ a veszprémi zsidóság elhurcolása,³⁰ légi tevékenység Veszprém megye felett,³¹ a Puma vadász repülők dunántúli harcai,³² Balaton környéki harcok stb.).³³ A helytörténeti kutatások fellendülésével pedig több megyei település monográfiáját (vagy részfejezetét) is megírta.³⁴

Csaba igen széles tudással, tág ismeretekkel rendelkező kolléga volt. Sohasem zárkózott el kutatási eredményeinek népszerű formában való ismertetésétől sem. Számos helyen és alkalommal tartott legkülönbözőbb, de főként hadtörténeti tárgyú előadásokat. Bárhol és bármikor – különösebb előzetes felkészülés nélkül is – képes volt egyes szakterületébe vágó témáról hosszas, akár több órás részletes előadást is rögtönözni. Szaktudása mellett ebben bizonyára segítségére volt több évtizedes tanári, előadói rutinja is. (1956–1960 között Zircen, majd 1960–1974 között Veszprémben, a 307-es, 103-as és 306-os ipari tanuló intézetekben tanított történelmet.) Szívesen, hallgatóságát is magával ragadva, magyarázott. Ilyenkor az előadóterem környéke, a vasúti fülke, vagy a vasúti váróterem is zengett erőteljes hangjától. Szinte soha nem fogyott ki háborús történeteiből. Bár már mindegyikünk kívülről ismerte számtalanszor hallott kedvenc történeteit, mégis gyakran kértük ezeknek elismétlésére, mert meglehetősen érdekesen, színesen, nagy átéléssel tudott előadni.

Egy alkalommal, előzmények nélkül hozzám fordult: – Nem rokonod véletlenül Rainer-Micsinyei Vilmos főhadnagy?³⁵ De igen, apám unokatestvére volt, a háború vége felé százados, már régen meghalt – válaszoltam. Nos, rövidesen kiderült, Csaba kutatásai során, Hajmáskéren összejött egy olyan személlyel, akit 1945 elején a kértezett tiszt mentett ki Nádasdudányban a nyilasok kezei közül, amikor mint feltételezett katonaszökevényt csaknem kivégezték. Csaba révén, rövidesen magától az illetőtől eredetiben is hallhattam a számomra addig ismeretlen történetet.

Többször elmondta, hogy a Veszprém, Alsóvárosi-temető (azóta felújított) 1. világháborús hősi parcellájában minden év halottak napján méceszt szokott gyűjteni egy Veszprémben meghalt bosnyák katona sírján, akihez nyilván sohasem tudtak eljönni esetlegesen hozzátartozói.

Ugyanakkor a múzeumi napi aprómunka: gyűjtemény-ápolás, raktári rend kialakítása, nyilvántartás, adminisztráció stb. – megítélésem szerint – mindvégig untatta

²⁹ VERESS 1989/b.; VERESS 1990.

³⁰ VERESS 1982/a.

³¹ VERESS 1982/b.

³² VERESS 1994.

³³ VERESS 1986/b.

³⁴ Pl. VERESS 1984/c.; VERESS 1986/a.; VERESS 1989/a.; VERESS 1992.; VERESS 1998.; VERESS 2000. stb.

³⁵ Rainer-Micsinyei Vilmosról: RAINER 2015. 150–152.

és bár alapszinten ezeket is jól-rosszul elvégezte, de azért mindez igazából idegen és nemszeretem terület maradt a számára. Idejét, energiáját sokkal szívesebben fordította a saját érdeklődéséhez közelálló témák kutatására, feldolgozására, közreadására, amiben idővel igen komoly eredményeket ért el. Meglehetősen érzékenyen érintette, amikor a múzeum vezetése részéről gyakran és ismételten kritika érte azért, hogy szorosán vett munkahelyi kötelességei nem a publikációs tevékenységben merülnek ki. Ezért tevékeny, több mint évtizedes múzeumi munkája után, 59 éves korában megbántva és rossz érzéssel eltelve ment nyugdíjba.

Kutatásait, publikációs tevékenységét, előadásait, nyugdíjazását követően, ameddig ereje engedte, még jó ideig folytatta. Egyik kedvenc témája volt saját családja, rokonsága kutatása. Ezen témakörben igen kiterjedt levelezést folytatott (részben német és francia nyelven) különböző (jórészt külföldi) levéltárakkal, plébániahivatalokkal. Később szélütés érte, fél oldala megbénult. Bár lassan és nehezen, idővel mégis összeszedte magát annyira, hogy járókeret segítségével képes volt még az utcán is, igaz inkább csak lakóhelye környezetében közlekedni. Baráti beszélgetésekre, sztorizásokra, bolondozásra való kedvét azonban még ezután is megőrizte. Boldog volt, ha magányában néha egy-egy ismerőse rá nyitotta az ajtót. Hetvenéves születésnapját, 2003 szeptemberében, a Megyei Könyvtár épületében a Veszprém Megyei Honismereti Szövetség rendezésében ünnepeltük meg. Jól emlékszem, egészen elérékenyedett, meghatódott a számos gratuláció és erőteljes ovációk hatására.

Múzeumi tevékenységének felidézésekor – tőlem telhetően – egyaránt igyekeztem bemutatni pozitív és negatív tulajdonságait, erényeit és fogyatkozásait. Bár, mint minden ember, ő sem volt hibáktól mentes, értékes életművet hagyott maga után. Publikációi közül nem egy, azóta is fontos alapmunka, múzeumunk modern kori militária gyűjteményének megalapítása pedig nagyrészt az ő érdeme. A gyűjtemény militaria tárgyainak nagyjából $\frac{1}{3}$ -át ő gyűjtötte. Az általa összegyűjtött anyag révén múzeumunk a megyei gyűjtőkörű múzeumok között mára már viszonylag rangosabb ilyen jellegű műtárgy együttest mondhat a magáénak.

Vörös karszalag, 1919
(LDM TGy ltsz. 82.39.1.)

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- GERŐ József (1940): *A Királyi Könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke*. Budapest.
- PARALL, Jaro (redig.) (1914): *Ruhestands-Schematismus der österreichisch-ungarischen Armee für 1914*. VI. Jahrgang. Graz.
- RAINER Pál (2014): In memoriam Veress D. Csaba (1933–2014). *Veszprémi Szemle*, 2014/34. 101–103.
- RAINER Pál (2015): A Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos, családom, rokonságom körében megmaradt emlékanyag. In: Molnár Jenő (szerk.): *Magyarság és Kárpát-medence. Az első bécsi döntés című nemzetközi konferencia tanulmányai*. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 133–167.
- RAINER Pál (összeállította) (2016): *Kossuth címer és pufajka. Az 1956-os forradalom és szabadságharcot kötődő műtárgyak és dokumentumok a Laczkó Dezső Múzeumban*. Viza Kft., Veszprém.
- RAINER Pál (2018): „Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag”. Emlékkiállítás az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc 170. évfordulójára. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém.
- TÓTH G. Péter – SCHLEICHER Vera (szerk.) (2003): *Térjünk a tárgyra!* Kiállítás a Laczkó Dezső Múzeum alapításának 100. évfordulójára. Get on to Object! Exhibition on the Centennial of the Laczkó Dezső Museum. Prospektus Nyomda, Veszprém.
- VERESS D. Csaba (1980/a): „...Fegyvert s vitézt éneklek...” Veszprém megye hadtörténete a honfoglalástól 1848–49-ig. Kiállítás a Bakonyi Múzeumban, Veszprém 1980–1981. Veszprémi Nyomda, Veszprém.
- VERESS D. Csaba (1980/b): Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak stratégiai légitámadásai a II. világháborúban. Strategie Airraids of the Allied Forces and the Country of Veszprém durring Worl War II. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 15. 167–202.
- VERESS D. Csaba (é. n.): *A balatoni csata*. Veszprém megye felszabadításának katonai története (1944. december 1. – 1945. március 30.). Veszprém megyei Nyomda Vállalat, Veszprém, é. n. (kb. 1981.).
- VERESS D. Csaba (1982/a): Adatok a zsidóság Veszprém megyében a II. világháború idején lejátszódott tragédiájához. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 16. 399–412.
- VERESS D. Csaba (1982/b): Légi harctevékenység a Balaton térségében (1944. október – 1945. március). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 16. 413–439.
- VERESS D. Csaba (1982/c): Perczel Mór honvédtábornok hagyatéka a veszprémi Bakonyi Múzeumban. *Történeti Múzeumi Közlemények*, 2. 61–67.
- VERESS D. Csaba (1983): *Várak a Bakonyban*. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- VERESS D. Csaba (1984/a): *A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- VERESS D. Csaba (1984/b): Veszprém megye és az 1809. évi francia háború. Le département de Veszprém et la guerre de 1809. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17. 357–400.
- VERESS D. Csaba (1984/c): A Kál-völgy története (I. rész). Geschichte des Kál-Tales (I. Teil). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17. 603–618.
- VERESS D. Csaba et al (1985/a): A Rákóczi-szabadságharctól a kiegyezés koráig. In: CS. DAX Margit et al. (szerk.): *A Bakony és a Balaton-felvidék évezredei*. Vezető a veszprémi Bakonyi

- Múzeum állandó kiállításához. Die Jahrtausende des Bakonygebirges und des Balaton-Oberlandes. Ständige Ausstellung im Bakony-Museum. Veszprém, 81–114.
- VERESS D. Csaba et al (1985/b): A kiegyezéstől napjainkig. In: CS. DAX Margit et al. (szerk.): *A Bakony és a Balaton-felvidék évezredei*. Vezető a veszprémi Bakonyi Múzeum állandó kiállításához. Die Jahrtausende des Bakonygebirges und des Balaton-Oberlandes. Ständige Ausstellung im Bakony-Museum. Veszprém, 115–145.
- VERESS D. Csaba (1986/a): A Kál-völgy története (II. rész). Geschichte des Kál-Tales (II. Teil). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 18. 303–315.
- VERESS D. Csaba (1986/b): Harcok a balatoni védelmi vonalban (1944. december – 1945. március). Kämpfe der Balaton-Verteidigungslinie (Dezember 1944 – März 1945). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 18. 535–585.
- VERESS D. Csaba (1986/c): Perczel Mór honvédtábornok hagyatéka a veszprémi Bakonyi Múzeumban. *Horizont*, 3. 9–11.
- VERESS D. Csaba (1986/d): *A szegedi vár*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- VERESS D. Csaba (1989/a): A Kál-völgy története (1711–1792) (III. rész). Geschichte des Kál-Tales (1711–1792) (III. Teil). *Veszprémi Történelmi Tár*, I. 59–72.
- VERESS D. Csaba (1989/b): Veszprém megyeiek a doni fronton (1942 április – 1943 június) I. rész. Soldaten aus Komitat Veszprém auf der Front am Don (von April 1942 bis Juni 1943) Teil I. *Veszprémi Történelmi Tár*, II. 79–97.
- VERESS D. Csaba (1989/c): Hol zajlott le a „Második mohácsi” vagy „harsányhegyi” csata 1687. augusztus 12-én? In: SZITA László (szerk.): *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686–1688*. Pécs, 49–63.
- VERESS D. Csaba (1990/a): Veszprém megyeiek a doni fronton (1942 április – 1943 június) II. rész. Soldaten aus Komitat Veszprém auf der Front am Don (von April 1942 bis Juni 1943) Teil II. *Veszprémi Történelmi Tár*, I. 91–107.
- VERESS D. Csaba (1992): *Felsőörs évszázadai*. A község története a kezdetektől napjainkig. Veszprémi Nyomda Kft., Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 8.)
- VERESS D. Csaba (1993–1994): A veszprémi m. kir. 101. honvéd vadászrepülő-ezred harctevékenysége a „Tavaszi ébredése” támadó hadművelet keretében (1945. márc. 6–17.). Kämpfhandlungen des ungarischen königlichen Jagdfliegerregiments 101. in Rahmen der Angriffskämpfoperation der Deutschen Armee unter dem Decknamen „Frühlingserwachen”. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 19–20. 571–587.
- VERESS D. Csaba (1998): *Szentkirályszabadja évszázadai*. Egy balaton-felvidéki község története. Sylvester J. Kiadó és Nyomda Kft., Szentkirályszabadja.
- VERESS D. Csaba (2000): *Bakonybél története*. Viza Kiadó, Veszprém.

Szélsőségek Veszprém időjárásában

(Az 1995–96. évi hosszú, hideg, havas tél)

KOVÁCS GYÖZŐ GYULA

RÉGI IDŐJÁRÁSI FELJEGYZÉSEKET LAPOZGATVA az érdeklődő olvasó legtöbbször a különleges, szélsőséges események leírását keresi, arra kíváncsi, hogy lehet-e összefüggést, hasonlóságot találni a ma és a korábbi évek időjárása, éghajlata között. Volt-e és mikor az általa megéltől hidegebb tél, melegebb nyár, tetten érhető-e az adatokban a sokat emlegetett globális éghajlatváltozás, vagy csak az időjárás bizonyos határok közötti ingadozásáról van szó. Veszprém sem mentes a rendkívüli időjárási jelenségektől, legyen az hőség, szárazság, vagy éppen hosszú, havas hideg tél.

Az első, Veszprém városára vonatkozó téli feljegyzést Kecseti Márton naplójában olvashatjuk, mégpedig 1539-ből, amikor leírja, hogy október 24-én magas volt a hó és ugyancsak tőle tudjuk, hogy 1543-ban, húsvét napját szintén magas hóval ünnepelték. Bolgár Mihály kegyesrendi tanár a télről a következőket írta: „*A hőmérséklet ingadozása, mint minden szárazföldi klímával bíró vidéknél, nagy és gyakori. A helybeli meteorológiai adatokból az tűnik ki, hogy Veszprémben a tél középhőmérséklete $-0,5^{\circ}\text{C}$ a fagypont alatt. A legnagyobb hideg, a régi feljegyzések nyomán, 1789. decz. 26-án -17 R° (-21°C), 1850. jan. közepén -20 R° (-25°C), és a legnagyobb valamennyi között 1830. jan. 28-án volt: $21,5\text{ R}^{\circ}$ a fagypont alatt (-27°C). Rendes körülmények között -15°C fokon alul ritkán szokott állani. A hideg napok, mikor fűtés nélkül már nem lehet maradni, nov. elejétől ápril elejéig tartanak. Az évi ingadozás $+14^{\circ}\text{C}$ és $-26,5^{\circ}\text{C}$, összesen $40,5^{\circ}\text{C}$. ”¹*

Az elmúlt évtizedek legkeményebb tele az 1995–96-os tél volt, középhőmérséklete (november elejétől március végéig) mínusz $1,5^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, 116 napon át borította hó a talajfelszín és a maximális hóvastagság elérte a 81 centimétert.

1995-ben szokatlanul korán – már november elején – beköszöntött a tél és sokfelé havazott. A hónap folyamán kevés volt a napsütés, hideg volt az idő. A csapadék az ország keleti területein a sokévi átlag felett, míg a Dunántúlon az átlag közeleiben, vagy az alatt alakult. A havi középhőmérséklet $1,2^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, csaknem

¹ BOLGÁR 1893. 20.

három fokkal múlta alul a hónapra jellemző értéket. Húsz napon csökkent a minimum hőmérséklet fagypont alá és a fagy három napon a délutáni órákban sem engedett fel (téli nap, amikor a napi maximum hőmérséklet is 0°C alatt marad). Az első hidegebb periódus november 4–12. között tartott, ekkor minden nap volt fagy és a délutáni hőmérsékletek is +3°C alatt maradtak. Ezekben a napokban érte el térségünket a tél első hulláma.

Az első hidegfront november 2-án vonult át hazánk fölött, sokfelé okozott kiadós záport, egy-két helyen zivatar is előfordult. November 4-én egy újabb hidegfront következtében gyengén havazott, 5-én reggelre hólepel borította térségünket. „A korán megjött hó szombaton már gondokat is okozott megyénk országútjain – elsősorban a Bakonyban. Az idősebbek emlékeznek rá, hogy a hatvanas évek végén már volt olyan november negyedike, amikor hófúvások akadályozták a közlekedést megyénkben. Most is a Balaton-felvidék és a Bakony tájait borítja összefüggő hótakaró, melyet tovább vastagított a tegnapi hóesés. Ugyanakkor a Balatontól délre alig fehéredik a vidék.”² Ötödikén és hatodikán az ismétlődő kisebb hózáporok hatására 3 cm-es hótakaró alakult ki és az időnként viharossá fokozódó szélben kisebb hóátfúvások alakultak ki. „Péntekről szombatra virradó éjszaka kettő-öt centiméternyi vastagságú hó esett Veszprém megye középső részében, tehát Ajka, Veszprém, Pápa és Zirc térségében. Veszprémi tudósítónk arról számolt be, hogy az erős szél hófúvásokat okozott. Az utak síkossága és a heves hóviharak megnehezítették a közlekedést.”³ A tél első kísérlete csak néhány napig tartott, de hatodikára is jutott a kellemetlenségekből. „Veszprém megyében hétfő déltől folyamatosan havazott – jelentette veszprémi tudósítónk. A közlekedést nehezítette, hogy viharos erejű szél volt, és a felkavart hó miatt a látótávolság 5–10 méterre csökkent. Egyes mellékútvonalak azonban – így például Olaszfa és Felsőperepuszta, Ajka és Pula, Városlőd és Kislőd között, valamint a csehbányai és hárskúti bekötővonal – járhatatlanná váltak. Időlegesen fennakadás volt a közlekedésben Tapolca és Veszprém között is.”⁴ Tizedikére a hó elolvadt, 13-tól átmenetileg a reggeli fagyok is megszűntek.

November második dekájában a Nyugat-Európa fölött lévő anticiklon lassan Közép-Európa felé mozdult el, így a hónap közepéig hazánkban is átmenetileg nyugalomba jutott a levegő. Nagyrészt csendes, egyre párásabb idő alakult ki, fokozódó ködhajlammal. November közepén az Atlanti-óceán térségében erőteljes ciklontevékenység kezdődött, amelynek előoldalán DNy felől több fokkal enyhébb légtömegek árasztották el térségünket, a hőmérséklet jelentősen emelkedett. Ebben az

² *Napló*, 1995. 11. 06. Gáldonyi Béla: A hó megelőzte a telet. 1.

³ *Népszabadság*, 1995. 11. 06. Közlekedési dugók a korai hóesés miatt. 20.

⁴ *Népszabadság*, 1995. 11. 07. Hótorlaszok, életveszélyes utak. (A viharos erejű szél nehezíti a kotrógépek munkáját) 20.

enyhébb periódusban 16-án és 17-én a délutáni hőmérsékletek meghaladták a +13°C-ot. A ciklon hidegfrontja előtt áramló enyhe nagy nedvességtartalmú levegőben 17-én délután heves zivatarok alakultak ki és rövid idő alatt 36,3 mm eső esett és lett az 1995-ös év legtöbb napi csapadéka. Maga a hidegfront 18-án vonult át hazánk fölött, átvonulását viharossá fokozódó északi szél és közel 10 fokos lehűlés követte. A beáramló hideg levegő gyorsan nyugalomba jutott, így november 19-én reggelre ismét mínusz 3°C közelébe süllyedt a hőmérő higanyszála. November 20-án, az anticiklon peremén egy nedves léghullám vonult el hazánk fölött, több helyen havazott, hózapórok alakultak ki és a magasabb területeken a hó meg is maradt. „*Veszprém megyében hétfőre virradóra két-öt centiméteres hó esett, de a Bakonyban nem volt ritka a tíz centis hóréteg sem. Hétfőn valamennyi főbb közlekedési útvonal járható volt, de nehezen lehetett közlekedni Veszprém és Tótvázsony, valamint Városlőd és Márkó között. Hétfőn az átlagosnál több karambol volt.*”⁵ 21-én reggelre ismét 5–10 cm vastagságú hótakaró borította térségünket, adta hírül a helyi lap: „*Komoly ellenfél volt a hétfőről keddre virradó éjszakán Veszprémben a mínusz 6 fok és a szél. A Városgazdálkodási Rt. húsz dolgozója mellett két szóró autó és három kistraktor próbálta a tömegközlekedési útvonalakat megtisztítani. Amint Pordány Istvántól, a VG Rt. főmérnökétől megtudtuk, 780 mázsányi szóróanyagot terítettek szét, hogy az autóbuszok közlekedését biztosítani tudják. Ez a legfontosabb, s a mellékútvonalakra csak később jut idő. Erre egyébként tegnap az olvadás miatt kevésbé volt szükség, de mint a főmérnök elmondta, napközben negyven emberük dolgozott Veszprém utcáin*”⁶

Ezután újból erősödött és egyre jobban Közép-Európa fölé helyeződött az anticiklon, amely tartósan 27-ig volt meghatározója időjárásunknak. Ismét egyre párásabb, ködösebb volt az idő, erős éjszakai lehülésekkel. Napról napra csökkent a hőmérséklet, hajnalonként már mínusz 5°C alá hűlt a levegő, 23-án reggel pedig mínusz 9,1°C-ot mutatott a hőmérő. Térségünkben 26-a volt november leghűvösebb napja, ekkor a napi középhőmérséklet mínusz 5,0°C-nak adódott. A hónap utolsó napjaiban újabb változás kezdődött térségünk időjárásában, délnyugat felől enyhe légtömegek árasztották el Közép-Európát. Ennek következtében térségünkben is megszűnt a fagy, erősödött a nappali felmelegedés, a hó elolvadt. Az olvadást nagyban segítette a lassú enyhülés és a 28-án éjszaka hullott 16,6 mm eső. November csapadékösszege 76 mm-nek adódott, ez mintegy 20%-kal haladja meg az ilyenkor szokásos értéket. A 14 csapadékos naphól 6 volt havazásos, két napon haladta meg a lehullott mennyiség a 10 mm-t. Az átlagos borultság mértéke 78%, kettő derült, 15 borult és 22 napsütés nélküli napról szólnak a feljegyzések. A napsütéses órák száma

⁵ *Népszabadság*, 1995. 11. 21. Koccanások a hó miatt. 21.

⁶ *Napló*, 1995. 11. 22. Horváth: Ki takarítja el Veszprém útjairól a lehullott havat? 1.

alacsony: 28. A hónap első fele volt szelesebb, 6 alkalommal a szellőkések meghaladták a 17 m/sec-os (61 km/órás) értéket. Az átlagos szélesebesség 3,9 m/sec-nak adódott, a legerősebb szellőkést 7-én 11 óra 40 perckor jegyezték fel 360 fokos irányból: 24 m/sec-ot (86,4 km/óra). A ködös napok száma magas volt, összesen 20 alkalommal csökkent a látótávolság 1,0 km alá, több esetben csapadékhullás vagy hófúvás következtében.

December időjárását az átlagtól hűvösebb, csapadékos, napsütésben szegény időjárás jellemezte. A havi középhőmérséklet mínusz 1,2°C-nak adódott, ez mintegy 1,4°C-kal kevesebb, mint a sokévi átlag. Az első négy nap fagymentesen indult, de negyedikétől 23-ig a minimumok minden nap fagypont alatt maradtak, sőt a napi középhőmérsékletek sem emelkedtek nulla fok fölé. Ezt a tartós lehülést egy tőlünk északra elhelyezkedő anticiklonnak köszönhetjük, amelynek déli peremén, délkeleti áramlással nagy nedvességtartalmú, kezdetben még enyhe, majd egyre hidegebb léghullámok érkeztek hazánk fölé. A hónap elején folytatódott a borult, párás, ködös, csapadékos időjárás. Az időszak elején még eső esett, első nagyobb havazás december 4-én éjszaka kezdődött és 5-én reggel már összefüggő hótakaró borította térségünket. *„Hétfőn havas esővel kezdődött és kedd reggel hólepel borította a megyét. A látási viszonyok kezdetben jók voltak, a délelőtti 7–17 centiméteres hóréteg pedig estére már jócskán meghízott. A Bakonyban Zirc térségében és Porvacsésznek környékén a 25–30 centiméteres vastagságot is elérte. Az utak burkolata vizes, hószáros, szakaszosan síkos volt a nap során, este viszont fagyni kezdett, ködlecsapódást is észleltek, a közlekedés egyre veszélyesebbé vált. A közúti igazgatóság 17 szórógépe, 16 könnyűekéje és öt rakodógépe folyamatosan dolgozott, így is csak a főútvonalakon győzték a munkát. Lapzártakor még a megye valamennyi útja járható volt.”*⁷

Veszprémben 6-án, szerdán az esti órákban akadozott a közlekedés. Csúszkáltak a buszok, az autók. Egyes helyeken, például a régi postánál (Óvári utca és Toborzó utca sarok) időnként kritikus helyzetek alakultak ki. Pedig itt is folyamatosan dolgoztak az utakon a Városgazdálkodási Rt. munkatársai. *„A belvárosból haladtak a külső területek felé. Szerdán napközben nyolcvan, éjszaka negyven hómunkás dolgozott a megyeszékhelyen.”*⁸

Alig töppedt meg a hóréteg, 11-től ismét többnapos havazás kezdődött és a hótakaró egészen a 23–25-i enyhe napokig megmaradt. *„A Bakony és a Balaton-felvidék kapott legtöbbet a szerda délutántól csütörtök délig tartó havazásból, megállás nélkül esett. Az Útinform megyei ügyeletese szerint Veszprémben és körzetében legalább 80–100 centiméter a hóréteg vastagsága. Egész éjjel dolgozott a közúti igaz-*

⁷ *Napló*, 1995. 12. 06. Gáldonyi Béla: Havat hozott a Mikulás. 1.

⁸ *Napló*, 1995. 12. 07. Gáldonyi Béla: És a hó csak hull... 1.

gatóság 45 szóró és hókotró gépe. Ennek köszönhető, hogy Veszprém megyében valamennyi főút járható, a bekötőutakra azonban nem ajánlatos behajtani. A lakótelepek úgy behavazódtak, hogy onnét a személykocsik – ahogy mondják – se ki, se be, a város mellékutcai lényegében reggel járhatatlanok voltak.”⁹ – tudósított a Magyar Hírlap. „Ezen a télen már harmadik alkalommal lepett meg bennünket a tél, de most alaposan. Helyenként hatvan-hetven centiméteres a hótakaró. Csütörtökre virradóra és tegnap délelőtt igen erőteljes havazás volt, ami lapzártánk idejére gyengült.” – írta a Napló december 15-én.¹⁰ Kun Sándor személyszállítási igazgató a Veszprémi Volán Részvénytársaságtól arról tájékoztatta az újságot, hogy 14-én reggel csak nehezen, akadályokkal indult a forgalom a megyeszékhelyen. Különösen a csuklós buszok csúsztak meg, ezért valamennyit bevonták a telephelyre, majd a déli órákban, ahogy javultak az útviszonyok, folyamatosan engedték vissza a forgalomba őket. „Veszprém megyében nincs katasztrófahelyzet, de a jobb félni, mint megijedni elv alapján dr. Zongor Gábor, a megyei védelmi bizottság elnöke huszonnégy órás szolgálatot rendelt el a helyi védelmi bizottságnál. A közúti igazgatóság, az Édász, az ÁNTSZ, a tűzoltóság, a rendőrség, a polgári védelem és a helyőrség képviselőivel együtt áttekintették a havazás miatt kialakult helyzetet.(...) A veszprémi helyőrség parancsnoka kijelölte azokat az erőket, amelyek életmentés, illetve a lakosság alapellátása érdekében bevetethők. A megyei védelmi bizottság felvette a kapcsolatot Pápával és Tapolcával is, hasonló segítség érdekében. A különböző településekről kapott információk és a személyesen szerzett tapasztalatok szerint a hóeltakarítással Veszprémben volt a legtöbb gond. A megyei védelmi bizottság ezért tervezi, hogy következő ülései egyikén megvizsgálja, mi ennek az oka. A huszonnégy órás ügyeletet egyébként mindaddig fenntartják, míg lényegesen nem javul a helyzet.”¹¹

A hirtelen lezúdult nagy tömegű hó lassan tömörülni, majd 18-a után olvadni kezdett, de mégsem akartak megnyugodni a kedélyek Veszprémben. „A lakótelepeken és a Dózsa-városban egyenesen szégyent emlegetnek, hogy egy héttel a december 14-i nagy hóesés után még mindig csak nehezen, húszcentis hókásában lehet közlekedni. Ez a pillanatnyi helyzet, amit csak tetőz, hogy olvad a hó és lavinaszerűen zúdul le a háztetőkről.”¹² Az Egry József utcában 18-án reggel még félméteres hóban kellett bukdácsolniuk azoknak az utasoknak, akiket leszállítottak a helyi buszjáratról, ugyanis két busz nem tudott egymás mellett elhaladni a nagy hó-labirintusban. Utána a Volán, tanulva az esetből, egyirányúsította az Egry és a Pál utcákat – anélkül, hogy ezt az utasokkal közölték volna. Hasonlóan bosszankodtak azok

⁹ Magyar Hírlap, 1995. 12. 15. Ráogyott a Bakonyra a vég. 2.

¹⁰ Napló, 1995. 12. 15. Gáldonyi Béla: Régen esett ennyi hó. 1.

¹¹ Napló, 1995. 12. 15. H.É.–G.B.: Jobb félni, mint megijedni. 3.

¹² Napló, 1995. 12. 20. B.G.–Á.J.: Türelem száraz utat terem. 3.

az autósok is, akik a nyugdíjas-otthon melletti parkolóból (a Cserháton) csak húszperces kíséreltetés után tudtak kiszabadulni, az el nem takarított hó miatt. A rendkívüli havazás az állatkert faállományában is nagy pusztítást végzett, mintegy 200-250 feketefenyő dőlt ki a rárakódott hó súlya alatt. A lezuhanó fatörzsek épületeket törtek össze, villanyvezetékeket szaggattak el, a bagoly- és a fácánház teljesen megsemmisült, a karámok meggömbültek, eltörték.

„A Veszprémi Állatkert – amely most ideiglenesen zárva tart – az idén nem zár túl szerencsés évet: néhány hónappal ezelőtt egy robbanás következtében megsérült a majomketrec, most pedig közel évszázados fák rogyannak meg a rájuk rakódott hó súlya alatt – tetemes kárt okozva ezáltal. Sigmond István, az állatkert igazgatója tudósítónknak elmondta: csak az intézmény területén kétszáz-kétszázötven feketefenyő dőlt ki az elmúlt napokban. Ezek tizenöt-húsz méteres, körülbelül hatvan-hatvanöt éves fák. Ha egy kidől, a dominóelv alapján több fát magával sodor. A lezuhanó fatörzsek épületeket törtek össze – köztük a fácán- és bagolyházat, a nagyrópdét –, villanyvezetékeket szabdaltak szét, megrongálták a szarvas-karámot. Az állatok egy jelentős részét ezért ki kellett telepíteni az állatkertből. Az eddigi becslések szerint a kár több millió forintnyi, s a károk helyrehozatala nehézségbe ütközhet.”¹³ Egy másik napilapban olvasható: „A Fejes-völgyben lévő két művészház lakói is megerősítették, hogy iszonyú hallani, ahogy recsegve-ropogva lerogynak a hatalmas fák. December 14-ről 15-re virradó éjjel, amikor a nagy hó esett, a zuhanó fatörzsek elszaggatták a villanyvezetéket. A városi tűzoltóság, az Édzás és a telefonosok áldozatos munkájának köszönhetően egy nap alatt normalizálódott a helyzet, helyreállt az áramszolgáltatás.”¹⁴

A hóhelyzetet végül is az olvadás oldotta meg, ugyanis december 23-tól kezdődően a Kárpát-medencét nyugat felől több hullámban egyre enyhébb légtömegek árasztották el, megerősödött a délnyugati szél és erősödött a nappali felmelegedés is. 23–24-én a napi középhőmérsékletek 6–7 fokkal haladták meg az ilyenkor szokásos értéket. Karácsony napján és másnapján borult, párás idő volt, esett az eső, kora délutánra 3–6 fok közé emelkedett a hőmérséklet. Az eső és az enyhe idő hatására mindenütt elolvadt a hó, a veszprémi meteorológiai állomás (a szentkirályszabadjai katonai repülőtér meteorológiai állomása) is csak „hófoltokat” jelentett. Természetesen ez az örömteli állapot sem tartott sokáig, mert december 26-án egy hidegfront érte el térségünket és haladt át területünk fölött. Borult, csapadékos idő volt, napközben esett az eső, amelyet az esti órákban havazás váltott fel és másnap reggelre ismét 9–10 centiméteres hótakaró borította be a tájat. „A kedd esti, éjszakai havazás különösebb fennakadást nem okozott a megye közútjain. Köszönhető ez annak is, hogy

¹³ Népszabadság, 1995. 12. 21. Összedőlt bagolyház. Jelentős károk a Veszprémi Állatkertben. 23.

¹⁴ Napló, 1995. 12. 20. b-c: Dőlnek a fák az állatkertben. 1.

harminchat kombinált és öt rakodógép dolgozott szerdán egész nap."¹⁵ December 27-én a kora esti jelentés szerint lényeges változás történt az időjárásban, a feltámadó szél hófúvásokat okozott és újra erőteljes havazás kezdődött, a hőmérséklet visszaesett. Az erős hidegfront átvonulása után a térségünket elárasztó hideg levegő nyugalomba jutott és változóan felhős ég mellett december 29-re virradóra mínusz 15,0°C-ig süllyedt a hőmérséklet. A hideg hajnalt hideg nap követte, kora délutánra is csupán mínusz 7,6°C-ig emelkedett a hőmérséklet.

Decemberben a 18 csapadékos naphól 14 napon havazott, 24 napon borította összefüggő hótakaró a talajfelszínt. A maximális hóvastagság elérte a 60–70, egyes helyeken a 100 centimétert. A gyakori fronttevékenységek miatt az átlagos borultság mértéke magas: 89%-nak adódott. Derült nap nem volt, a borult napok száma 23, a napsütés nélkülieké 25. A napsütéses órák száma 23, a mérések kezdete óta ilyen alacsony érték még nem fordult elő Veszprémben. Szerencsénk a szerencsétlenségben, hogy a tetemes hó nem párosult viharos széllel, így tartós hófúvások, hóakadályok nem alakultak ki. Viharos nap nem volt, a legerősebb szellőkést (16 m/sec-ot; 58 km/óra) 23-án reggel 6 óra 30 perckor jegyezték fel, 270 fokos irányból. A decemberi széleloszlás jellemzője, hogy az uralkodó ÉNy-i iránnyal szemben túlsúlyban voltak az ÉK-i és a DK-i szelek, amelyekkel a hideg és viszonylag nagy nedvesgőztartalmú légtömegek érkeztek a Kárpát-medence fölé és okoztak kiterjedt és tartós havazásokat, elsősorban a Balaton-felvidéken és a Veszprémi-fennsíkon. December 31-re az Atlanti-óceán felől a magasban újra enyhébb légtömegek érték el térségünket, mérséklődött az éjszakai lehülés. Napközben sokfelé havazott, majd a délnyugat felől áramló egyre enyhébb léghullámok hatására az esti óráktól a havazást havas eső, ónos eső váltotta fel.

Januárban hideg, napsütésben szegény, igazi téli idő jellemezte időjárásunkat. A havi középhőmérséklet mínusz 3,8°C-nak adódott, ez 2,8 fokkal alacsonyabb az ilyenkor szokásos értéknél. A hőmérséklet csúcértéke 10–13-a kivételével általában fagyponthoz alig maradt és a tartósan ködös napokon nem érte el a mínusz 5,0°C-ot. Januárban igen kevés volt a napsütés, a borultság mértéke 78%-nak adódott és 125 órán át borította zárt köd a talajfelszínt. A csapadék mennyisége a sokévi átlag fölött alakult, 15 napon át havazott, 27 napon fedte mérhető hótakaró a talajfelszínt. A maximális hóvastagság január 29-én elérte az 57 centimétert, ami országos rekordnak minősült. Az átlagos szélesebesség 1,9 m/sec-nak adódott és viharos nap (a szellőkés mértéke ≥ 17 m/sec) is csak egyszer fordult elő. Ez az érték elmarad a sokéves átlagtól – szerencsére – mert a vastag hótakaró ellenére a gyengébb szélben csak kisebb hófúvások tudtak kialakulni.

A dél, délkelet felől több hullámban áramló viszonylag enyhe, nedves léghullá-

¹⁵ *Napló*, 1995. 12. 28. Minden út járható. 1.

mok január első harmadában borult, párás, csapadékos időt okoztak. Eleinte gyakran esett az eső, ónos eső és az országban több helyen, elsősorban éjszaka és a kora reggeli órákban a síkosság volt a jellemző az utakon. „A szó szoros értelmében változókéony időjárással köszöntött ránk az új esztendő.” – írta a Napló január 2-án. „Búcsúztunk az óévtől hószállingózással, majd erőteljes hóeséssel. Az év első napja havas esőre virradt, majd esőbe váltott át, különösen a megye keleti részein. A fő- és mellékutak burkolata nedves, helyenként hószáros volt, míg az alsóbbrendű utak havasak. A megye közlekedési útjainak rendbetételén 29 kombinált gép és öt rakodógép dolgozott.”¹⁶ 2-án is váltakozó intenzitással havazott, és ha nem is sokkal, de tovább gyarapodott a hóréteg vastagsága. Szerencsére szélcsend volt, így hófúvások nem nehezítették a közlekedést. Ekék, szórógépek, rakodók dolgoztak az utakon, ott ahol erre szükség mutatkozott. „Veszprémben is találkoztunk hómunkásokkal, akik elsősorban a gyalogátkelőhelyeket és az autóbusz-megállókat takarították meg a latyakos hótól.” – tudósított a Napló január 3-án.¹⁷ Az írás sajnálkozva említi, hogy a gyalogjárdák még nagyon sok helyen jégbordásak – a megyeszékhely legtöbb utcáján rosszabb a járdán közlekedni, mint az úttesten.

Az ideális állapot nem tartott hosszú ideig, mert 3-án „feltámadt az erős északi, északnyugati szél és hordani kezdte a havat. A látási viszonyok a hófúvások helyeken 30–50 méterre csökkentek. Az átfúvások miatt személygépkocsival nehezen járhatók voltak a Zirc környéki utak, valamint az Ajka–Pápa vonaltól nyugatra eső, alsóbbrendű utak. Hasonló volt a helyzet Berhida környékén és a Bakonyban. (...) Hat hómaró, két vaseke, tizenegy könnyű eke, tizenöt kombinált gép és egy rakodó dolgozott folyamatosan a megye útjain.”¹⁸ Ennek ellenére nehéz volt a közlekedés, és a nap nem múlt el jelentősebb balesetek nélkül. Ezután a havazásban pár nap szünet következett, gyengült a légmozgás. A friss hófelszín fölött erősödött az éjszakai lehülés. Január 5-én és 6-án hajnalra mínusz 10°C alá hűlt le a levegő és nappal is fagypont alatt maradt a hőmérséklet. Pár napos szünet után ismét egyre enyhébb, páradús légullámok érték el hazánkat. 7-én délutántól a fagyos éjszakát követően eredt el az eső, ónos eső (néhol havazott is), aminek következtében sokféle síkosság váltak az utak, járdák. „Csúszkált a megye” – írta a Napló január 9-én.¹⁹ „Az ónos eső és a csúszós utak miatt hétfőn (8-án) reggel sokan használták a »nadrágféket«, illetve több buszjárat nem indult el és nem érkezett meg Veszprémbe.” Néhány helyen árokba csúszott járművek akadályozták a forgalmat. A mentőket is gyakran riasztották, Veszprémben két idős személy is combnyaktöréssel került kórházba.

¹⁶ Napló. 1996. 01. 02. Havazás, majd eső. 1.

¹⁷ Napló. 1996. 01. 03. Vastagodott a hótakaró. 3.

¹⁸ Napló, 1996. 01. 04. Közlekedés hófúvásban. 1.

¹⁹ Napló, 1996. 01. 09. Gáldonyi Béla: Csúszkált a megye. 1.

Általános tapasztalat volt, hogy hétfőn reggel, majd pedig délután, a munkaidő végén szenvedtek többen is láb- és kéztörést a megyében.

Január 9-én, kedd reggelre „...a fákra, villamos vezetésekre vastag, súlyos jégréteg rakódott le. Dőltek vagy az úttestre hajoltak a fák, akadályozva a közúti forgalmat. Különösen súlyos volt a helyzet a 83-as számú úton, Városlőd és Pápa között. A tegnap déli órákban lezárták az utat és elterelték a forgalmat. Főleg a Bakonyban voltak még fakidőlések, de ezeket rövidesen megszüntették.”²⁰ A csúszós utaknak köszönhetően több mint 100 sérült került gyógyintézetekbe fejsérülés, agyrázkódás, valamint különböző törések következtében. Sokakat a rokonok vittek orvoshoz személyautóval a csúszós út okozta sérülésekkel. A mentők munkáját nehezítette, hogy a betegeket nem mindig tudták megközelíteni, így a jeges járdán igyekeztek vele a mentőkocsihoz. Példaként említi az újság, hogy „a veszprémi Cholnoky-lakótelepen, a belső útgyűrűt szegélyező egyik mellékutcán, a hordágyon fekvő szívbeteggel egyensúlyozva nehezen tudták megtenni a rövid útszakaszt.” Az is nehezítette a közlekedést – az úttesten és a járdákon is –, hogy az olvadó hólé a mélyebben fekvő helyeken felgyülemlt és néhol bokáig érő vagy még mélyebb tavakat alkotott, alatta pedig csúszott a jég. Különösen kritikus helyzet alakult ki a Keleti-Bakony térségében, Tésén az emberek katasztrófahelyzetet emlegettek. A lerakódott ónos csapadék miatt villanyoszlopok törtek ketté, vezetékek szakadtak. Az iskolában tanítási szünetet kellett elrendelni és megsérült a községi telefonhálózat is. Szerda délután az egész falu és a szolgáltatók szakemberei a károk elhárításán dolgoztak.

Január 8-án egy melegfront érte el hazánkat, a hőmérsékletek fagyponthoz emelkedtek, lassú olvadás kezdődött. A következő napokban is folytatódott az enyhülés, csapadék nem volt, sokfelé az éjszakai hőmérsékletek is fagyponthoz alaktak. Ismét mindenütt elolvadt a hó, a Pápai-Bakony-ér kiáradt és több házat elöntött. „A honvédség, tűzoltóság, a vízügyi szakemberek, valamint a polgármesteri hivatal segítségével sikerült gátat vetni a felgyülemlt víznek.”²¹ A hónap közepén ismét egyre hűvösebb légtömegek érkeztek fölénk, újból csökkent a hőmérséklet. A csendes időben a reggeli hőmérsékletek mínusz 10°C közelében alakultak és a délutáni maximumok is fagyponthoz alaktak.

Egészen január 23-ig tartott a hideg, többnyire párás, ködös idő, számottevő csapadék nélkül, majd ezt követően délnyugat felől több hullámban egyre nedvesebb légtömegek érték el hazánkat és a délutáni óráktól délnyugatról érkező havazás fokozatosan átterjedt az ország többi részére is. Január 24-én estére 30 centiméter, 25-én estére pedig már 48 centiméter vastag hóréteg borította Veszprémet. Az ismétlődő nedvesebb léghullámok okozta havazás következtében a hónap végére a Ba-

²⁰ *Napló*, 1996. 01. 10. Gáldonyi Béla: Jég döntötte a fákat. 1. és Szakadtak a villanyvezetékek. 3.

²¹ *Napló*, 1996. 01. 12. Árad a pápai Bakonyér. 1.

konyban a hóréteg vastagsága megközelítette a 60 centimétert. „Nagy mennyiségű, helyenként 30 centiméter hó hullott tegnap Veszprém megyében. Napközben a hóátfúvások miatt néhány helyen időszakonként csak egy nyomsávon lehetett közlekedni.”²² 24-én déltájban a város egy részén a forgalom is leállt, mivel a mozi (ma a Hangvilla) előtti meredek úton egy csuklós autóbusznak az előtte átszaladó gyalogos miatt meg kellett állni, de a hó miatt képtelen volt újraindulni. Közel egy óráig állt a forgalom ezen az útszakaszon. A városban szerdára virradó éjszaka az utakat 5 hótoló, a járdákat 2 kistraktor takarította. Napközben újabb gépek álltak munkába és 62 hóeltakarító munkást alkalmaztak, elsősorban a buszmegállók, gyalogátkelőhelyek és lépcsők tisztítására. „Veszprém megyében kedd délelőttől esik folyamatosan a hó. Tegnap délután [24-én] már 20–25 centiméter volt a hóréteg vastagsága. Lapzártakor a megyei közúti igazgatóság tájékoztatása szerint minden út járható volt még a Bakonyban is. Az ügyeleten azonban felhívták a figyelmet arra, hogy az autóval közlekedők csak megfelelő gumikkal vagy hólánccal induljanak el. Az Útinform előrejelzése szerint mára a hóátfúvások miatt kritikussá válhat Veszprém megye egyes útjain a közúti közlekedés.”²³

A folyamatos, de váltakozó intenzitású havazásban csütörtök [25-én] délutánig helyenként 50–60 centiméter hó hullott Veszprém megyében. Két település, Páliahás és Felsőpere több mint 10 órán át megközelíthetetlen volt. A folyamatos munka ellenére a főutakon nehezen lehetett közlekedni, a mellékutakra pedig még pénteken sem volt tanácsos behajtani. „A rendkívüli helyzetre való tekintettel a Veszprém megyei védelmi bizottság elnöke, dr. Zongor Gábor tegnap reggel elrendelte a katasztrófa-elhárítási munkacsoportok aktivizálását és 24 órás ügyeleti szolgálat bevezetését. Felvette a kapcsolatot a honvédséggel is, így a katonai járművek – beleértve a helikoptereket is – készenlétben álltak, hogy szükség esetén segíteni tudjanak a polgári szervezeteknek.”²⁴ Szerencsére erre nem került sor, mivel elmaradt a meteorológia által jelzett erős szél és csütörtök késő délután a havazás is elállt. A védelmi bizottság megállapítása szerint Veszprémben – a korábbi két nagy havazáshoz képest – kedvező változás volt tapasztalható a hóeltakarítás terén. Csütörtökön már 155 hómunkás dolgozott a városban, elsősorban a buszmegállókból, az egészségügyi, illetve közintézmények környékéről és a lépcsőkről lapátolták a havat. A Kommunális Rt. 5 saját és 8 bérelt géppel igyekezett megbirkózni az irdatlan hótömeggel. Éjszaka is dolgoztak, tisztították az utakat, a lakótelepi parkolókat, a járdákat. Okulva a szerdai eseményekből, a megyeszékhelyen, csütörtökön már nem állhattak munkába a csuklós autóbuszok, csak a kisebb kocsik közlekedtek, azok is a

²² *Napló*, 1996. 01. 25. dé: Harc a hóval. 1. és Újra kijutott a havazásból. 3.

²³ *Népszabadság*, 1996. 01. 25. Behavazott utak országszerte. 23.

²⁴ *Napló*, 1996. 01. 26. Még győzzük. 1. és Polgármestereké a felelősség. 3.

főbb járatok útvonalain. Menetrendet nem lehetett tartani, de a távolsági buszok csaknem mindenhová elindultak és meg is érkeztek.

Január 27-én már arról tudósított a Napló, hogy az élet lassan visszatér a rendes kerékvágásba, és a megyeszékhelyen is megkezdték a hó elszállítását a legforgalmasabb csomópontokról. „A közúti igazgatóság negyvennél több gépe változatlanul járta az utakat, dolgoztak a szóró-kocsik és a hóékes járművek is. A főutak havasak, hókásások, helyenként jégbordások voltak, a mellék- és bekötőutak mindegyikén végigmentek már a hóékék, azonban a burkolatot teljesen megtisztítani nem lehetett. A közlekedés lelassult ugyan, de nagyobb fennakadás sehol sem volt. Helyreállt a vonatközlekedés, a szerelvények már csak 5-10 percet késtek. Ennél nem sokkal többet, átlagosan 15 percet a távolsági autóbuszok, s a veszprémi forgalomirányítástól kapott információ szerint mindegyik rendben elindult és célhoz is ért.”²⁵ A hétfői Napló nyugodt és békés hétvégéről tudósít, „a tél semmi különösebb problémát nem okozott a hétvégén”²⁶ balesetekről nem érkezett jelentés. A Megyei Közúti Igazgatóság munkagépei természetesen folyamatosan dolgoztak, elsősorban a megye nyugati részére lehullott újabb hótakaró eltakarításán, amivel vasárnap délre végeztek. A városokban is takarították az utakat és folytatták a nagy mennyiségű hó elszállítását. A hónap utolsó napján az ég is kiderült és a friss, vastag hótakaró felett erős volt az éjszakai lehűlés, a minimum hőmérséklet ismét mínusz 10°C alá süllyedt és a délutáni csúcsérték is fagypontra maradt.

Február szokatlanul hideg volt, középhőmérséklete mínusz 4,4°C-nak adódott, ami 5,3°C-kal kevesebb, mint a sokévi átlag. (1996 februárjában Veszprém volt az ország leghidegebb pontja.) Elsősorban a hónap elején az éjszakai órákban jelentősen lehűlt a levegő, többször süllyedt a hőmérséklet mínusz 10°C alá, de nem voltak ritkák a mínusz 15°C alatti hőmérsékletek sem, a legalacsonyabbat 2-án regisztráltuk, mínusz 16,5°C-os értékkel. A hónap nagy részén nappal is fagypontra maradt a hőmérséklet, csupán a kevésbé felhős napokon emelkedett +1, +5 fok közé. Februárban, főként a hónap első felében gyakran volt erősen felhős vagy borult az ég, ködös a levegő, szinte alig láttuk a Napot. A hónap folyamán 12 napon havazott, de ennek zöme csak hószállingózás volt. Az első számottevő (országos) havazás 8-án kezdődött és 9-én reggelre a korábbi 50 centiméteres hóréteg 60 centiméterre hízott (ekkor a Kékestetőről 64 cm-t jelentettek). „Megint behavaztunk...” – írta a Napló február 10-én. „A honvédség segítségének igénybevételével Tapolcáról két művesekezelésre szoruló és édesanyjával együtt egy beteg kisbaba szállítottak a

²⁵ Napló, 1996. 01. 27. Rendes kerékvágásban. 1.

²⁶ Napló, 1996. 01. 29. A tél is víkendre ment. 3.

veszprémi kórházba. Ugyancsak a honvédség segítségére volt szükség, hogy Csetényből a műveseállomásra tudjon bejutni a beteg.”²⁷

A negyedik hónapja tartó tél és a negyedik jelentősebb havazás alaposan próbára tette az elhárításban érintetteket – nyilatkozta Páhy Ferenc ezredes, a megyei védelmi bizottság titkára. Kiemelte, hogy a mostani havazásnál sokkal összehangoltabban, hatékonyabban dolgoztak, mint korábban. Péntek reggel még a Balaton-felvidék alsóbbrendű útjai, illetve egy időre a 8-as számú főút néhány szakasza járhatatlan volt. A közúti igazgatóság 50 munkagépe dolgozott a részben vagy teljesen elzárt utak felszabadításán, és ez kora délutánra néhány bekötőút kivételével sikerült is. Az élelmiszer ellátásban, a Káli-medence falvaiban, illetve Tésén volt gond. Az alapvető élelmiszerek eljuttatásában az érintett településekre a honvédség gépei segítettek. „Keményen megdolgoztatta az időjárás a közúti igazgatóság munkatársait.” – írta a Napló február 12-én. „Nehezen tudták járhatóvá tenni a felügyeletük alá tartozó 1700 kilométeres úthálózatot. Ötven gépük péntektől folyamatosan járja a főutakat. Szombat reggelre a főutakon már lehetett közlekedni. Az alsóbbrendű utakkal nehezen boldogulnak. Fogyóban vannak sóból és érdesítő-anyagokból betárolt készleteik. Igaz, a nagy hidegben a sózás nem is használ. Nehéz megjósolni, hogy ma járhatók lesznek-e az utak. A meteorológusok újabb csapadékot jeleznek. Ha széllel párosul, akkor ismét nehezen közlekedünk.”²⁸

Valóban nem kellett sokáig várnunk az újabb havazásra, mert a Nyugat-Európa fölött örvénylő ciklon lassan a medence fölé helyeződött és február 13–14-én ennek frontrendszere is átvonult fölöttünk. Átvonulása átmeneti enyhülést és sok csapadékot hozott, mennyisége meghaladta a 25 mm-t. 13-án „az esti órákban Veszprémben vigasztalanul hullott a hó és 35–50 kilométeres sebességű szél fúj. Ajka, Tapolca és Pápa környékén eső, ónos eső keserítette a közlekedőket. A főutak azzal együtt is nehezen voltak járhatók, hogy a közúti igazgatóság negyvenkét munkagépét vetette be.”²⁹ 14-én reggel a repülőtéri meteorológiai állomás 81 centiméteres hóvastagságot jelentett, ami az országban előfordult maximum. (A 25,4 mm-es napi csapadék is országos rekord volt ebben a hónapban.) A magas hóban egyedül csak a hómarók tudtak eredményesen dolgozni. Az alsóbbrendű utakat Veszprém környékén és a Bakonyban jégborda és hó tette síkossá. „Tegnap az országban több helyen ismét gondokat okozott a havazás(...) Veszprém megyében folyamatosan havazott, a Bakony egyes területein a hómagasság jóval meghaladta a fél métert. A megyében valamennyi alsóbbrendű út, ha nehezen is, de egyelőre járható.”³⁰ 15-én – az átme-

²⁷ Napló, 1996. 02. 10. H.É.: Megint behavaztunk... 1. és Ötven munkagép dolgozott tegnap megyénk közútjain. 3.

²⁸ Napló, 1996. 02. 12. Állandóan az utakon. 1.

²⁹ Napló, 1996. 02. 14. Hómarók küzdelme az utakon. 2.

³⁰ Népszabadság. 1996. 02. 14. Tovább tart a tél. 15.

neti enyhülés következtében – engedett a tél a szorításából. Az olvadás megkönnyítette a megyei közúti igazgatóság dolgozóinak munkáját. A felmelegedés miatt a főútvonalakon vízátfolyások alakultak ki. 14-én este a Bakony térségében újra havazott, megélnkült a szél is, emiatt hófúvások nehezítették a közlekedést. „*A hótorlaszok miatt nem lehetett közlekedni Veszprém–Pula, Várpalota–Tés, Márkó–Hidegkút között, de elakadtak az autók Zirc térségében is. A közúti igazgatóság 22 kombinált járműve, valamint nyolc hókotrója folyamatosan dolgozott a települések kiszabadtításán. (...) Tegnap Veszprémben is megállás nélkül dolgoztak a Kommunális Rt. hóeltakarító gépei. Elsősorban a keskeny utcákat szabadították meg a hótól, hogy a buszok tudjanak közlekedni és a házakból ki lehessen járni a személygépkocsikkal. Tizenegy teherautó szállította a havat a Csatár-hegy előtti területre, hogy a városon belüli hóhegyek ne okozzanak közlekedési gondokat. A Kommunális Rt. ötven dolgozója, valamint több tucat alkalmi munkás tisztította a járdákat, a gyalogátkelőket és a buszmegállókat. (...) A Simonyi iskola diákjai a főleg idősek lakta lakótelepen tették közlekedhetővé a járdákat.*”³¹

A néhány napos „hóhelyzet” után átmeneti nyugalom következett az időjárásban, aminek következtében 16-án ismét erős volt az éjszakai lehülés, hajnalra mínusz 10°C-ig hűlt le a levegő. Ezt követően néhány napig változékony, gyakran szeles idő volt, számottevő csapadék nélkül. A hőmérséklet emelkedett, az éjszakai órákban fagypontra körül, délután +5 fok közelében alakult a hőmérséklet, néhány órára a nap is kisütött. Az enyhébb napokban a hó olvadása nehezítette a Veszprémiek életét. „*Többször is kijutott az égi áldás Veszprémnek az immáron négy hónapja megkezdődött tél során. A városlakók már hozzászórtak a sarkvidéki közlekedéshez, s most már inkább az olvadás miatt aggódnak. Különösen a lapos tetejű épületek lakói. A múlt héten a Báthory általános iskola forjaépületét kellett kiüríteni, mert minden oda koncentrált karbantartás, felújítás ellenére beázott az épület.*”³² Hat tantermet néhány napig nem tudtak használni, az ott tanulókat a főépületben helyezték el. Problémák adódtak a Simonyi Általános Iskolában is, a beázás megszüntetése érdekében le kellett szórni a tetőt veszélyeztető részekről a havat. Hasonló gonddal küzdött több más lapos tetős oktatási intézmény, óvoda is. A hónap végének időjárását egy anticiklon határozta meg, lelassultak a légmozgások, a csapadék megszűnt. A még mindig 40 centiméteres hótakaró fölött napról napra erősödött az éjszakai lehülés, ismét mínusz 10°C fok alá süllyedt a hőmérő higanyszála és a nappali órákban is csupán fagypontra körüli hőmérséklet volt a jellemző. Februárban minden nap borította hó a talajfelszínt, még az utolsó napon is

³¹ *Napló*, 1996. 02. 16. Járhatatlan utak a megyében. 3.

³² *Napló*, 1996. 02. 20. h.é.: Eddig hó most víz. 1. és Beázott épületek, kiürített tantermek Veszprémben. 3.

26 centiméter volt a hóréteg vastagsága. Viharos nap nem fordult elő, de az átlagos szélsébség erős volt (3,3 m/sec – 11,8 km/ó) így gyakran alakultak ki hófúvások, keletkeztek hótorlaszok az utakon. 11 ködös nap volt, a maximális hóvastagság 14-én elérte a 81 centimétert.

Márciusban, a meteorológiai tavasz kezdetével sem fejeződött be a tél. Az átlagosnál jóval hidegebb, télies jellegű időjárás egészen a hónap végéig megmaradt. A havi középhőmérséklet $+0,7^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, ez 4,6 fokkal volt hidegebb, mint a sokévi átlag. Igen hideg idővel kezdődött a hónap, a legmagasabb nappali hőmérsékletek általában fagypont közelében, vagy kevéssel a fölött alakultak. Március 5-én reggel országszerte erősen lehűlt a levegő, Veszprémben mínusz $8,0^{\circ}\text{C}$ -ig süllyedt a hőmérő higanyszála. A hónap közepén átmenetileg erősödött a nappali felmelegedés, a délutáni csúcshőmérsékletek $+5$ és 8°C között alakultak. A hónap utolsó harmadában az évszakhoz képest ismét hidegebb volt az idő, annak ellenére, hogy 24-én a délutáni csúcshőmérséklet elérte a $+10^{\circ}\text{C}$ -ot. Márciusban a szokásosnál kevesebbet sütött a nap, többször volt erősen felhős, párás, ködös az idő. A hónap folyamán lehullott csapadék mennyisége jelentősen elmaradt a sokévi átlagtól, Veszprémben 11,3 mm esett, ez a sokévi mennyiség alig egyharmadának megfelelő érték. A hónap elején kisebb hózáporok alakultak ki, majd 11–12-én sokfelé havazott, a Bakonyban még március 15-én is 18–26 centiméter volt a hóréteg vastagsága. *„Tegnap délután szinte a megye egész területén ismét esni kezdett a hó. Az apró szemcsék eleinte mindenütt elolvadtak. Estefelé azonban egyre több helyen síkossá vált az út a megfagyott víztől, sőt néhol kisebb átfúvások is keletkeztek. A közlekedésben szerencsére ez még nem okozott fennakadást. A közúti igazgatóság veszprémi központjában és városi üzemnéköksegein teljes készenlétben figyelték a fejleményeket. A meteorológiai előrejelzés alapján már hétfőre 12 centiméteres havazást vártak, szerencsére a jóslat nem vált be. Lapzártánk idején már több szórókocsi munkához látott. A szokásos területeken, a 8-as számú főúton, a Tapolcát Veszprémmel összekötő úton és a hárskúti úton volt szükség rájuk. Az átfúvások miatt néhol már a toló-lapot is használni kellett.”*³³

Márciusban 26 napon csökkent a hőmérséklet fagypont alá, és 5 alkalommal a maximum érték is 0°C alatt maradt. 25 napon borította hó a talajfelszín, a maximális vastagsága a hónap elején még elérte a 25 centimétert. Az átlagos szélsébség $3,0$ m/sec-nak adódott, a maximális szélhőkés értéke 1-én elérte a 21 m/sec-os értéket (76 km/óra).

A tartós hidegen, a sok csapadékon és túlnyomórészt borult időn kívül az 1995–96-os tél még további kellemetlenségekkel is szolgált. Elsősorban a napsütés nagyfokú hiányára kell utalnunk, ami fokozta a hideg érzetet, kellemetlenül hatott

³³ *Napló*, 1996. 03. 13. Visszatér a tél? 1.

sokak közérzetére, hangulatára. Az átmeneti enyhülésekkel járó vegyes, illetve folyékony halmazállapotú csapadék, különösen a gyakori ónos eső őríási károkat okozott a természetben. A faágakon képződő jegesedés több tonnányi súlygyarapodást okozott, amely alatt leszakadtak az ágak, gyökerestül fordultak ki a fák, főleg a lejtős talajon. „*Legalább 10 éve nem volt dolguk ennyi hóval, ami korán jött, és oly szerencsétlen módon, hogy mielőtt a talaj megfagyhatott volna, egy csapadéktól felázott talajon lévő növényállomány kapta az iszonyú mennyiségű havat. Következményként a sekély termőrétegben a gyökerek nem igazából tudtak megkapaszkodni, s a hatalmas hónyomás alatt elkezdtek kidőlni a fák. A kidőlt fák egyébként közlekedési gondot okoztak a Jutasi úton, a Hóvirág-lakótelepen – annak ellenére, hogy ott valamivel vastagabb a talaj. Általában a feketefenyők és az olajfűzek (keskenylevelű ezüstfa) állományai szenvedték el a legtöbb kárt. De az alattuk fejlődő cserjék ugyanúgy.*”³⁴ A gyakori csapadék, az erős fagy és ezzel járó olvadás-fagyás nagy károkat okozott az utakon. „*A legtöbb megyében még csak most kezdődik a téli károk kijavítása, de az sem ritka – például Veszprém megyében –, hogy a magasabban fekvő, erdők között vezető utakat még mindig jégréteg fedi.*”³⁵ A sokak által várt „fehér karácsony” ezen a télen elmaradt. Az ekkor térségünk fölött átvonuló ciklon átmeneti erős enyhülést, ezzel járó gyors olvadást és nagy mennyiségű esőt hozott, aminek következményeként a keleti vízgyűjtőkön árhullám vonult végig. A hideg, hosszú, és a napsütés hiánya miatt szürke, de gyakran havas tél sokba került és nem sok örömet okozott a lakosság többségének, csupán a gyerekek élvezték a sok havat, szánkózás, korcsolyázás örömét.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- BARTHA Péterné (1996): Hosszú, havas, hideg tél. *Légekör*, XLI. évfolyam, 1996/2.
 BOLGÁR Mihály (1893): *Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti*. Veszprém.
 KAPITÁNY Ervinné (1996): Milyen volt az elmúlt őszi időjárása? *Légekör*, XLI. évfolyam, 1996/1.
 KAPITÁNY Ervinné (1996a): Milyen volt az elmúlt tavasz időjárása? *Légekör*, XLI. évfolyam, 1996/3.
 KAPITÁNY Ervinné (1996b): Milyen volt az elmúlt tél időjárása? *Légekör*, XLI. évfolyam, 1996/2.
 KOVÁCS Győző (1997): Veszprém meteorológiai viszonyai 1995-ben. *Veszprémi Szemle*, 1997/1–2.
 NAPLÓ (Veszprém Megye napilapja) jelzett számai: 1995–1996.
 NÉPSZABADSÁG (Országos napilap) jelzett számai: 1995–1996.
 NY. NAGY István (1994): Zord telek régen (Adatok a török időktől 1938-ig). *Napló*, Múltidéző; 1994. január 31.

³⁴ *Napló*, 1996. 03. 09. B.J.: Lesz dolguk a kertészeknek. 2.

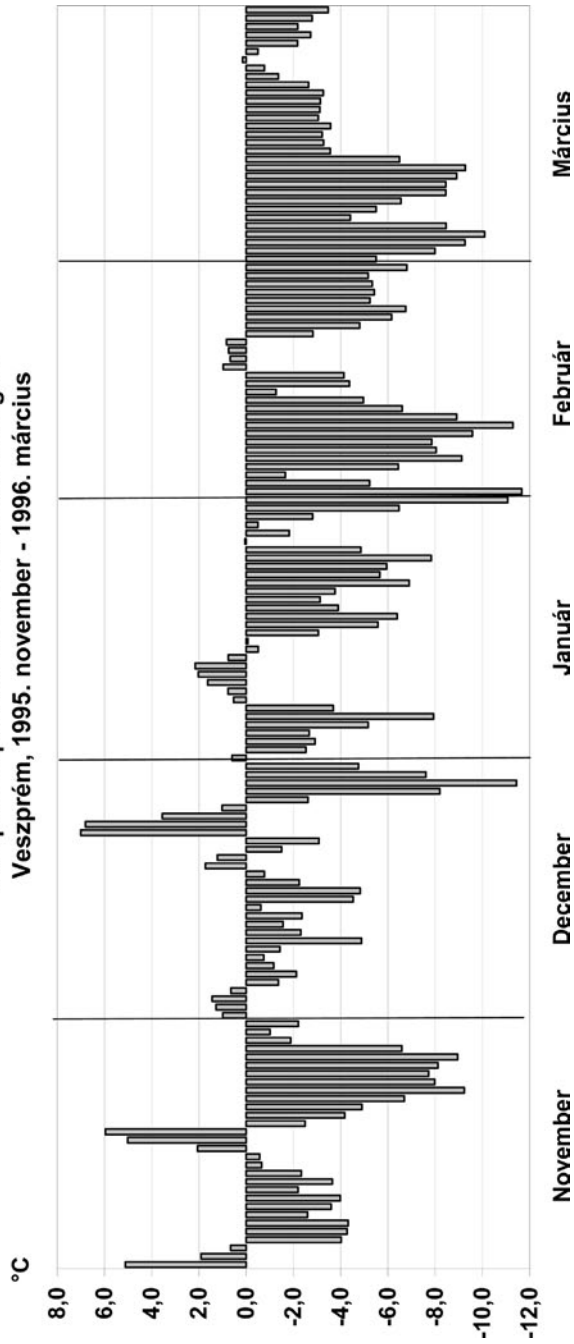
³⁵ *Népszabadság*. 1996. 03. 26. Kátyús utak, százmilliók károk, kezdődik a helyreállítás. 21.

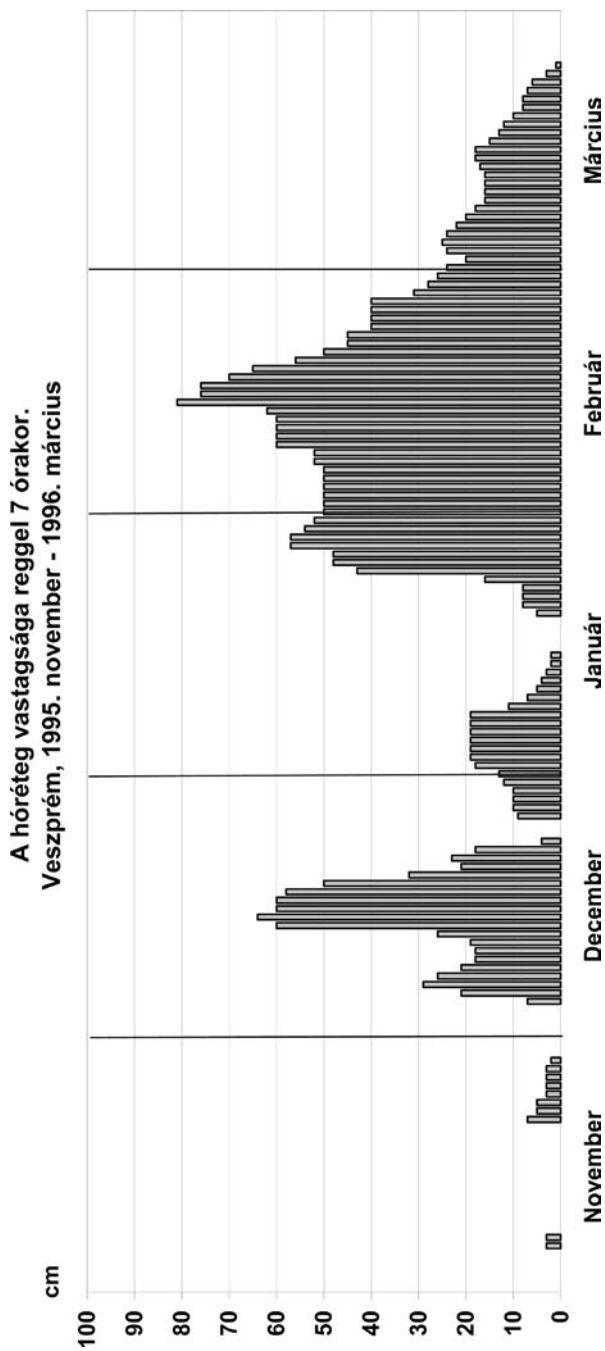
RÉTHLY Antal (2009): *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig.* Országos Meteorológiai Szolgálat, Budapest.

1995 - 1996 tél		nov	dec	jan	febr	márc	Tél	
Hőmérséklet	Havi középhőm. °C	1,2	-1,2	-3,8	-4,4	0,7	-1,5	
	Abszolút maximum	°C	14,3	9,0	3,4	5,2	10,0	14,3
		nap	1.	24.	13.	17.	24.	nov. 1.
	Abszolút minimum	°C	-9,1	-15,0	-12,6	-16,5	-8,2	-16,5
		nap	23.	29.	6.	2.	10.	febr. 2.
	Fagyos napok száma /min. ≤ 0,0°C/	20	26	30	27	26	129	
	Téli napok száma /max. ≤ 0,0°C/	3	13	22	15	5	58	
Zord napok száma /min. ≤ 10,0°C/	0	3	7	10	0	20		
Csapadék	Havi összeg [mm]	75,8	107,8	92,7	41,5	11,3	329,1	
	24 órai maximum	mm	36,3	29,0	26,3	25,4	4,4	36,3
		nap	17.	13.	24.	13.	13.	nov. 17.
	≥0,1	Napok száma	14	18	12	10	6	60
	≥1,0		9	15	10	5	3	42
	≥5,0		3	8	6	2	0	19
	≥10,0		2	3	4	1	0	10
	≥20,0		1	1	1	1	0	4
	≥50,0		0	0	0	0	0	0
	Havazás		6	14	15	12	8	55
	Zivatar	1	0	0	0	0	1	
	Köd	20	20	27	11	12	90	
	Hótakaró	10	25	27	29	25	116	
Maximális hóvastagság	cm	7	64	57	81	25	81	
	nap	21.	15.	28. 29.	14.	3.	febr. 14.	
Szél	Havi átlag [m/sec]	3,9	2,6	1,9	3,3	3,0	2,9	
	24 órai maximum	m/s	24	16	17	16	21	24
		nap	6; 7.	23.	3.	15.	1.	nov. 6,7.
	Viharos napok száma	6	0	1	0	3	10	

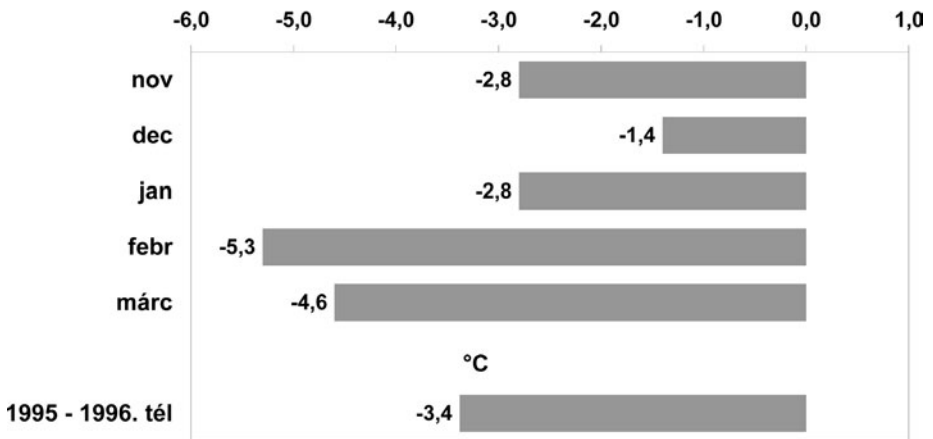
Időjárási adatok összesítése, 1995 - 1996. tél
Veszprém - Szentkirályszabadja repülőtér

A napi középhőmérséklet eltérése az átlagtól
Veszprém, 1995. november - 1996. március

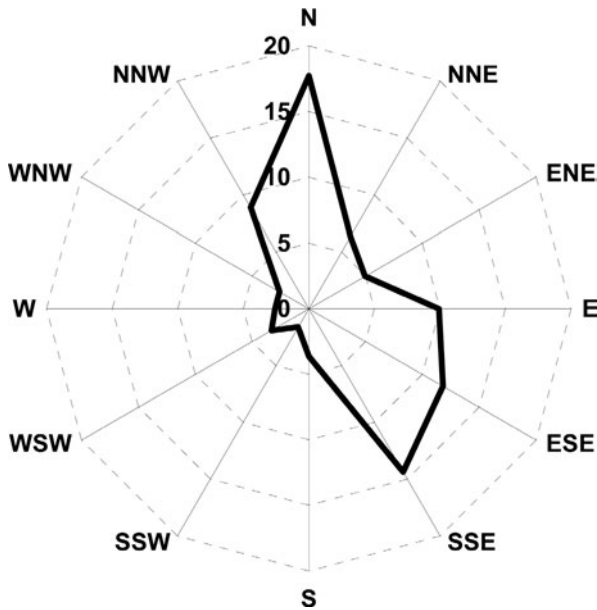

A havi középhőmérséklet eltérése a sokévi átlagtól
Veszprém, 1995 - 1996. tél

Szélirány-gyakoriság (%)
1995 - 96. tél
Veszprém - Szentkirályszabadja repülőtér

KITEKINTÉS

Pirospántlikások

Mi történt pontosan 1849. január 13–14-én Bakonybélben

SASHALMI ISTVÁN

A SORS ÚGY HOZTA, HOGY EGY HÁZAT VÁSÁROLTUNK BAKONYBÉLLEN, ami elindította azt az eseménysort, aminek eredménye lett ez a kis írás. Az 1848–49-es szabadságharc és főleg annak veszprémi, valamint Veszprém megyei történései mindig is nagyon érdekelték.¹ Most, hogy szinte szó szerint az egyik ilyen esemény – még ha oly csekély mértékben is befolyásolta a szabadságharc történéseit – az ember háza előtt történt, az rögtön felkelti az érdeklődését. Ezért igyekeztem minden fellelhető információt megtudni arról, mi is történt a Mednyánszky-féle szabadcsapattal 1849. január 13–14-én. Az eseményeket már többen feldolgozták: Mednyánszky Sándor, Sörös Pongrác, dr. Scherer János, Veress D. Csaba és utoljára 2010-es tanulmányában dr. Hermann Róbert.

Az általam felvetett kérdésekre sajnos egyikben sem találtam választ. Pedig dr. Hermann Róbert a tanulmányában részletesen ismerteti valamennyi fellelhető forrást. Elolvastam mindent, ami csak hozzáférhető volt, de valahogy nem állt össze kerek egészé a történet. Kérdések merültek fel bennem:

– Hol történt valójában az összecsapás? Más helyszínt ad meg Mednyánszky és más helyszínt ad meg Sörös Pongrác.

– Hány löfegyvere volt valójában a csapatnak?

– Rochlitz Béla főhadnagy egysége miért déli irányba, a szentgáli Alsóerdő (Hajagok) felé vonul vissza, mért nem az előre kapott parancsnak megfelelően Zirc irányába?

¹ Sashalmi István írása – teljes terjedelmében ugyan nem – de mégis Veszprém történetének egy pillanatát mondja el. A tanulmány – túl azon, hogy elsődleges forrásértékkel is bír – olyan eseményekről beszél, ami Veszprémben és Veszprém megyében történt. Szereplői – többek között – börtönviselt egyének és a veszprémi Súly pékség akkori tagja. A Veszprémi Szemle most ezzel az írással tiszteleg 1848/49 emlékének a „Kitekintés” rovatban, jelezve ezzel is, hogy szándékában áll olyan írásokat is megjelentetni, amelyek ebben a formában is bővítik Veszprémről szóló, eddig feltáratlan ismereteinket. A Szerkesztőség.

Mivel nem hagyott nyugodni a dolog, tovább kerestem, így bukkantam a forráskutatás közben Perczel Antal gerillahadnagy visszaemlékezéseire. Ezt az írást tudomásom szerint még senki nem használta az esemény elemzése során. Írásom a gerillacsapat azon tevékenységére terjedt ki, amelyeket Perczel Antal visszaemlékezésében érintett.

Ki is volt Perczel Antal? Római katolikus kisbirtokos családba született 1820. május 16-án a Bács vármegyei Ada helységben. A gimnázium elvégzését követően, szűrszabóként dolgozott, majd katonának állt. 1842-től közbiztós a 34. Vilmos porosz herceg gyalogezredben. 1848 őszén alakulatával csatlakozik a honvédséghez. Visszaemlékezése itt kezdődik:

„1848. évben, midőn a pákozdi, schvecháti és szombathelyi csatákat, mint szerezredbeli katona bevégeztem, zászlóaljunk Pozsonyba ment, hol épen a magyar utászkar 1-ső zászlóalja alakult. Hogy tehát a már hat év óta viselt fehér frakkot és bakancsot eldobhassam, néhány pajtásommal az utászkarhoz átléptem, miután ezredünkben a honvéd zászlóaljához átlépni nem volt szabad, – csupán az utászkarhoz.”² A Pozsonyban szerveződő I. utászzászlóalj 3. századához kerül, mint altiszt, majd áthelyezik az 1. századhoz.

1848 novemberében Kazinczy Lajos századost³ Görgei Artúr Pozsonyban megbízta egy utászzászlóalj felállításával. Hamarosan fel is állította a négy századból álló zászlóalját, amivel aztán Győrbe vezényelték. Itt kezdte meg a második utászzászlóalj szervezését, ami szintén négy századból állt. Az alakulatok a várható osztrák támadás miatt Győr megerősítésének sáncmunkálatait végezték. Ekkor léptették elő Kazinczyt őrnaggyá. December első felében meg is indult az osztrák hadsereg támadása Magyarország ellen, kezdetét vette a szabadságharc újabb szakasza. Ekkor indul el Perczel Antal számára a győri portyázó csapat, a pirospántlikások története.

„1848 deczember 21-én reggel jön a napos tizedes s jelenti, hogy én és Dobrovsky Sándor őrmester az őrnagynál 9 órára megjelenjünk (raportra,) de hogy miért – azt senki sem tudta eltalálni, – mig végre 9 óra lett és mi mindketten Kazinczy őrnagy lakására értünk, s jelentettük magunkat, hogy parancsára állunk. – A szobában még rajtunk, és őrnagyunkon kívül Mednyánszky Sándor, akkori utász százados, volt jelen.”⁴

Mednyánszky Sándor – ekkor még főhadnagyi rangban – Kazinczy Lajos őrnagy segédtisztje. Kazinczy őrnagy a berendelt két altisztet megfelelőnek tartja a feladat ellátására – de kinézetüket nem találja kellően zordnak, elrettentőnek –, majd

² PERCZEL 1870. 105.

³ Kazinczy és alsóregmeczi Kazinczy Lajos (Széphalom, 1820. október 20. – Arad, 1849. október 25.) honvédezredes, Kazinczy Ferencnek és feleségének, gróf Török Sophie-nak legifjabb fia, a szabadságharc vértanúja. A tizenötödik aradi vértanúként szokás emlegetni.

⁴ PERCZEL 1870. 105.

elmondja a két katonának: ő és Rochlitz Béla főhadnagy egy gerilla csapat felállítására kaptak lehetőséget, továbbá, hogy őket alkalmasnak találják a csapat altiszti állományába. Kazinczy és Mednyánszky is figyelmeztetik a két altisztet, ha elvállalják a megbízatást, és esetleg az osztrákok elfogják őket, azonnal kötél vár rájuk. Ők gondolkozási időt kérnek a végleges válaszadás előtt, majd megbeszélve a Kazinczy őrnagynál történeteket, úgy gondolták, hogy Rochlitz Béla főhadnagy tud kérdéseikre választ adni.

„Midőn beértünk Rochlitz lakására »isten hozott pajtás benneteket« szavakkal fogadott. »De – kérjük alássan, hadnagy úr! – semmi úr! – hanem pajtás, vágott közbe; ezentúl pajtások vagyunk, s mától fogva ti is tisztetek vagytok, mint én, nektek velünk kell jönnötök.« S azonnal fejünkbe nyomta a már ott készen álló fekete csárdás kalapot, széles veres szalaggal s nagy tollal, melybe úgy bele szerettünk, hogy ellene nem mondhattunk az elmenetelnek, ha talán azt tudtuk volna is, hogy a város végén ezer ellenséggel kell megküzdenünk.»⁵

Kimondják tehát csatlakozási szándékukat Kazinczy őrnagy előtt Mednyánszky-nak. Megkezdődik számukra a csapat szervezésének munkája. A kezdet kissé olyan, mintha a „Piszkos 12” ’48-as magyar változatát látnánk. Lukács Sándor kormánybiztos – mivel más erő nem áll rendelkezésre –, a Győr vármegyei börtönben raboskodó elítélteket adja át Mednyánszky számára (rendkívüli idők rendkívüli intézkedéseket kívánnak). Perczel nagyobb létszámot ad meg a győri rabokra vonatkozóan Mednyánszky-nál, aki 40 főt említ, de ugyanolyan elismeréssel ír a rabokról, mint Mednyánszky.

„Még azon nap Győr megye börtönéből körülbelől hatvan rabot kaptunk, kik önként ajánlkoztak, kikről azt állithatom, hogy bátrabb, s engedelmesebb katonákat soha sem lehet kívánni.»⁶

A csapat menetvonala a visszaemlékezés alapján a mai helységneveknek megfelelően:

- 1848. 12. 23. Győr - Győrújbarát,
- 1848. 12. 24. Győrújbarát - Pannonhalma,
- 1848. 12. 25. Pannonhalma – toborzás kiképzés,
- 1848. 12. 26. Pannonhalma – toborzás kiképzés,
- 1848. 12. 27. Pannonhalma – Ravazd – Bakony Péterd - Románd
- 1848. 12. 28. Románd – Veszprémvarsány – Bakony-Szentkirály – Csesznek – Zirc (Cisztercita apátság)
- 1848. 12. 29. Zirc (Cisztercita apátság)
- 1848. 12. 30. Zirc (Cisztercita apátság) – Olaszfalú – Felsőpere – Tés – Súr

⁵ PERCZEL 1870. 106.

⁶ PERCZEL 1870. 106.

1848. 12. 31 – 1849. 01. 03. Súr

1849. 01. 04. Súr – Kisbér – Bakonysárkány

Ezen a napon kerül sor a csapat első komolyabb bevetésére, egy ökrökből álló élelmiszer-szállítmány és kísérei elfogására.

„Az esetről megemlékezik Kronenberg őrnagy 1849. jan. 18-án Kisbérrel Jungbauerhez intézett levele. KA AFA Karton 1948. Strk. u. A. u. H. 1849-1-169. Kököi (Kökey) Mihály, az 1. (Császár) huszárezred elfogott katonája 1849. január 16-án, Pápán kelt vallomásában említi, hogy amikor Győrből kimenekítették, Kisbéren beleütköztek egy kilencfős horvát osztagba, amely ökröket rekvirált. Az egyik horvát rálőtt a huszárt és társát kísérő Győr megyei tisztviselőre, aki viszonzotta a tüzet és lábán lőtte a határőrt. Végül az egész rekviráló osztagot elfogták, s állítólag a fővárosba küldték őket. Ha ez az eset összefüggésben van a Kronenberg és Mednyánszky által megörökítettével, akkor a rajtaütésnek valamikor jan. 1-5. között kellett történnie.”⁷

Összefüggésben lehet a két esemény, mivel a csapat kisbéri akciójára 1849. január 4-én került sor a visszaemlékezés alapján. Igaz a felderítő jelentése ennél jóval komolyabb célpontot jelzett Kisbéren.

„Egy nap tudósítás érkezett parancsnokunkhoz, hogy Kisbérben 3 ellenséges ágyu, s néhány lőporos szekér van kevés őrizettel.”⁸

Mivel az ágyúk és a lőporos szekerek már távoztak, ezek hiányában váltottak át a kéznél lévő szarvasmarhákra és kíséreikre. A visszaemlékezés színesebben írja le az eseményeket, a szarvasmarhák (80 db) és a kísérek (24 fő) számában is eltér Mednyánszkyétól, de lényeges különbséget nem találunk az esemény leírásában. Perczel szerint még ezen a napon egy újabb bevetésre is sor kerül, ezt ő maga hajtott végre 12 emberrel Bakonysárkány községben.

„Az 1849. január 4-iki éj. Alig érkezünk meg Surra a német ökrökkel, jött titkos emberünk s jelenté, hogy Sárkányban az ispán és a vadász nagy fekete-sárga, minden tetteink után kémkednek, s bennünket hálóba akarnak keríteni. E vádakat csak azért is el kellett hinni, mert az említett egyének gróf Lambert tisztei voltak, ki azelőtt nem rég rettentő halállal mult ki. Erre parancsnokunk mondá: »nos, kifogja ezen egy pár madarat még ez éjjel elhozni? Akár én – akár én« – felelék nevetve. »No jó, mondá parancsnokom nyájasan, válogas ki 12 legbátrabb embert magad mellé, s hozd el őket, még reggelig vissza is térhettek.«”⁹

⁷ HERMANN 2010. 259.

⁸ PERCZEL 1870. 106.

⁹ Uo. Perczel Antal Lambertet ír, de itt nyilván az 1848. szeptember 28-án, Pesten népitélet áldozatául esett Lamberg Ferenc gróf, cs. kir. altábornagyról van szó. Hermann Róbert szíves közlése alapján.

Ezt az akciót is sikeresen hajtották végre, mindkét osztrák szimpatizáns egyént elfogták. A vadász ugyan tett egy gyenge kísérletet a faluban állomásozó könnyűlovasság értesítésére, de Perczel ezt csírájában elfojtotta. Az ispán házából még két duplacsövű pisztolyt is zsákmányoltak. A fekete-sárga érzelem magyarázatára Perczel azt írja, hogy a vadász és az ispán „Lambert” gróf szolgálatában ált.

Hogy pontosan milyen útvonalon jutottak el Bakonybélig és január 04-től január 13-ig mi történt a csapattal, arra vonatkozóan a visszaemlékezés adatot nem tartalmaz. Mednyánszky szerint ebben az időszakban a csapat bázisa Tés volt. A visszaemlékezés szerint a bakonybéli összecsapásra január 15-én került sor, ez nyilvánvalóan téves adat, az emlékezete csalhatta meg Perczel Antalt. Perczel szerint az ellenséges csapat indulásának hírére a gerillacsapat egy ugodi harcosa hozza, aki engedély nélkül látogatta meg a családját.

Hogyan zajlott le a bakonybéli „ütközet” Mednyánszky szerint? A visszaemlékezésében írja:

„Erre én csendesen összegyűjtém csapatomat a zárda körül, Rochlitz vezénylete alatt, míg magam előre mentem a legjobb lövészekkel a falu kerítéséig. Tiszta holdvilágos éj volt, a csikorgó fehér hó még inkább növelte a világosságot, úgy annyira, hogy messze el lehetett látni a völgyben, a honnét az ellenség várható vala. S ez nem is sokáig hagyott magára várni. Először távol kocsizőrejek szakította félbe az éji csendet, s néhány pillanattal később őrvjáróim azon jelentést hozták meg, hogy fekete csoportokat látnak hemzsegni a lapályban. Erre egy-két lövés történt előőrseimen; s midőn az ellenség észre vette, miszerint nem lepheti meg a falut, mint szándéka volt, szintén tüzelni kezdett vonalomra, mely a falu sövénye mögött foglalt állást. Az osztrák parancsnok csengő hangon vezénylet a rohamot, de serege, mely két tömegben nyomult elő a támadásra, oly élénk tüzzel fogadtatott portyázóim által, hogy megzavarodva állt meg a völgyben és országúton, valószínűleg attól tartván, nehogy valamely cselbe essék a faluban. Midőn a támadók tulnyomó erejét láttam, s meg gondoltam csapatom csekély számát és a tőlényhiányt, azonnal lemondtam a falu megvédése eszméjéről, s csak addig kívántam a támadást meghiusítani, míg egész csapatom biztosan kivonul. Mindenekelőtt meghagytam Rochlitz segédemnek, indulna ki a csapat zömével éjszak felé a zirci uton, a hol ő engem bevárando vala. Rochlitz azonban elvétvén az utat, éjszak helyett délfelé vonult vissza, minek az lett következménye, hogy többé nem találkoztunk a Bakonyban, és hogy azon része csapatomnak egy pár napi várás után feloszlott, az emberek visszatérvén közel lakhelyeikre, miután többnyire veszprém- és györmegyeiek voltak.”¹⁰

Kérdések, amelyek a leírás olvasása után felmerülnek az olvasóban:

¹⁰ MEDNYÁNSZKY 1868. 19.

1. A védelmi vonal nem a monostornál van, hiszen Mednyánszky azt a „falu kerítéség” viszi. Hol volt ez pontosan?

2. A legjobb lövészeket viszi magával, tehát nem az összes löfegyverrel rendelkező gerillát. Hány löfegyverrel ellátott gerillája volt, és ebből hányat vitt magával?

3. Mikor történt az ellenség érkezését jelző figyelmeztető lövés?

Az első kérdésre a válasz, hogy ebben az időben a falu Bakonykoppány felé eső szélén volt egy szérűskert, amelyet sövény vett körül. Erre utalhat Mednyánszky azon közlése, mely szerint lövész csapata „*a falu sövénye mögött foglalt állást*”. Ennek távolsága a monostortól 500 méter lehetett. Az elbeszélés szerint itt kemény tűzharc volt az osztrák csapatokkal. Erről Mednyánszky kivül senki nem tesz említést.

A második kérdéshez kicsit számolnunk kell. 40 rabot kap Győr vármegyétől, mindegyiküket puskával látják el. Mednyánszky, Rochlitz, Dobrowszky, Perczel, Fecséri szintén rendelkezik puskával. A Kisbéren elfogott 16 határőr (Mednyánszky adata) ugyanennyi puskát jelent. Két duplacsövű pisztolyt Perczel Antal szerez bakonysárkányi akciója révén. A Pápán elfogott 2 fős svalizsér járőr újabb löfegyvereket jelentenek. Ennyi fegyverről tudunk biztosan, ami alapján kijelenthetjük, hogy elfogadható Mednyánszky közlése a 60 darab löfegyverről:

„Ekként a potyázó csapat szaporítása leve egyetlen feladatomban, mely időrövidség és eszköz hiánya miatt sem lehetett azzá, amivé tenni kívántam, úgy annyira, hogy 1849. január 16-án, midőn kénytelen valék elhagyni a Bakonyt és levonulni a Tisza felé, csapatomban 150 emberből állott és csupán 60 löfegyverrel bírt. A többi lándzsákkal volt ellátva.”¹¹

A fegyverek valószínűleg nagyon vegyes képet mutattak, hiszen több forrásból kerültek a csapathoz. A tűzfegyverek esetében érdemes figyelembe venni a lélektan hatásukat is a találati pontosságuk mellett. Az a csapattag, aki löfegyvert kapott, magabiztosabbnak érezhette magát, ugyanakkor az ellenfél harcosa, aki a sötétben támadott, nem volt tisztában sem a gerilla sem a fegyver képességeivel, csak a toroklattan látta. Árnyalja viszont a képet, hogy van még két löfegyverre vonatkozó adatunk. A bakonybéli monostor krónikájára alapozott Sörös Pongrác leírása szerint „*...csak valami huszonhatan voltak puskával ellátva és egynehányan pisztolyokkal*”. Ez a közlés azonban nem biztos, hogy a teljes létszámmal vonatkozik. Sokkal valószínűbb, hogy valaki a monostor kerítése mögött rejtő lövészeket számolta meg. A másik löfegyverrel ellátott gerillákra vonatkozó közlés, ugyancsak Mednyánszkytól származik. A bakonybéli harcot követően csoportja, rajta és Dobrowszky kivül még 27 gerillából állt, valamennyien puskával voltak felfegyve-

¹¹ MEDNYÁNSZKY 1868. 18.

rezve. Mielőtt a lőfegyverekre vonatkozó kérdésre végleges választ adnánk, vizsgáljuk meg a többi visszaemlékezést is, ezzel feloldhatóvá válik a látszólagos ellentmondás.

Mednyánszky szerint az ellenség közeledtét jelző jellövés akkor dördül el, amikor csapatával már elfoglalta a falu szélén a védelmi állást.

Hogyan zajlott le a bakonybéli „ütközet” Sörös Pongrác¹² szerint?

„Éjjeli két óra után első jellövés történt a száraz-gerenczei hídnál, és visszahúzódtak az előőrök, minthogy a császári katonák kocsikon jöttek Ugodról egész az innenső első gerenczei átjárásig. Ezen jeladásra összegyülekeztek házunk előtt a magyar legények, a tisztek pedig kertünkben állapodtak meg a kerítésfalnál és sűrű puskalövésekkel fogadták a közelgő császáriakat, a kik közül megsebesült (de mint alább látszik, csak gyöngén) Kothur nevű hadnagy, és egy közvitéznek ellőték a jobbkezi hüvelykujját. Erre az ogulini határőrezredbeli Roknitz [Rochlitz] vezérlő kapitány rohamot doboltatott és a magyar csapat visszahúzódtott a szentgáli erdő felé, a hova mentek a kertünkben volt puskás tisztek is, míg a csapat más része a Kálváriahegy oldalán fölment és Zircz felé vette útját.”¹³

A leírás szerint a harcra a monostor körül került sor. Leírásában nem szerepel olyan adat, ami arra utalna, hogy Mednyánszky a lövészek egy részével elhagyta volna a monostort a harc megkezdése előtt. A legérdekesebb rész, ahogy a gerilla csapat elvonulásáról tájékoztat. Rochlitz távozását ugyanúgy közli, ahogy Mednyánszky is. Mindketten a déli irányt adják meg. A csapat másik felének elvonulási útjaként nem a zirci utat adja meg, hanem azt írja, felment a Kálvária hegyen és Zirc felé vette útját. Ez azt jelenti, hogy ez az egység is dél felé hagyta el a monostort. Menetvonala: monostor – Kálvária hegy – Csúcshegy déli oldala – Borsó-kút – Krajcárbánya, tehát Somhegypuszta után éri el a zirci utat. Ez tulajdonképpen megegyezik a ma is használatban lévő, piros keresztos turistaútvonal egy szakaszával. A zirci út ekkor már a csapat számára nem volt járható, hiszen ahhoz, hogy elérjék, át kellett volna törni az osztrák vonalat. Ilyen esemény sem a magyar, sem az osztrák visszaemlékezések, jelentések szerint nem történt. Ha viszont Mednyánszky dél felé távozik, találkoznia kellett volna Rochlitz egységével.

Hogyan zajlott le a bakonybéli „ütközet” Perczel Antal szerint:

„De alig hogy rendbe állottunk, egy lövés hallatszott, mely az elő őrünket találta s az ott maradt halva. Parancsnokunk és Dobrovszky azonnal magukhoz vettek 50 embert és az országúton eleibök siettek az érkezőknek, mi pedig Rochlitz, én és Fecséri hadnagy, ott maradtunk a 150-re menő embereinkkel. Parancsnokunk alig,

¹² A szerző egy nagy tudású paptanár, de nem részese az eseményeknek, művét a bakonybéli perjel által vezetett monostori napló alapján készíti el.

¹³ SÖRÖS 1900. 359.

hogy a falu végére ért, meglátta a tulságos erő jöttét, gyengének érezvén magát, embereivel a mellette levő kertbe beugrált, s mi többé soha sem láttuk egymást, miután mint később hallám, Esztergomnak s onnan Komáromnak tartott, hová be is jutott, de emberei hová lettek, meg nem tudhatám. Mi pedig, mint mondám, a kolostor előtt állottunk, készen vártuk a csata kezdetét parancsnokunk által, de semmi neszt nem hallottunk, míg végre az ellenség alig 150 lépésről megkezdte reánk a tüzelést. Az országut hosszába nyult a falu végig, a kolostor mellett a hol mi állottunk, erre pedig szembe két kisebb utca az érkezők felől, harmadik pedig a főt; így tehát három uton jött reánk az ellenség, mit csak akkor vettünk észre, midőn mindahárom utcából lődöztek reánk, mit mi is viszonoztunk. Látván azonban a tulnyomó erőt, jónak láttuk sűrű tüzeléssel a jobbra eső erdőbe elvonulni, mely erdőből csak reggel virradatkor értünk ki.¹⁴

A leírás szerint Mednyánszky egységének (kb. 50 fő – harcot megelőző becsült adat nyilván nem lehet pontos) nem a monostornál volt a védelmi vonala, hanem a falu végén. Harccselekményre ott nem került sor, Mednyánszky csapata a kerteken keresztül elmenekült. Az viszont kérdés, hogy a rossz látási viszonyok miatt ezt hogyan észlelték a monostorból? Az esetleg válasz lehet, hogy megfigyelő volt a templomtoronyban, de erre vonatkozóan egyik visszaemlékező sem közöl adatot. A közeledő császári csapatokat a monostor védői csak 150 lépésről észlelik a párás idő miatt és legalább három irányból kerültek tűz alá (Fürdő utca, Pápai utca, Temető köz). Mivel Perczel azt írja, hogy a jobbra eső erdő irányába elvonultak, feltételezhetjük, hogy ő a Szent Gellért tér felé eső falszakaszt védte, ez a Temető köz felől került tűz alá. Ez is azt jelzi, hogy a zirci utat az osztrák csapatok elzárták a magyar visszavonulás számára.

Mit tudunk az osztrák csapatokról:

„Althann még azznap, január 13-án Ugodon át Bakonybélre indította Roknic százados vezetésével az ogulini határőrök egy századát, valamint a 25. (Wocher) gyalogezred Horek százados vezette századának egy szakaszát. Ezek létszáma – a különítmény január 6-i létszákimutatást alapul véve – összesen kb. 245-250 fő lehetett.”¹⁵

A támadóegység tehát az osztrák gyalogsági alakulatok két egységéből kerültek ki. A sorgyalogságból, ezek a katonák simacsövű 1842/48 Augustin mintájú lökupa-kos, szuronyos puskával voltak felszerelve. Kiképzettségük és harci tapasztalatuk alapján lehetett meghatározni harcértéküket egy normál ütközet során. Egy tapasztalatlan, alig kiképzett, rosszul felfegyverzett gerillaegységgel szemben mindenképpen fölényben voltak. Az igazán komoly veszélyt a határőrgyalogság jelentette.

¹⁴ PERCZEL 1870. 113.

¹⁵ HERMANN 2010. 266.

Ezek a csapatok olyan katonákból álltak, akiknek a szakmája volt a katonáskodás. A fegyverek kezelését még a katonai szolgálat előtt elsajátították. Számukra nem jelentett különösebb gondot az erdei vagy az utcai harc, ennek voltak a mesterei. A sorgyalagsághoz hasonló fegyverzetel voltak ellátva, de a határőrgyalagságnál minden századból 12 harcos kamrás puskával került felszerelésre. Ezek a fegyverek lényegesen nagyobb találati pontosságot és tűzgyorsaságot biztosítottak nagyobb távolságból is. Az osztrák leírások e katonák megnevezésénél a beszédes „gyorslövész” kifejezést használják. Minden valószínűség szerint ezeket a katonákat csatárként használva nyomultak előre az osztrákok. 150 lépésről (112 méter) nyitottak tüzet. Ez a kamrás puska hatás lőtávolságának határa, a sima csövű Augusztin puskáé ennek a fele. Roknic tisztában van csapatai erejével, de erősítést kér Ugodra Althann alezredes különítményparancsnoktól. Mednyánszky erejét ugyanis 300 főre becsüli, fegyverzetre vonatkozó biztos információja nincs. Így ha vissza kell vonulnia Ugodra, az ellenséges érzelmű nép fellázadhat ellene. Ezért úgy látta, hogy háta biztosításához egy gyalog és egy fél lovasszázadra van szüksége. Hogy a támadást a siker reményében lehessen megindítani, alapos és pontos felderítés szükséges. Ez most csak részben történt meg, a császári csapatok a környékbeliektől szerzett információkra támaszkodhattak. Tőlük úgy tudták, Mednyánszky csapata közel 300 főt számlál. Perczel Antal szerint parancsnokuk szándékosan dezinformálta a falusiakat, hogy az ellenséget megtévessze:

„... parancsnokunk oly ügyes csellel élt az egész ott létünk alatt, hogy azt ők kipuhatolni képtelenek voltak. így p. o. midőn egy faluból tovább mentünk két három ellenkező faluba, — hova szándékunk sem volt menni — hova 5, hova 600, s némely faluba 1000 emberre készítettett szállást, az érkező bakonyi veres pántlikások számára; de abba a faluba soha se mentünk akkor, hanem egész másikkba, így tehát soha senki sem tudhatta, hogy hányan vagyunk.”¹⁶

Az utcai harc mindig is a legveszélyesebb feladatok közé tartozott, ami rendkívüli kitartást és pontosságot követelt a vezénylő parancsnokoktól, de ugyanakkor az akcióban résztvevő katonáktól is. Az egyes katonák itt találkozhattak a harctereken előforduló legveszélyesebb helyzetekkel, melyek megoldása nagyon komoly tapasztalatot igényelt. Így az osztrák parancsnok nagy körültekintéssel járt el a támadás előtt. Két okból vihette magával az ugodi és a bakonykoppányi bírót. A két falu hűségének biztosítása és a helyismeretük miatt. Az utóbbit nyilván hasznosította a támadás megtervezése során.

„Roknic Bakonybélből negyedórányi távolságban négy csoportra osztotta ember-eit. A balszárnyat Kotur, a jobbszárnyat Orlich (Orlic) hadnagy, a centrumot maga Roknic vezette; a Woche-gyalogezred Sedlaczek hadnagy vezette szakasza alkotta a

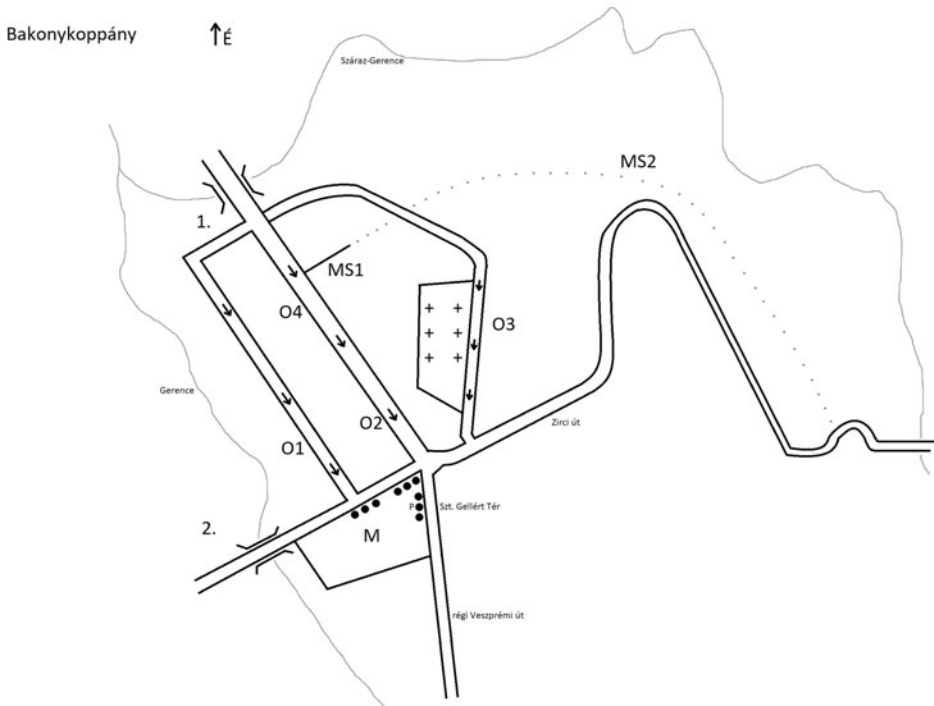
¹⁶ PERCZEL 1870. 114.

tartalékok. Kotur és Orlich osztagának sikerült szinte észrevétlenül megközelíteni a kirendelt őrszemek egy részét, és foglyul is ejtették őket. Két másik őrs azonban időben észlelte az ellenséget, és lövéseikkel riadóztatták a legénységet (...) Miután Roknic százados katonái lőtávolba értek, Mednyánszky felfegyverzett emberei tüzelni kezdtek rájuk. A határőrök ennek ellenére előnyomultak a kolostor előtti piactérig, de ott – Roknic jelentése szerint – »valamennyi utcából és a [kolostor]kertek körülvevő falról« heves tüzelés fogadta őket. Egy puskagolyó Kotur hadnagy szabályját is kettétörte, őt magát a kezén könnyebben megsértette. Roknic ezután szuronyrohamot rendelt el. Miután Mednyánszky célja csupán az volt, hogy fegyvertelen embereinek időt adjon a menekülésre. Az összecsapás így is vagy két óra hosszat tartott, mire Mednyánszky elrendelte a visszavonulást; Roknic pedig a sötétben nem merte üldözni a még mindig túlerejűnek vélt ellenséget. Az összecsapás után még két óra hosszat maradt Bakonybélien, majd visszaindult Pápára.”¹⁷

Ahogy látható, az osztrák jelentés sem beszél tűzharcról a falu szélén, csak a monostornál. Sőt, az is lehetséges, hogy az osztrák parancsnok Mednyánszky csapatát nem is észlelte. A monostornál, Sörös Pongrác és Perczel Antal leírása szerint, rossz látási viszonyok voltak, ugyanakkor az erdőből kilépő bakonykoppányi úton a császári csapatok Mednyánszky szerint tökéletesen láthatóak voltak a holdvilágnál. Tehát a párás idő, ami a falut beborította, eltakarhatta Mednyánszky egységét a közeledő osztrákok elől. Azt nem lehet pontosan tudni, hogy kit is foghattak el az osztrákok, mert a magyar szemtanuk ilyen esetről nem tesznek említést. Ugyanilyen túlzás az osztrák jelentésekben szereplő tíz halott, illetve a két órás tűzharc a monostornál. A több forrásból is említett heves tűzharcot a magyar fél maximum 15-20 percig bírhatta, csekély lőszerkészlete miatt. Ez az idő viszont arra elegendő volt, hogy a vífegyverrel (hadikasza, dárda, fokosbalta) ellátott gyalogság egérutat nyerjen. A két óra valószínűleg az akció megkezdésétől (a száraz-gerencei hídnál Roknic százados hadrendbe állítja az alakulatát) a monostor elfoglalásáig értendő.

A három visszaemlékezés és az osztrák jelentések figyelembevételével én úgy látom, hogy a következő történhetett: Mednyánszky, amikor megtudja, hogy Ugodról ellenséges erők tartanak felé, őrszert állít a száraz-gerencei hídra. Ez nagyjából 600 méterre lehetett a monostortól a pápai úton, Bakonykoppány felé. Egy másik őrszert a monostor alsókerítésétől nagyjából 50 méterre lévő hídra helyez el, hogy Ugod irányából, az erdőn keresztül ne tudják meglepni. Majd készenlétbe helyezi az embereit, hogy bármi történik, azonnal reagálni tudjon. Visszaemlékezéséből tudjuk, hogy erejét az ellenálláshoz csekélynek tartotta, így már korábban elhatározta, hogy levonul a Tiszához. Bakonybélből január 14-én szándékozott indulni Zirc irányába.

¹⁷ HERMANN 2010. 267–268.

Térképmagyarázat:

O1 – Osztrák jobbszárny Orlich (Orlic) hadnagy vezénylete alatt – Fürdő utca

O2 - Osztrák centrum Roknic százados vezénylete alatt – Pápai utca

O3 – Osztrák balszárny Kotur hadnagy parancsnoksága alatt – Temető köz

O4 – Osztrák tartalék a Woche-ryalozezred Sedlaczek hadnagy vezette szakasza

1 – Száraz-Gerencei őrszakt

2 – Monostori hídnál lévő őrszakt

M – Monostor

MS1 – Mednyánszky Sándor vezette lövész csapat, illetve annak védelmi állása

MS2 – Mednyánszky Sándor vezette lövész csapat, illetve annak visszavonulási útvonala

- Rochlitz lövészei

P – Perczel Antal vélelmezett pozíciója

A száraz-gerencei hídnál történt jellövést követően Mednyánszky a legjobb lövészekkel (nagyjából harminc fő – Mednyánszky által megadott létszám hozzászámít-

va a porvai 4 fős csoportot) előre nyomult a faluszélén levő szérűskertig (nagyjából 500 méterre lehetett a monostortól). Mi volt ennek az oka, hiszen kitűnő védelmi vonala volt a monostornál? A válasz egyszerű, a Zirc felé tartó országút folyamatos emelkedés közben előbb a bakonykoppányi irányt (Észak – erre hivatkozik Mednyánszky) követi, majd az emelkedő kétharmadát követően fordul Somhegypuszta felé (kelet, zirci irány). Így félő volt, hogy a szekerek hangját érzékelve az osztrákok a száraz-gerencei hídtól a Köves hegyen felfelé nyomulva oldalba kaphatják a csapatot és lemészárolhatják őket. Elérve a szérűskertet észlelte az ellenség óriási túlerejét és megpróbálta őket maga után csalni az erdőbe, késleltetve az előrenyomulást (bár a hirtelen pánik sem zárható ki). Az osztrák parancsnok nem kapja be a csallit, három oszlopban lassan, óvatosan nyomul előre egy negyedik egységet tartalékban tartva. Mednyánszky kivételével itt tűzharcról sem a magyar, sem az osztrák oldalról senki sem emlékezik meg. A monostornál várakozók számára valószínűleg éppen a tűzharc kitörése lett volna a jel az indulásra.

Eközben a monostornál hagyott Rochlitz Béla szerencsére óvatos, a megmaradt lövészeket (nagyjából harminc fő – Sörös Pongrácz által megadott létszám), a monostor kerítésfalát fedezékül használva úgy osztja fel, hogy valamennyi vélelmezhető támadási irányt tűz alatt tudja tartani. Ugyanakkor a csapat csak vífégyverrel ellátott részét menetkészen tartja. A kapott parancsnak megfelelően várja, hogy a faluvégről felhangozzék a csatazaj, és ennek fedezetében meg tudja indítani a csapatát Zirc felé. Ehelyett a párából ellenséges csapatok előre nyomuló alakja bontakozódik ki. Ez kellemetlen meglepetés, de hála az előrelátásnak, azonnal tűz alá tudják venni a támadókat. A heves tüzelés gyorsan fogyasztja a csekély lőszerkészletet, Rochlitz kénytelen gyorsan dönteni. A veszprémi úton (déli irány) indítja meg a csapatot, majd amikor biztonságos távolságba érnek, a lövészekkel ő is utánuk indul. Tehát azt láttuk, hogy a déli irányba történt visszavonulását a kényszer szülte és nem az iránytévessztés. Marad a kérdés, miért maradt a Szömörkei völgyben egészen hajnalig.

„A megfutamlott szabad magyar csapat eltévesztette az utat, és társzekerével együtt még akkor is lappangott a szemerkei völgyben, midőn a császáriak már elvonultak.”¹⁸

Nem találta az utat, igaz. Pontosan így volt, de mit is kell ezen értenünk? Rochlitznak is a zirci út volt a célpontja, hiszen azt a parancsot kapta, ott csatlakozzon Mednyánszkyhoz. Tervezett menetvonala lehetett: monostor – Szömörke (szemerkei) völgy – Kertesköi szurdok – Kerteskö – a zirci út (Pénzesgyőr után nagyjából 10 kilométerre Zirc-től), vagy a már említett Kálvária melletti útvonal. A havas táj, a rossz látási viszonyok miatt a tájékozódási pontokat nem találta, így a gyenge helyismeret ezt az elképzelést meghiúsíthatta. Lehetséges, hogy a Gerence vonalát

¹⁸ SÖRÖS 1900. 361.

követve egy erdei úton kívánt eljutni Kertesköig. Az útvonal talán a szekerek számára nem volt járható, mivel az egység parancsnoka az amúgy is szűkös felszerelésről, szállító eszközökről nem akart lemondani és ez okozta a „lappangást”. Rochlitz Béla főhadnagy tehát végig a kapott parancsnak megfelelően járt el, vállalta a harcot a monostornál a vífegyverrel felszerelt gyalogság és a szekerek elvonulásáig. A visszavonulási útvonal elzárása után, alternatív útvonalon akart eljutni a csatlakozási pontnak kijelölt zirci útig. Az ő improvizációja sokkal sikeresebb, mint Mednyánszkyé, aki az elképzelését nem tudta végrehajtani, nehéz helyzetbe hozva ezzel helyettesét és a csapat rosszabbul fegyverzett részét.

A leírtak alapján kifejezetten csoda, hogy a magyar csapatnak csak 1 fő halottja volt az összecsapás során. Az elesett gerilla nevét nem ismerjük, annyit tudunk róla Sörös Pongrác leírása alapján, hogy komáromi születésű, kiszolgált katona, négy gyermek édesapja. Holtestét a határőrök meggyalázták, fejét halála után puskatussal szétverték. A faluban az osztrák csapatok négy gerillát fogtak el. Ketten fiatalok voltak, 14 illetve 16 évesek, Ők Pápán történt botozást követően kiszabadultak. Két gerillát, Rédl Antal 35 éves ácslegényt, nő, négy gyermek édesapját és Szalay Gábor¹⁹ 43 éves, három gyermek édesapját a statáriális bíróság halálra ítélte. Az ítéletet 1849. január 15-én 12 óra 30 perckor hajtották végre Pápán. Ők voltak a szabadságharc első magyar földön kivégzett vértanúi.

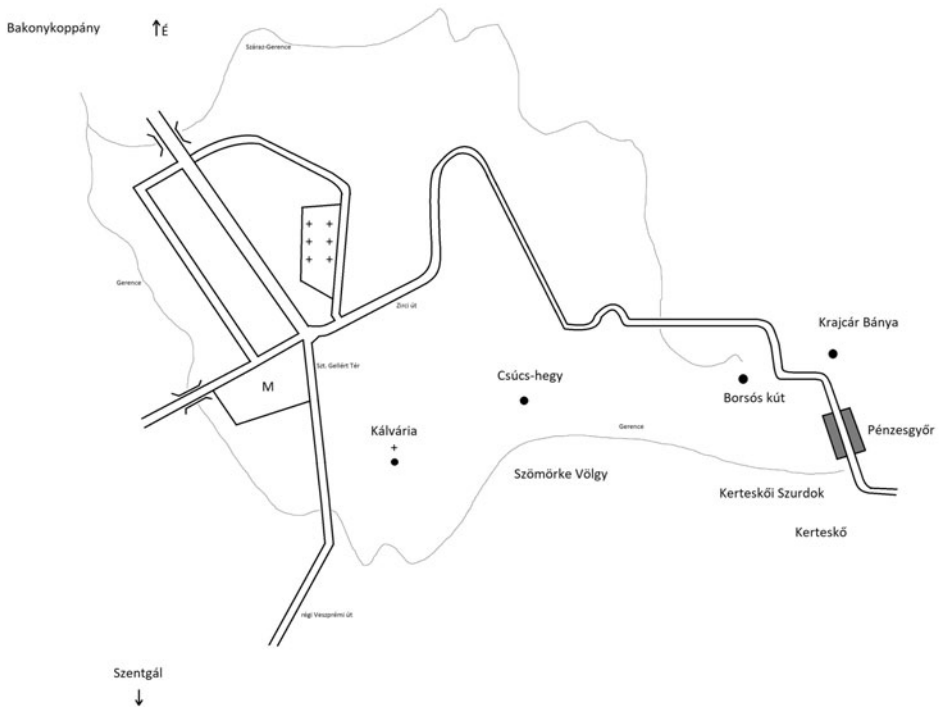
Érdekességként meg kell említenünk dr. Scherer János Bakonybél és környékének útikalauza című könyvét, melyben hivatkozik a faluban élő szájhagyományra, amely szerint a távozó gerillák egy társukat agyonlőtték, illetve a másik változat szerint egy súlyos sebesültet magukkal vittek, aki az erőben halt meg. Ahol a holttestet a falusiak megtalálták és a halott gerillát eltemették, ma Katonaároknak nevezik.

Amikor a bakonybéliek érzékelték a csapat szorult helyzetét, a bakonybéli bíró egy vezetőt küldött nekik, aki a csapatot Szentgálra kalauzolta. Valószínűsíthetően úgy gondolták, a Zircre történő eljutás már az osztrákok miatt nem lehetséges. A kérdés az, hogy miért Szentgálra miért nem a régi veszprémi utat követve Zircre próbált meg eljutni Rohlitz.

Az alábbi alternatívára egyértelmű bizonyítékom ugyan nincs, erre vonatkozóan Perczel Antal nem ad támpontot, de egyéb dokumentumok alapján elképzelhető, hogy Rohlitz Béla főhadnagy Nemegyei őrnagy egységéhez próbált csatlakozni ezért választotta a szentgáli irányt.

Nemegyei Bódog őrnagy 1848. december 20-án kapott Kossuth Lajostól megbízatást a Dunántúli megyékben felállítandó mozgó szabadcsapatra vonatkozóan. Az egységének alapját hasonlóan Mednyánszky Sándor pirospántlikás csapatához, a

¹⁹ Szalai Gábort már korábban halálra ítélték gyilkosságért, de kegyelemből 10 év börtönbüntetését töltötte a Győr vármegyei börtönben.

pesti börtönökből kiengedett, a szabadságharc ügye mellett esküt tevő rabokból, a koronaőrség 30 katonájából állították fel. A csapatnak lovassága (nem azonosítható huszáregység) és háromfontos, félütegnyi (3 ágyúból álló) tüzérsége is volt. Veszprém felé haladva összegyűjtötte a hozzá csatlakozni kívánó nemzetőröket. A móri vereséget követően (1848. december 30.) Perczel Mór tábornok zászlóaljainak csatateréről elmenekült katonáinak egy része is csatlakozott hozzá. December 31-én érte el Veszprémet. Központi bázisa 1849. január 1-től Zirc lett. Mednyánszky Sándor pirosántlikásaival nem találkozott, mivel ez a csapat december 30-án Zircet elhagyta, január 4-ig Súron, majd ezt követően több napon keresztül Tésén állomásozott. Hogy a két egység tudott-e egymásról ez csak valószínűsíthető, dokumentum nem támasztja alá. Tevékenységüket azonban biztosan nem hangolták össze a rendelkezésre álló dokumentumok alapján. Nemegyei egysége az osztrák csapatok számára szinte észrevétlen volt. Perczel Antal szerint, parancsnokuk (Mednyánszky Sándor) szándékosan dezinformálta a falusiakat, hogy az ellenséget megtévevessze. Ilyen módon nem lehetetlen, hogy a Nemegyeiről érkező információkat az osztrákok Mednyánszky pirosántlikásainak tulajdonították. Földesi Ferenc Suly Antal pék-

mester 1848–49-es tevékenységéről írt tanulmányában található adatok újabb információval szolgálnak.

„1849. évi január 3. Veszprémben tartott Állandó Bizottmány jegyzőkönyvének kivonata

7. Nemegyei őrnagy a bizottmány előtt megjelenvén a Honvédelmi Bizottmánytól a szabadcsapatok és népfelkelés rendezése iránt vett felhatalmazása folytán felhívta a megyét a szabadcsapatok vezéreit oda utasítani, hogy azok összes toborzott embereiket f. hó 8-ig Zircen vonják össze, hol azokat a honvédelmi célra kellően alkalmazhassa, kérvén egyszersmind Lókútra 500 részlet kenyeret, zabot, szénát. Úrkútra pedig mind ezekből 250 részletet mielőbb szállítani. Határozottan kijelentvén, hogy amely vezér a kitűzött határidőre és helyen embereit összevonni nem fogná, az parancsnokságát elvesztendi.”²⁰

A jegyzőkönyv kivonata forrásközlés értékű, tekintettel arra, hogy Nemegyei egységének mozgása eddig csak részben feldolgozott. Egységének mozgására vonatkozóan feltételezték, hogy a Délvidékre történő levonulása során Veszprémet is érintette. A kérdéssel foglalkozók furcsállták – többek közt – Francsics Károly visszaemlékezéseiben ennek az eseménynek a hiányát, hiszen egy legalább 400 főből álló egység átvonulása Veszprémen a naplóíró borbélymester tollára kívánczolt volna.

Suly Antal pékmester által kiszolgáltató kenyéradagok helye azt mutatja, hogy Nemegyei január 8-án járt ugyan Veszprémben, de a csapata más útvonalon hagyta el a vármegye területét. A csapat részére Zircre, Lókútra és Úrkútra kért az egységparancsnok ellátást. Így a valószínűsíthető útvonala Zirc – Lókút – Hárskút – Márkó – Szentgál – Úrkút – Nagyvázsony – Balatonszőlős – Balatonfüred – Tihany. A jegyzőkönyv szerint Veszprém vármegye utasítja a toborzással megbízott szabadcsapat parancsnokokat, hogy január 8-ig vonják össze egységeiket Zircen, különben elvesztik megbízatásukat. A szabadcsapat parancsnokok közül kettő neve eddig nem volt ismert, a jegyzőkönyv alapján ők is beazonosíthatóak: Acsády Sándor és Szabó Antal. (Hunkár Antal őket nem említi név szerint Kossuth Lajosnak írt levelében.) A leírtakból látható, hogy minden valószínűség szerint Rochlitz csapatával Nemegyei egységéhez kívánt csatlakozni. Talán ez az alapja annak a korban elterjedt hírnék, hogy Mednyánszky csapatával Nemegyei egységéhez csatlakozva átkelt Somogyba.

„Virradtkor január 16-án értünk Szt.-Gálra, hol az ott lévő igen becsületes ref. lelkész udvarába letelepedvén, kenyérrel és borral megvendégelt bennünket. Kipihenésünk után tovább folytattuk utunkat. Est-alkonyatkor értünk Szőlősre. Alig hogy beszállásoltuk magunkat, ime jön három ember; három különböző faluból,

²⁰ FÖLDESI 2019. 18.

mondván: Uraim, mentsétek meg magatokat, mert a császári katonaság üldöz benneteket, mi azért vagyunk kiküldve, hogy benneteket felkeressünk, s nekik tudtukra adjuk holléteketek."²¹

Mivel a továbbjutásnak, illetve a csapat többi részének felkutatására irányuló lehetőséget nem láttak, a Nemegeyi őrnagy egységéhez való csatlakozást majd egy héttel lekésték, a tisztek döntésére a csapat fegyvereit a balatonszőlősi bíró udvarában lerakták, majd az egységet feloszlatták.

Rochlitz tehát abban az értelemben kudarcot vallott, hogy egységét nem tudta egyben tartani, de ezt tőle független kényszerítő körülmények hatására alakult így. A csapat védelmében kell szólni, hiszen esélytelen helyzetben is vállalta a harcot. Ismeretlen terepen, hiányos információk alapján megpróbálta végrehajtani a kapott parancsot. Amikor úgy tudta, nincs lehetőség csatlakozni parancsnokához, alternatív lehetőséget keresett. Egysége ugyan jelentős létszámú (150 fő), de gyakorlatilag kiképzetlen és az ellenfél csapataihoz képest fegyvertelen. Ha vállalja a harcot, az csapatára nézve a teljes megsemmisüléssel egyenértékű döntés. Amikor a három különböző faluból érkező hírnök tudósította az őket körülzáró császári csapatokról, belátta, hogy az eredményes harcnak és a menekülésnek már a reménye sem maradt meg. Ennek a hírnök hatására döntött tisztjeivel együtt a csapat feloszlata mellett. Ruházatukat megváltoztatják, nehogy annak révén felismerjék őket, majd továbbindulnak.

„Embereink, miután nagyobb része azon környékbeli volt, haza mentek, mi pedig hárman: én, Rochlitz és Fecséri Veszprémnek tartottunk, hol egy becsületes molnárnál (nevét elfeledém) megháltunk, 18-ára kelve éjjel után 2 órakor kocsira ültünk s Buda felé indultunk, utlevelet magunknak készítetünk és a molnár házigazda pecsétjével meg is pecsételtük, melyen a malomkerék úgy nézett ki, mint valami városi csizmer.”²²

Nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek a derék veszprémi molnárnak a szerepét, hiszen ekkor már 100 forintos vérdíj van a csapat tisztjeinek fejére kitűzve. Az összesen 300 forint ekkor komoly jövedelemnek számít. Gondoljunk csak arra, aki 200 forint éves jövedelemmel rendelkezett, köteles volt nemzetőri szolgálatot adni, az értelmiségiek (pl.: tanító) akkor is, ha ezt az éves jövedelmet nem érte el. Ilyen hazafiak teremttek akkor 1849 januárjában a császári megszállással sújtott Veszprémben. Nagy kár, hogy nem ismerjük ennek a derék molnárembernek a nevét.

Veszprémből kalandos út vezet a végcélig, a magyar csapatokig. Veszprém és Pest közt félúton, egy meg nem nevezett helységben, ha a helybéli öreg lelkész nem segít, az összegyűlt falusiak átadják őket az osztrákoknak. Pesten Fecséri elbúcsú-

²¹ PERCZEL 1870. 114.

²² Uo.

zik tőlük, neki érvényes úti okmánya van Óvárig. Perczel és Rochlitz kénytelen maradni. Szerencsére akad segítőkük Keller Sándor ügyvéd, aki pénzzel látja el a menekülőket. Perczel kellemetlen helyzetbe kerül egy régi katonatársa miatt, de szerencsére sikerül úti okmányt szerezni Balassagyarmatig. Innen tovább utazva hol a magyar, hol az osztrák hatóság miatt kerülnek nehéz helyzetbe. A visszaemlékezés szerint február 21-én jelentkeznek Miskolcon Görgei tábornoknál tényleges katonai szolgálatra.

Perczel Antal ezt követően 1849. március 1-től hadnagy a Bács vármegye 3. védzászlóaljánál. 1849. június 13-tól főhadnagy alakulatánál a IV. bácskai hadtestben. A kiegyezésig sorsa ismeretlen, annyit tudunk csak, hogy 1860-ban megnősül, felesége Venczel Zsuzsanna. A kiegyezést követően Arad város mértékhibeletesítői hivatalának vezetője. Tagja az újjáalakult honvédségnek, 1870-től szabadságolt állományú honvéd főhadnagy. 1879. augusztus 17-én, Aradon halálozott el.

A leírtak nem változtatták meg a bakonybéli „ütközet” kimenetelét. Megváltoztatja viszont annak lefolyására vonatkozó ismereteinket. Rochlitz Béla,²³ aki ha eddig ismeretlen nem is volt, előléphet a feledés félhomályából és elfoglalhatja méltó helyét a falu és a '48-as történetírásban. Emellett köszönetet kell mondanunk a bakonybéli „ütközet” lefolyásának pontos történetéért Perczel Antal honvédfőhadnagynak, aki 1870-ben vette a fáradságot és papírra vetette visszaemlékezését.

Köszönöm dr. Hermann Róbertnek azt a minden részletre kiterjedő szakmai támogatást, amivel a tanulmány megszületését segítette.

²³ Rochlitz Rochlitz Béla (Albert): 1823. január 25-én született Gömör vármegyében, Rozsnyón, evangélikus családban. Édesapja Rochlitz János orvos és édesanyja Schmidt Rozina Amália. 1845–1848 között a bécsi műegyetem hallgatója. 1848. szeptember-októberben önkéntes nemzetőrként részt vesz a Jellačić elleni harcokban. 1848. november 22-től hadnagy a Pozsonyban alakuló 1. utászászlóaljnál. Még a gerillacsapat megalakulása előtt alakulatánál főhadnaggyá léptetik elő. 1848. december 16-tól a bakonyi pirosapántlikás gerillaegység helyettes parancsnoka. A bakonybéli „ütközetet” valójában ő irányítja, talpraesetségének köszönhető a csapat megmenekülése. Egységét Balatonszőlősen kényszerűségből feloszlatja. Perczel Antallal együtt kalandos úton jut vissza a magyar csapatokhoz. 1849. február 21-én Miskolcon jelentkezik Görgei tábornoknál szolgálattételre. 1849. május 31-től százados a 2. utászászlóaljban a Központi Mozgó Seregnél, illetve II. hadtestben. Június 20-án áthelyezik a Feldunai hadsereg vezérkarához. Világosnál teszi le a fegyvert. 1850. január 29-én Kassán kényszersorozzák a 29. gyalogezredhez, de tartósan szabadságolják. Emigrál és 1850-től Londonban él, 1852-ben aranyásó, majd fényképész Ausztráliában. 1871-ben ismét Londonban tartózkodik, de hamarosan hazatér. 1873-tól nyelvmester a pesti egyetemen. Eperjesen halálozott el 1885. december 5-én. Lásd még: BONA 1984.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- BONA Gábor (1984): *Kossuth Lajos kapitányai*. Budapest. 784.
- BONA Gábor (1988): *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-1849*. Budapest. Bővített kiadása.
- BONA Gábor (1998): *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. kötet. Budapest. 532., 745., 564.
- FÖLDESI Ferenc (2019): Pillanatképek Veszprém város történetéből. Történelem alulnézetből: Suly Antal sütőmester és az 1848/49-es forradalom. Kézirat.
- HERMANN Róbert (2010): A Mednyánszky-szabadcsapat és a pápai vértanúk: Veszprém megyeiek az 1848–1849-es szabadságharcban. *Pápai Múzeumi Értesítő* 13. 255–291.
- MEDNYÁNSZKY Sándor (1868): A győri portyázók viszontagságai. in: *Honvéd album*. Szerk: Szokoly Viktor. Pest. 17–22.
- PERCZEL Antal (1870): Az első guerilla-csapat élete a Bakonyban 1848/9-ik évben (Közli Perczel Antal akkori guerilla-hadnagy). *A Honvéd*. 1870/15., 16.
- DR. SCHERER János (1961): *Bakonybél és környékének útikalauza*. Balatonfüred
- SÖRÖS (1900): SÖRÖS Pongrác (1900): Episod a nagy napokból. *Századok*. 357–361.

A Térképeket készítette: Sashalmi Dávid

VISSZAPILLANTÁS

Kopácsy püspök, mint anaekdotahős

SEBŐ JÓZSEF

KOPÁCSY JÓZSEF VESZPRÉMI PÜSPÖK (1775–1847) korának jeles alakjaként az anekdoták világába is beopta magát.¹ Egy Darnay Kálmán által összeállított anekdotagyűjtemény az egykori veszprémi kőműves segéd pályafutását tekinti át az esztergomi érseki székig. Azét a püspökét, akit a magyarság melletti elkötelezettsége miatt a kortársak csak „magyar bimbóként” emlegettek.² Nem véletlenül, hiszen 1827-ben a pozsonyi országgyűlés követeként az elsők között csatlakozott Széchenyi nevezetes, a tudományos akadémia alapítását célzó felhívásához, s kétezer forintos adományával támogatta létrejöttét: „...hogymint nemzetünk díszének, hazánk csinosításának felemelésére, s egyszersmind a hasznos ismereteknek terjesztésére a magyar nyelvnek célirányosan intézendő kimíveltetését és terjedését egyik leghathatósabb eszköznek tartván” – írja adománylevelében.³

1821–25 között székesfehérvári püspök. De mihelyt lehetett, 1825-ben elcserélte azt szülővárosa, Veszprém püspökségére. E minőségében elrendelte az egyházi körlevelek magyar nyelvű írását, s az ő költségén adták ki Kézai Simon Magyar krónikáját (Buda, 1833).

Rudnay Sándor érsek halálát követően, 1831 és 1838 között üresen állt az esztergomi érseki szék. Betöltése mind Róma, mind Bécs számára egyre sürgetőbbé vált. Végül mindkét fél beleegyezésével úgy döntöttek, hogy erre Kopácsy József veszprémi püspök a legalkalmasabb. Mivel ő joggal nem bízott Metternich kancellár ígéretében, hogy megkapja az esztergomi bazilika további építéséhez szükséges pénzt, ezért először visszautasította a felkérést. Ebben jelentős szerepe lehetett annak, hogy az esztergomi bazilika építésének munkálatai félbemaradtak, s a félig elkészült falakat hét éven keresztül az eső és az időjárás viszontagságai rombolták. De a határozott uralkodói kérésre mégiscsak elvállalta azzal a feltétellel, hogy volt

¹ Darnay Kálmán írását bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Sebő József

² Esztergom és Vidéke, 1898. 03. 10. PÓR Antal: A német Esztergom. 3.

³ Idézi SEBŐ 2008.

egyházmegyéjét még három évig megtarthatja. Az engedélyt meg is kapta. Az általa felkért Hild József építésszel egyszerűsítette elődje grandiózus terveit, s végül 1845. augusztus 18-án megáldhatta és feltűzethette a bazilika kupolájának zárókeresztjét. Ezért joggal mondhatják a veszprémiek, hogy az esztergomi bazilika kupolája veszprémi pénzből épült.

Halála után nem sokkal (1851?) Párizsban (!) megjelent róla egy francia nyelvű könyv. A kötet elsősorban Magyarország reformkori küzdelmeiről szól – Kopácsy ürügyén. A szerző – bizonyos Saint-Maurice Cabany – joggal vélhette úgy, hogy a század első felének legfőbb magyar reprezentánsa Kopácsy József. (Ebben bizonyára közrejátszott az érsek franciás műveltsége.)

Veszprémben az utókor a szülőházához közeli teret és az általa építtetett pajtakeri püspöki pihenőházhoz vivő utcát róla nevezte el.

Bizonyára üdvös volna, ha a Veszprémi Akadémiai Bizottság várbeli székházában legalább egy tábla őrizné emlékezetét...

Kopácsy József,

veszprémi püspök, későbbi hercegrímás életéből.

A vele egykorban élt öreg úr: Eitner József elbeszélése és eredeti okmányok
nyomán közli:

szentmártoni Darnay Kálmán.⁴

Sokan vannak, kik Kopácsy Józsefet hírből ismerik, de nagyon kevés azok száma, kik ezen hallhatatlan nevű főpap életrajzáról⁵ tudnának valamit, ki pedig nemcsak mint jeles egyházférfit, de mint jó gazda és társadalmi ember is kimagaslott kortársai közül.

Atyja veszprémi kőműves volt, nem legjobb anyagi helyzetben, s így nem is csodálható, ha fiát nem taníttatá, annál is inkább, mintán a század első felében nagyobb nehézséggel járt a taníttatás, mint most. Még ha talán jobb anyagi helyzetnek örvendett volna, sem ismeri fel egyszerű észjárása folytán, kis fiában a nagyobb hivatásra fejlődő észtehetséget.

Kőműves volt ő is, fiát is annak szánta. Még alig haladta meg a 9-10. évet már dologba fogta. Eleinte követ, téglát hordott és a kőművességgel járó egyéb kezdetleges munkát végzett.

Történt, hogy a veszprémi papnövelde újjáalakításánál, a hol a kis Kopácsy is

⁴ DARNAY 1928. Ebben Darnay Kálmán Sümeg anekdotavilágát térképezte föl. Megjelent még: Veszprémi Független Hírlap, 1885. 05. 02. 1–2.

⁵ Kopácsy József 1775. május 30-án született Veszprémben. Apja Kopácsy Mihály, anyja Gyöngy Judit. Keresztzülei Bátor Ferenc és Horváth Rozália voltak. [Lábjegyzet az eredeti szövegben.]

segédkezet nyújtott atyjának az építésnél, feltűnt a kis fiú ügyessége egy Gulden nevezetű papnövendéknek, ki gyakran nézte az építkezést, figyelemmel kísérte a kis fiút is. Egy ízben meg is szólította és bámulta leleményes feleleteit. Kérdéseire megtudva, hogy kis kedvence egy itten dolgozó kőműves fia, azonnal kérdést intézett atyjához, hogy miért fogja fiát ily korán a dologhoz, holott nem szabadna neki tanítatásának elmulasztásával fia kitűnő természetes eszét parlagon hagyni. Kopácsy szegénységét adta okul, hogy nincs tehetsége a költséges tanítatásra. Gulden azzal a reménnyel hagyta el az öreg Kopácsyt, hogy majd kieszközli fia ingyenes tanítását, sőt élelmezésről és lakásról is fog gondoskodni.

Gulden is szegény fiú volt, s így nem állt tehetségében a fiú összes nevelését saját erszényéből tenni, hanem elment a kanonokokhoz, kik közül egyik élelmezést, másik ruházatot, harmadik az iskolai költségek viselését magára vállalta. Lakást Gulden adott s a felügyeletet a kis fiúra, magának fenntartotta.

Örömmel vitte hírül atyjának, fia érdekében tett szerencsés eljárását és másnap mindjárt szárnyai alá vette a 10 éves Jóskát. Gulden védnöksége alatt a kis fiú iskoláit kitűnő sikerrel végezte, sőt már az első évben is kitűnt tanulótársai közül. Sikeres letétele után az érettségi vizsgának a papnövendékek sorába lépett. Ekkor már védnöke a zalaszántói plébános volt s így kiadásait már az fedezte. Mint papnövendék szép jelét adta kitűnő szónoki tehetségének; nem egy ízben bámulták meg imponáló fellépését.

A két hónapi szünidőt mindig nevelő atyjánál töltötte, kinek tanácsait mindig jó szívvel vette. Gulden szenvedélyes vadász volt, nevelt fia szórakozásból a tarisznyát vitte utána.

Elvégezve tanulmányait, a veszprémi papnövelde tanárává neveztetett ki, hol teljes idejét növendékei kiképzésére szentelte. A tanári pálya összes idejét igénybe vette, s így nem foglalkozhatott kedvenc tanulmányaival. Ez okból egyedüli vágya volt, hogy plébánossá léve, tanulmányainak élhessen. Kifejezést is adott vágyának nevelőatyja előtt midőn a szentbékáli plébánia üresedésbe jött, kérve beleegyezést, hogy pályázhasson, mert biztos kilátása van, hogy ő nevezetik ki. „Hadd csak Szent-Békált fiam, ott ahol van, ki a tűznél marad, az melegszik. Megbarátkozol a békáli jó borral, és megfeledkezel magadról, s megfeledkeznek ép úgy rólad is.”

Kopácsy szót fogadott és lemondott pályázási szándékáról.

Rövid idő múlva meghalt a veszprémi városi plébános, és ő neveztetett ki plébánossá.⁶ Ekkor látta: mily jó volt atya tanácsát elfogadni. Ezzel vágya is várározáson felül teljesült, mert jövedelmező állása mellett elég ideje maradt kedvenc tudományának, a törvények tanulmányozására. Rövid idő alatt jártas volt nem-

⁶ 1806-ban, 31 éves korában.

csak a jogi tudományokban, de mindenféle vallásban alapos jártassággal bírt. Tanulmányozta a Koránt, Talmudot (a török és zsidóvallást) stb. A szerencse és a véletlenség is jutalmazni akarta a fáradhatatlan plébánost, mert alig volt néhány hónapig ezen új állásában a király azon rendelete folytán, hogy „minden püspöki székváros plébánosa kanonoki ranggal és jövedelemmel ruháztassék fel”, fiatal korában elérte a papi pálya aránylag legkényelmesebb állását.⁷

Mint kanonok és jeles törvénytudós, hamarosan bejutott, mint „praelatus”, a királyi táblához, hol rövid idő múlva már, mint hírneves embert ismerték a legfelsőbb társadalmi körökben is.

Ez időtől fogva a szerencse csillaga vezetője maradt, míg csak el nem érte azon nagy állást, melyet egy magyar főpap elérhet és mind netovábbat tekinthet.

Meghalt Ambrosy a királyi családból származó hercegprímás. Pesten nagy készüléteket tettek a rekviemhez, melyben a királyi család tagjai, I. Ferenc császárral együtt, részt venni óhajtottak. A leghíresebb szónok, egy nagyváradi kanonok, bízott meg a gyászmise utáni szónoklattal; ki azonnal hozzá is látott egy nagy-szerű gyászbeszéd készítéséhez.

Eljött a gyászmise reggele. A királyi család már majdnem készülöben volt a gyászmisére, midőn a kanonok, kinek szónokolni kellett volna, üzenetet küldött, hogy rögtöni rosszulléte gátolja a megjelenésben. Elképzzelhetni a papság nagy zavarát, midőn pár óra választotta el őket a gyászmisétől és nem volt szónok.

A zavar I. Ferenc császárnak is fülébe jutott és kíváncsisággal várta, hogy mily szónoklatot fognak tartani. A zavart még azon körülmény nagyobbította, hogy készületlen senki sem merte ezen csiklandós szónoklatot elvállalni. Ekkor Kopácsy előállt mind annak daczára, hogy a legfiatalabb volt; elvállalta a szónoklatot, társai örömére és bámulatára.⁸

A fényes gyászmise után, mely zsúfolásig megtelt előkelő hallgatósággal, a szószékre lépett Kopácsy, kinek szép alakja és határozott fellépése rögtön megtetszett a királyi családnak; mely tetszést csak fokozta gyönyörű rögtönzött beszéddel. A királyi család egész elragadtatással beszélt Kopácsyról, sőt maga Ferenc császár úgy nyilatkozott; „mihelyt egy püspökség üresedésbe jön, gondom lesz Kopácsyra.”

Kopácsy barátai már püspököt láttak benne; nem is mulasztották el szerencse

⁷ 1807-ben.

⁸ A beszéd nyomtatásban is megjelent: Halotti beszéd, melyet fels. és főt. Károly Ambrosiusnak ... ausztriai főhercegnek, estergomi érseknek ... dicső emlékezetére, midőn Pozsonyban a szent Márton templomában harmadnapi gyászos szertartással tiszteltetnék, 1809. Karácsony-havának. 13. tartott. Buda, 1810.

kívánatainknak kifejezést adni. Igazuk is volt, mert Fehérvár püspöke meghalt és Kopácsy nevezetett ki.⁹

Elfoglalva a főpapi széket, iparkodott megfelelni hivatásának, mert tudta, hogy az ország szeme rajta csüng és minden tette bírálat alá kerül. Hogy megvolt vele elégedve az ország, azt bizonyítja azon körülmény, hogy 1 év múlva, 1824-ben, Makay halála után veszprémi püspökké nevezetett ki.¹⁰ Makay halála után éppen Kopácsyra volt szüksége a veszprémi püspökségnek, ki rendbe hozandja az uradalmak nem legjobb karban levő épületeit.

Beiktatása után erélyesen kellett a kormányzás gyeplőjét kezébe venni, hogy uradalmait megóvhassa további romlástól. Megtekintve összes jószágait, azok kezelőit rendezte, a munka-képtelen előregedett gazdasági tiszteket nyugdíjazva, helyettük fiatal szakképzett embereket nevezett ki. A magtárakat leltáraik után vizsgálhatta egy magával hozott ismeretlen emberrel, ki nem egyszer jutott azon eredményre, hogy egyes magtárakban 100-200 mérő gabonával is több találtatott, mint azt a leltár feltüntette. Így meggyőződött, hogy bizony tisztjei nagyon gyakorolhatták elődje alatt azon szokást: a gabonát púpozott mérővel be- és csapva kimérni. És ezen különbség mindig a püspök kárára okozta a többletet; mert azt a kezelő tiszt mellékjövedelmeihez számította, így nem is csodálható, ha egy sümegi ispán 300 forint fizetésén kívül egyszerű deputációja mellett képes volt az első háztartást, szakácsnét, szobalányt, szolgálót, dajkát, parádés kocsist, (4 parádés lovat) livrés inast a hajdún kívül tartani; felesége pedig két hónapon át évenként, Balaton-Füreden első szerepét játszva, sőt fogatát is magával vive, bőven költekezni. Személyesen bejárta a borral telt pincéket, nem restellte borait minőségük szerint osztályozni, meghatározva: melyik eladható, melyik tartatik fenn háztartására.

E pontos gazdálkodás miatt, kik nem ismerték jól, fukar embernek tartották, de egész más véleményben voltak azok, kik ismerték nemes gondolkozását és nagylelkűségét, vagy kik megfordultak vendégszerető udvarában.

Nemcsak veszprémi, de a sümegi kastélyban is nyílt házat vezetett; gyakran részesültek Sümeg notabilitásai vendégszeretetében, különösen Kisfaludy Sándor¹¹ elmaradhatatlan volt asztalával, kivel örömmel társalgott Kopácsy; mert barátja volt nemzetünk irodalmának, sőt neki is volt irodalmi működése, mit eléggé bizonyít azon tény, hogy már 1831-ben a t. Academia tagjául megválasztotta. Eredeti ki-

⁹ I. Ferenc király 1821. december 21-én nevezte ki Szent István király városának főpapi székébe, ám csak 1822 nyarán, Vurum József távozásakor foglalhata el a székesfehérvári püspöki tiszteket.

¹⁰ Itt a szerző téved. Kopácsy Veszprém püspöki székét négy év múltán, 1825. augusztus 28-án, Szent Ágoston napján foglalhata el.

¹¹ Kisfaludy Sándor (1772–1844) költő, a Himfy szerzője, a bécsi testőrség tagja, a balatonfüredi színház egyik alapítója. Sümegi háza ma irodalmi emlékmúzeum.

nevezését a Kisfaludy Sándor-féle könyvtárunkban megtaláltam és érdemesnek találom közölni.

(Másolat:)

„Nagyméltóságú valóságos belső titkos tanácsos Püspök és Septemvir
A magyar tudós társaság rendes tagjainak mai napon tartott nagy gyűlésében
Excellentiádat is – a literatura körül levő ismeretes érdemei tekintetéből, a rendsz-
abásokhoz képest, rejtett votumok többsége által ülésel és vokssal bíró tiszteletbe-
li taggá megválasztotta s ezt ezennel is minekelötte még majd az, ez iránt becses
nevére kiadandó oklevél megmégyen; hivatalosan azért teszem szíves örömmel
hírül, az alaprajz és rendszabások megküldése mellett, mert a társaság ily
nevekedéssel, kitűzött hasznát és díszét fényleni mindinkább látja.

Vagyok teljes tisztelettel Excellentiadnak

Pesten, februárius 15-ik 1831.

alázatos szolgálója: Gr. Teleki József m. p.

Püspök és Septemvir¹² KOPÁCSY JÓZSEF úr. Exc

Visszatérve az előbbi tárgyra, mindannak daczára, hogy oly szigorral ellenőrizte tisztjeit, mégis Kopácsynál szebb jövőjük volt, mint elődjeinél, ki szabad kezét engedett nekik; mert ki Kopácsyhoz bejuthatott, az biztosítva volt, hogy nemcsak saját, de családja jövője legjobb kezekbe van letéve.

Mint püspök, csak egyetlen egy eset fordult elő, hogy gazdatisztjét nyugdíj nélkül elbocsátotta volna, ez pedig Fehér nevezetű páhoki ispánja volt, ki különben tehetséges ember, de eszét a goromba kifejezések művelésére fordította.

Megtörtént egyszer, hogy Kopácsy szántás idejében átrándult Páhokra, megtekintendő gazdaságát, az ispánt szántásnál találva, kérdi tőle: „hányszor lett ezen föld megszántva?”

„Egyszer, Excellentiad.”

„Miért nem kétszer?”

„Mert egyszer is jól van.”

„De kétszeri megszántás után többet teremne.”

„Még egy veszprémi püspök se halt még éhen.” – válaszolt rá Fehér lakonikusán. E durva válasz mélyen sértette Kopácsyt, de a cselédek előtt, kik e párbeszédet úgysem hallották, kímélni akarta az ispán tekintélyét és minden szó nélkül bosszúsán távozott. Ezért a morális prédikációból eléggé kijutott Sümegen az ispán úrnak.

¹² A hétszemélyes tábla bírója.

Eljött a fertályévi számadás napja. Fehér is beadta számadását. Kopácsy, ki azokat személyesen szokta átvizsgálni, megütközött beadott számadásának azon pontján, hogy „200 mérő krumpli elrothadt.” A püspök kérdőre vonva az ispánt, ez azon választ adta a püspöknek: „máskor méltóságodnak a búcsúztatót is beleírom.”

Ez már több volt Kopácsynak, mint tekintélye elviselhetett volna, habár jó szíve nem szívesen vette el egy családapa állását, végre habozás után mégis utasította prefektusát, hogy mondjon fel Fehérnek; de ha bocsánatot kér, úgy dorgálja meg és helyezze ismét vissza.

A felmondást Fehér könnyen vette, mert meglehetősen megszedte magát és azonnal ki is lépett. Azonban könnyen szerzett vagyonát hamar elverve, már pár év múlva bocsánatot kért Kopácsytól, ki őt megsajnálva, írnofi minőségben befogadta.

A veszprémi püspökség gazdaságát kitűnő karba hozva, nem feledkezett meg egyházi kötelességéről sem, mely annál nagyobb gonddal járt, mert több év óta az ország primás nélkül volt. Rudnay 1832-ben meghalt,¹³ ki több millió adóságot hagyva, a jószágokat rossz karban hagyva hátra, így a király nem nevezhetett ki addig állására senkit, míg ezen adóságot a primacziális vagyona ki nem termi.

Végre 1838-ban az adóságek nagy része letelt, de a gazdaság épületeivel együtt oly rossz karban állott, hogy szükségesnek látták egy erélyes primás kineveltetését.

Fel is szállítottott a főpapság, kebeléből a legméltóbbakat ajánlásba hozni.

Az ajánlás megtörtént, a jelöltek: Gr. Nádasdy váci, Horváth fehérvári, Szepesy pécsi és Kopácsy veszprémi püspökök voltak. Mindegyiknek meg volt a maga pártfogója, ki igyekezett őt bejuttatni. A mágnás-osztály Nádasdyt protegálta, a nádor Kopácsyt ajánlotta, Horváthot a népszerűsége ígérte bejuttatni; Szepesy mellett pedig a papság harcolt erősen.¹⁴

A mágnás-osztály, mely erejét megfeszítve, sikeresen oda tudott hatni, hogy megnyerve a jószívű királyt V. Ferdinándot, kinevezették vele a kabinetbe Gr. Nádasdyt. A kinevezés még nem volt kihirdetve ugyan, de Nádasdy már oly biztosnak vette, hogy megtéve vásárlásait az örömnephez, iparkodott ügyeit előre rendbe hozni. A király aláírás után rögtön stafétát küldött a nádorhoz tudatva vele elhatározását és kérte az új primás kihirdetését Magyarországon.

A nádor, mint a levelet átolvasta rögtön kocsira ült és hajtattott Bécsbe V. Ferdinándhoz, kivel egy óráig beszélgetve, lefestette előtte Magyarország viszonyait; az érseki jószágok elhagyatottságát, és azon véleménynek adott kifejezést, hogy ily válságos körülmények közt Magyarország primása más nem lehet, mint Kopácsy.

¹³ Az adat téves: Rudnay 1831. szeptember 13-án halt meg.

¹⁴ A kinevezés megtörténte előtt Horváth és Szepesy meghaltak, így a választás Nádasdy és Kopácsy közt volt.

Hogy tovább miről beszélgetett a nádor Ferdinánddal, az nem tudható, hanem annyi bizonyos, hogy egy óra múlva visszavonva Gr. Nádasdy kinevezését Kopácsy kihirdetett esztergomi érsekprímásnak, 1838. decemberben. Képzeltetni a mágnások meglepetését, kik már az új h. primásban Nádasdyt látták.

Másnap már a veszprémi postára megérkezett a kinevezés, a postamester rögtön felismerte a levelet külsejéről miután „An meinem Geheimen Rath, József v. Kopácsy” stb, volt címezve, a postamester nemes ember levén, rávette díszruháját, kardosan, személyesen vitte fel e levelet, Kopácsynak, gyanítva, hogy ez lesz primási kinevezése. Kopácsy öröm sugárzó arccal vette át a levelet és jókívánatát is szívesen fogadta. Alig terjedt híre kinevezésének a városban, már a káptalan küldöttség tisztelgett az új hercegprímásnál. „Amint az isten akarja!” – válasszal válaszolt nekik. Még aznap megjött a primási jószágok kezelő igazgatója, hódolatát kifejezni, kivel hosszasan beszélt a jószágok állásáról, különösen vissza-tetszett neki, hogy „mennyi gyapjút adnak el évenként?” a kormányzó azon válasza, hogy csak 300 mázsát. Holott ő egyik veszprémi püspöki uradalmában két annyit produkált. Aggodalma meg csak nőtt az által, midőn megtudta a jószágok elhagyatottságát, nem különben előtte állt egy hídépítés, mely 12 ezer firtba kerülend; a félig kész templom és püspöki vár felépítése. Elgondolva, hogy ő már jó 60-as; ki tudja rendbe tudja-e hozni az uradalmakat, ha mindjárt pár százezer forint szerzeményét rá is fordítja. És végre is, ha rövid idő múlva meghal, fáradságosan szerzett vagyonából egy krajcárt sem hagyhat hátra. Rögtön be is adta lemondását a királynak kellőleg okadatulva.

Egy óra múlva jövő üdvözlőket már nem fogadta el, azon elhatározással, hogy marad a mi eddig volt.

A lemondás az udvar által nem fogadtatott el, belátva Kopácsy méltó aggodalmát, az akkoriakban roppant jövedelmet hozó veszprémi püspökség három évig való bírásának hozzáadásával, kinevezését újból megerősítették.¹⁵

¹⁵ Kopácsy 1842-ben a következő sorokkal vett végső búcsút veszprémi híveitől: „Ezen veszprémi díszes püspöki megyében születvén, neveltetvén, javaival tápláltatván, viszontag én is teljes elszánással minden erőmet neki szentelém. Ezelőtt húsz évvel kiléptem ugyan kebléből, székesfejérvári püspöki egyháznak kormányára rendeltetvén; de alig múlt el három év, s a legfelsőbb királyi kegyelmes kinevezés útján, visszatértem mint főpásztor, hogy azóta a gyakran feltűnő akadályok közt is, éjjeli s nappali gondjaimnak fő tárgya, az Istentől gondviselésemre bízott híveimnek testi s lelki boldogulásuk volt légyen, ti tudjátok atyámfiain, mert tapasztaltatok. Nem is lehetett volna előttem semmi kedvesebb, mint kormányomra bízott ezen hajóban az élet tengerét átevezhetni, mely különben is ezer bajjal, veszélylyel teljes lévén, s rajta a vergődés úgy is rövid ideig tartván, egyik vagy másik bárkában végezzük rajta a futást, parányi a különbség. Az isteni gondviselésnek végzésében másképp vala megírva. Ennek útmutatását akkor, midőn az érseki széktől vonakodásom Felsőes urunktól el nem fogadtatott, szorgosbnak ítélvén, engedtem a töletek elszakasztó hatalmas szózatnak, noha korántsem voltak előttem el-

Mint hercegprímás, pár év alatt példás rendbe hozta uradalmait, kilenc évig nagyban előmozdította a vallás ügyét, míg 1847-ben meghalt. Vele elhunyt egy páratlan főpap, ki utolsó pillanatig megtartotta erélyét és jó szívét. Áldják is emlékét mindazok, kiknek szerencsájük volt jóságát élvezhetni, és tudományos képzettségét ismerni. Nemcsak anyagi, de szellemi támogatója is volt a közügyeknek.¹⁶

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- DARNAY Kálmán (1928): Kopácsy József pályafutása a kőműves kalapácstól a bíboros-kalapig. In: Kaszínózó táblabírák 1–2. Budapest, Atheneumm, 197–204.
- SEBŐ József: „A magyar bimbó” Kopácsy József, a magyar nyelv apostola. Veszprémi Szemle, 2008/1–2. 84.

rejtve, sőt előre egész sorral szemeim elé állottak mind azon viszontagságok, mellyek utaimra tolongni s azokat tövissel megrakni készültek. Ő. cs. kir. apost. Felsege ugyanakkor méltó tekintetbe vevén a rendkívüli nehézségeket, mellyek az érseki székre súlyosodtak, ezek legyőzésére, határtalan kegyelméből, ezen veszprémi püspökségnek igazgatását, a szentséges római pápának megegyezésével, három évre nálam hagyni méltóztatott. Csak így vala lehetséges mind egyéb terhes körülményeket elhárítani, mind ezen főmegyei templomnak épülését, mellynek romjait minden hőkeblű magyar úgy üdvözlé mindenkor, mint polgárisodásának s csinosult műveltségének bölcsőjét.[...] De titeket is kérlek, s igen kérlek főtisztelendő, tisztelendő atyámfiai és Krisztusban híveim, hogy viszonzeretetekre bizonyosságául, az irgalmasságnak atyja, és a teljes vigasztalásnak istene előtt szent esedezésitekbe befoglaljatok, ki rátok áldásmat legszivesb kívánatok közt adván, istennek, és az ő malasztja igéjének ajánllak mindnyájaitokat. Költ Esztergámban böjtelő hó 20-ik napján 1842. Kopácsy József k.m. esztergami érsek.” Világ, 1842. március 9. 155. Kovács Győző szíves közlése.

¹⁶ A Magyar Tudományos Akadémián Szilasy János mondott róla – „a haza egyik fő oszlopáról” – emlékbeszédet. *Academiai Értesítő*, 1847. november, X. sz. 291–295.

NEKROLÓG

Dr. Kredics László

(Nemesdéd, 1932. január 29.–Veszprém, 2018. november 30.)
szakkönyvtáros, könyvtárigazgató, teológus

Visszaemlékezés dr. Kredics Lászlóra

„ISMERETEK TERÉN ANNAK, AKI A KÖNYVTÁROSI ESZMÉNYT meg akarja közelíteni, afféle középhelyet kellene elfoglalnia egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között. Mindenekelőtt bírnia kell a Szentlélek pünkösdi ajándékát, a nyelvek adományát. [...] Arra a sokat vitatott kérdésre, legyen-e maga is tudós valamely szakon, röviden azt felelhetjük, hogy jaj annak a könyvtárnak, amelynek tisztviselői tudósok, de még jajabb annak, ahol a tisztviselők nem tudósok. [...] Morális téren: egyesüljön a könyvtárosban a szerzetesi igénytelenség és alázatoság a nagyvilági fölényességgel – és mindenképp legyen meg a veleszületett és önneveléssel tökéletesített segítő készség. Tudjon tiszta szívvel együtt örülni azokkal, akik segítségével lélekben gazdagodtak és érezzék őszinte hálát azok iránt, akiknek szolgálatára lehetett. Röviden, a jó könyvtáros: lehetőleg magas fokon kiművelt tiszta fej és egészséges tiszta szív.”¹

A fenti idézet Dávid Antalnak az 1937. évi könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásából származik. Ez az írás mindig dr. Kredics Lászlónak, a Veszprémi Érseki Könyvtár nyugalmazott igazgatójának alakját juttatja eszembe. Laci bácsi, akivel tíz évig dolgoztam együtt az Érseki Könyvtárban valóban megfelelt ennek a könyvtárosi ideálnak.

Hatalmas tárgyi tudását minden ismerőse és minden könyvtárlátogató megtapasztalhatta, akár teológiai, akár történelmi kérdésben fordult hozzá. Különösen

¹ KÁPLÁNY Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. 1. Budapest, 1943. 4.

kedves szakterület volt számára a Veszprémi Egyházmegye és szűkebben Veszprém város története, helytörténete. Nagy-nagy tárgyi tudását, rendkívüli latin nyelvi ismereteit mindig szívesen, örömmel, és a rá olyan jellemző nagy-nagy szeretettel és szelídséggel osztotta meg a hozzá fordulókkal. Személyében megtapasztalható volt a szolgáló szeretet, mellyel egyrészt hűséges sáfárként őrizte és gondozta a szívének olyan kedves gyűjteményeket, másrészt segítette a hozzá fordulókat, legyen akár tudományos kutató, szakdolgozó, vagy könyvtárlátogató diákcsoport. Sokszor hallottam tőle kedvenc mondását: *„Egy könyvtáros kétszer örül: egyszer mikor segíteni tud és odaadja a szükséges könyvet, másodszor pedig amikor visszakapja.”* A hálát, a köszönetet, mindig szelíden mosolyogva háraitotta el.

Dr. Kredics László 1932-ben született a Somogy megyei Nemesdédén. 1948-ban, tizenhat esztendőskor került Veszprémbe, papnövendéknek jelentkezett. A kisseminárium növendékeként végezte el a gimnázium 7-8. osztályát. Tanulmányait a történelem viharai zavarták meg, de mégis itt tudta lerakni nagy tudása, műveltsége alapjait. 1948-ban államosították a piarista gimnáziumot, így a kisseminárium növendékei is iskola nélkül maradtak. Az egyházmegye létrehozta a veszprémi püspöki teológiai főiskola alsó tagozatát, ahol elsősorban a piarista gimnázium korábbi tanárai oktattak. Az 1949/50-es tanév végén ennek az iskolának az épületét is államosították, a diákok nagyon mostoha körülmények között élve tudták csak tanulmányaikat folytatni. Laci bácsi mindig nagy szeretettel és szívesen emlékezett vissza ezekre az évekre, az itteni kiváló nevelőkre, tanárookra. Sokszor mesélte, hogy a később általa vezetett Püspöki majd Érseki Könyvtár egyik, az érseki palota épületnek földszintjén lévő raktárhelyisége ezekben az években kolégiumi szobaként működött, és ő is ebben lakott sokadmagával. Az 1951/52-es tanévben újabb változás történt, a kisebb diákok állami gimnáziumokban folytatták tanulmányaikat, a nagyobbak, így Kredics László is érettségi nélkül felvételt nyert a nagyszeminárium növendékei közé. Az érettségit magán úton tették le. A nagyszemináriumot 1952-ben az AVH megszüntette, az előjárók egy részét és több növendéket letartóztatattak. Kredics László növendéktársaival a szegedi, majd az esztergomi szemináriumban folytatta tanulmányait. 1956-ban áldozópappá szentelték. Kápláni szolgálatát 1957-ben Somlóvásárhelyen majd 1958-tól Veszprémbe a Szent László plébánián teljesítette. 1960-ban szerzett teológiai doktorátust Budapesten. Ezután került a püspöki aulába, ahol szertartóként, majd titkárként dolgozott. Az 1964/65-ös tanévben, Rómában a Pápai Magyar Intézet ösztöndíjasaként a Pápai Lateráni Egyetemen végzett egyházi jogi tanulmányokat. 1966-ban bízta meg előljárója, Klempa Sándor Károly apostoli kormányzó a püspöki könyvtár és levéltár anyagának gondozásával. Ez a döntés egész későbbi életét meghatározta.

Heroikus munkát végzett. Rendezte a Püspöki és Káptalani levéltár anyagát. A gazdag középkori gyűjteményt Borsa Iván közreműködésével az Országos Levéltárban restauráltatta. A három egyházmegyei könyvtár, a Püspöki Könyvtár, a

Káptalani Könyvtár és a Papnevelőintézet Könyvtára a megmaradt egyházmegyei épületek helyiségeire, folyosóira menekítve vészelte át a kommunizmus első éveit. Kredics László ezt a három, összesen kb. 60 000 kötetet számláló, komoly muzeális kincseket őrző könyvállományt egyesítette, és a püspöki palota emeleti helyiségeiben helyezte el, megmentve így a pusztulástól. Elvégezte a könyvtár ősnymotatványainak és antikváinak (1600 előtti dokumentumainak) azonosítását és tudományos feltárását. A könyvek katalógusa a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. kötetében (1978) jelent meg. A katalógus 22 ősnymotatványt és 344 antikvát tartalmaz. Kedves kutatási területe volt Padányi Biró Márton veszprémi püspök könyvtárának története és az állomány rekonstrukciója. Sajnos ezt a kutatási területet az általa vezetett könyvtár/könyvtárak napi szintű munkái mellett nem tudta befejezni. A Püspöki Könyvtárban és Levéltárban végzett munkájának elismeréseként 1972-ben miniszteri dicséretben részesült.

1972-ben pápai diszpenzációval megnősült, feleségével két gyermeket neveltek fel. 1972 őszétől dolgozott a Veszprémi Megyei Levéltár Szakkönyvtárában. Itt is egy új könyvtár megalapozása, létrehozása lett a feladata, melyet kiválóan teljesített. Utódjának teljes körűen katalogizált, szakszerűen működő gazdag gyűjteményt hagyott örökül. Széleskörű műveltségét, nyelvtudását és Veszprém helytörténetének alapos ismeretét más területen is kamatoztatta. A kutatószolgálatban mindig szívesen bocsátotta tudását a kutatók és levéltáros kollégák rendelkezésére. Ez a munkája legendássá vált a kutatók körében.

Tevékeny közreműködésével került sor a Veszprém Megyei Levéltár kiadványai sorozat elindítására 1977-ben. A sorozat köteteiben szerkesztőként és szerzőként egyaránt közreműködött. A sorozat kötetei közül legnagyobb munkájának a 13. kötetként 1997-ben megjelent „*A veszprémi káptalan számadáskönyve = Liber divisorum capituli Vesprimiensis 1495–1534*” című kötetet tartotta. Erre a műre méltán volt büszke, mivel a több száz oldalas nehéz középkori szöveg elolvasása, átírása, feldolgozása sok éves kitartó munkájának eredményeként készült el. A munka nagy részét maga végezte. Szerkesztőtársai Madarász Lajos és Solymosi László voltak. A sorozat legnagyobb hatású kötetének, Veszprém középkori történelmének alapműve, Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém című kötetnek sajtó alá rendezése is Kredics László munkája volt. A veszprémi egyházi szerző művének 1977-es megjelenése nem kis politikai vitát váltott ki a helyi sajtóban.

Az 1990-es évek végén könyvtárosként szorgalmazta a könyvállomány elektronikus nyilvántartásának bevezetését, de az ezzel kapcsolatos napi ügymenetet már nem akarta megtanulni, azt a fiatalabb kollégákra hagyta. 1995-től nyugdíj mellett dolgozott az intézményben, véglegesen 2001-ben távozott a levéltárból.

Sosem szűnt meg azonban a szívének olyan kedves Püspöki, majd 1993-tól Érseki Könyvtár sorsa iránti óvó figyelme. A Megyei Levéltárban végzett munkája mellett is visszajárt a Püspöki Könyvtárba, segítette az ottani munkát.

A két jelentős veszprémi könyvtár együttes felügyelete lehetővé tette számára,

hogyan elkezdje az 1860 előtt megjelent Veszprém megyei nyomtatványok bibliográfiájának összeállítását. Sajnos ezt a munkáját nem volt alkalma befejezni.

1995-ös nyugdíjba vonulása után is hivatalosan munkát vállalt az Érseki Könyvtárban, és ezután együtt vitte a Megyei Levéltár Szakkönyvtára és az Érseki Könyvtár ügyeit. E sorok írója is ebben az időszakban segítette Laci bácsi munkáját az Érseki Könyvtárban. Intenzíven bekapcsolódott a rendszerváltás után újrainduló egyház könyvtárak közösségének, az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének munkájába. Értékes tanácsaira, kedves szavaira mindig lehetett számítani. Az Egyesülés által elindított, egyházi könyvtárak közös internetes katalógusának, az Unitasnak a nevét is neki köszönhetjük. Szent Ágoston mondását javasolta a névválasztáskor, mely az Egyesülés mottója is lehetne: „*In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem charitas.*” = „*A szükséges dolgokban legyen egység, a kétesekben szabadság, mindenben pedig szeretet.*”

2001-ben főállásban is a Veszprémi Érseki Könyvtár vezetőjévé nevezték ki. Korát meghazudtoló lelkesedéssel vetette bele magát a felmerülő feladatok ellátásába, s az ő kezdeményezésére történt fiatal, szakképzett munkatársak előbb részmunkaidőben, majd teljes állásban történő alkalmazása. Erre az időszakra esik utolsó nagy munkájának elvégzése. Jeles szerzőgárda munkáját összefogva szerkesztette és megírta az 1995–2010 közt megjelent Magyar Katolikus Lexikon 15., befejező kötetének Veszprém városára, a Veszprémi Egyházmegye és intézményei történetét ismertető szócikkeit. A nagy figyelmet és tárgyi tudást megkövetelő munkát a tőle megszokott végtelen precizitással és szorgalommal végezte. Munkájának eredményeként nagyon színvonalas, történelmi alaposágú szócikkek készültek. Különös gonddal, egyedül állította össze a veszprémi püspökök és a káptalani tagok listáját. Érezve ereje fogyatkozását, 85 éves korában, 2016-ban vonult végleg nyugdíjba.

Szakmai munkáját több kitüntetéssel, díjjal ismerték el (1972: miniszteri dicséret a könyvtárügy területén végzett munkásságáért, 1979: Veszprém Megyéért kitüntető jelvény arany fokozata, 2002: Veszprém Megyei Önkormányzat Közművelődésért díj, 2009: Veszprém Megyei Jogú Város Pro Urbe emlékérem).

Dr. Kredics László életének 87. évében, 2018. november 30-án, péntek délután 15 órakor csendes elaludt. Hamvait december 12-én helyezték örök nyugalomra.

Munkatársai, a gyűjtemények kutatói, a Veszprém történelmével foglalkozók, barátai és tisztelői mindig számíthattak Laci bácsi kedves, önzetlen segítségére. Tudását a könyvtáros ideálhoz méltóan mindig az érdeklődők, a Veszprém történelmével foglalkozók szolgálatába állította.

Élete alkonyán sokszor idézte Szent Pál szavait: „*A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam.*” (2 Tim 4,7). Így bizonyosak lehetünk benne, hogy Mestere szavai rá is vonatkoznak: „*Jól van, te hűséges, derék szolga. Mivel a kevésben hű voltál, sokat bízok rád: menj be urad örömébe!*” (Mt 25, 23)

BARANYA PÉTER

DR. TÓTH DEZSŐ

(Dáka, 1928. február 20.–Veszprém, 2018. december 5.)

TELEFONON KAPTAM A HÍRT: MEGHALT TÓTH DEZSŐ BÁCSCI. Tudtuk mindannyian, akik ismertük, hogy beteg, szívére már hosszú évek óta panaszkodott, és öregkorára amúgy is számos betegség utolérte. S bár már elhagyta a 90. életév mérőöldkövét, mégis döbbenettel hatott az elmenetele. Gyermekkori barátja, az őt rendszeresen felkereső Császár Kálmán talált rá halála napján úgy dél körül. Az utcai ablakok redőnyei nem voltak felhúzva. Rosszat sejtve lépett be a lakásba, ahol már holtan feküdt Dezső bácsi.

Hosszú és tevékeny életet élt. A háború után erőre kapó országban mindenki tudta és érezte, hogy sokat kell tennie a békés építőmunkának és a társadalom boldogulásának az érdekében. Ő is, mint ifjú parasztleány, telve tetterővel, alaposan kivette részét szülőfaluja, a Pápa-közeli Dáka község közéletéből. Buzgalmára előljárói is felfigyeltek, kiemelték és különféle tanfolyamokra beiskolázták. Lehetett volna belőle akár vonalas parasztkáder is valamelyik minisztériumban, ám ez mégsem következett be. Egyedüli gyermekként a szülők iránti felelősség, a paraszti munka becsülete és a termőföld iránti elkötelezettség – egyáltalán, a szülőföld szeretete ezt nem engedte. Az örökölendő föld megműveléséből az ismert okok következtében semmi sem lett, de a kultúra iránti vonzalom maradt. Kisebb kitérők, hivatali tisztségek után végül a könyvtárügy mellett horgonyzott le, ez lett Tóth Dezső élethivatása, kenyérkereső munkája. Pályáján fokozatosan előrehaladt, a pápai járási-városi könyvtárban, aztán Veszprémbe a megyei könyvtárban szolgált, később a Veszprémbe működő Országos Oktatástechnikai Központ (OOK) médiatárának úttörő szerepű vezetője lett, nyugdíjasként az újonnan alapított Vetési Albert Gimnázium könyvtárát vezette. 1976-ban le is doktorált. Életpályájának fordulatait, tevékenysége jól megismerhető a róla szóló szakirodalmi művekből. Könyvtárosi szolgálatának értékelése külön tanulmány tárgya lehetne.

Mint könyvtáros vált a honismeretnek is élharcosává. A honismertetői mozgalom – amely valahol a háború előtti iskolán kívüli népművelésben, főleg az ott tárgyalt szülőföld- és honismeretben vette kezdetét – az ifjú Dezső számára a koalíciós korszak demokráciával kecsegtető néhány évében a szabadművelődési tanfolyamok anyagában vált kézzelfoghatóvá. Ezek az ismeretek egy életre elkötelezték a honmegismerése és megismertetése mellett, amely célok önála mindenekelőtt a szeretett szülőfalu, Dáka történetét, a község népének históriáját, Dáka és a dákaiai kultúrájának tanulmányozását és népszerűsítését jelentették.

Az, amit szülőfaluja múltja és jelene megismerésére és ezáltal a dákaiai lelkesítésére tett, kimondatlanul is egy nagyívű program végrehajtásának lépéseit hozták. Tanulásaival bátran szolgálhatnak mintaként bármely falu, bármely emberközösség számára.

Tóth Dezsőt évtizedeken át foglalkoztatták a községében lezajló kulturális változások, a kultúrotthon szerepe, a falusi klubmozgalom, család és könyvtár kapcsolata. Folyamatosan figyelte, kutatta az olvasás, a könyv szerepét a falu művelődésében.

A rendszerváltozás pezsdítő légkörében nagy dolgok történtek Dákán. 1988-ra készültek el a községi kultúrház felújításával, és ez alkalomból meghívták a kultúrház kialakításában 40 évvel korábban részt vevő embereket. Az ünnepi rendezvényen merült fel először valamilyen hagyományápoló egyesület megalapításának eszméje. A gondolat felvetője és végig szorgalmazója Tóth Dezső volt. A községi hagyományápoló egyesület 1989. április 2-án jött létre, alapító elnöke és éltetője sokáig Tóth Dezső volt. Az egyesület neve Szülőföld Baráti Kör lett. (Egy kis nyelvszékedés: a név »a szülőföldnek a baráti köreként« is értelmezhető, tulajdonképpen mégis »a szülőföldről elnevezett baráti kört« jelenti, ezt egyszer Dezső bácsi tette tisztába előttem.) Ettől kezdve a Kör lett a dákaiai rendezvények bázisa.

A dákaicságnak, mint tudjuk, a Batthyány-kultusz a sarokköve. 1989. október 7. volt az a nagy nap, amikor az egykori Batthyány-kastélynak, a község legnevezetesebb épületének falán emléktáblát avattak a vértanú atyja hazafias szellemét híven ápoló leánynak, a falu jótevőjének, Batthyány Ilonának (1842–1929) a tiszteletére. A táblát Bircher József kőfaragó készítette. Az emléknapon tudományos felolvasóülést is tartottak, melyen többek között fellépett Solymosi László történész, később tanszékvezető egyetemi tanár. Emlékkiállítás is rendeztek relikviákból, ezen H. Szabó Lajos agrármérnök, a Pápai járásnak Tóth Dezsőn kívül a másik jelentős helytörténésze mutatta be gyűjteményét. És szintén e napon jelent meg Tóth Dezsőnek „A Batthyány-család” című tanulmánykötete, amelynek tartalma is, kivitele is méltó volt a megemlékezéshez. Ez lett a később termékenynek bizonyult Dákai füzetek című sorozat 1. kiadványa. Mint az emléknap egykori résztvevője még egy dolgot tartozom megemlíteni. Adat hiányában a tanulmány szerzője nem közölhette a dákaiai

kastély és birtok özv. Batthyányné általi megvásárlásának idejét. Mivel magam történetesen ekkoriban forgattam a Győri Közlöny 1858. évi kötetét, szinte mellékesen kijegyeztem a szóban forgó vásárlásnak ott lehozott 1858. januári dátumát. Aztán jó levéltárosként egyből közöltem Dezső bácsival a hiányzó időadatot, amit a továbbiakban ő is használt. Azt hiszem, ekkor fogadott megtisztelő bizalmába.

Dezső bácsi szorgalmazására a közösségi identitás elmélyítője és kinyilvánítója volt továbbá a két világháború dákai hőseinek nevét őrző emlékmű állítása 1990. október 7-én. Az emlékjel Nyulasi József fafaragó műve, az avatóbeszédet a terület új országgyűlési képviselője, Kövér László mondta. Az emlékjelek sorában megemlítendő a Tanítók emlékfájának avatása (1999), a dákai identitást markánsan kifejező községi címer és zászló avatása (1998), alkotójuk: Rainer Pál, és még a község látnivalóit mutató új képes levelezőlap kiadása is (1990). Mindeme fejlemények szervezése, kihajtása Tóth Dezső nevéhez fűződik.

További műveivel, munkásságával mindenekelőtt Dáka község eseménytörténetét, a dákai oktatás történetét, dákai kötődésű személyiségek életrajzát, pályaképet és a helytörténet számos más témáját dogozta fel. Alkotó szellemű emberként a helytörténeti kutatásaiban persze nem állt meg a község határánál, így foglalkozott Veszprém, az 1971 óta lakóhelye történetének egy-egy mozzanatával is. Aktivitására jellemző, hogy megjelent hírlapi cikkeinek száma meghaladja a 400-at.

Honismereti tevékenységének széles körét csak érintve említem meg, hogy megyei honismereti egyesületi elnök korában, az ezredforduló körül igen hasznos dolgot vetett fel: egy honismereti lexikon szerkesztését, melyben a mozgalom Veszprém megyei eredményei, jeles személyiségei, a számításba jövő köz- és magángyűjtemények, intézmények, sőt, honismereti töltetű fogalmak feltárása, összegyűjtése, értelmezése kapott volna helyt. Nagy kár, hogy más irányú kötöttségei miatt a kezdeményezés megvalósítására nem jutott már ereje.

Életpályáján számos magas elismerést elnyert, mint a Veszprém Megyéért kitüntető jelvény arany fokozatát (1974), a Bél Mátyás-emlékérmet (1996), a Pro Comitatu-díjat (2006), a Gizella-díjat (2008), és legfőképpen: Dáka község díszpolgári oklevelét (2006).

Felvetődik a kérdés: vajon milyen ember volt a mindennapokban Tóth Dezső? Úgy vélem, aki találkozott vele, megállapíthatta, hogy magas funkciói közt is megmaradt egyszerű, közvetlen, minden úri allúrtól mentes embernek. Beszédében holtáig őrizte Pápa-vidéki kiejtését is. Bizonyára nem véletlenül idézte legutolsó veszprémi könyvbemutatóján, tavaly februárban Babos Tibor előadóművész hangja által Veres Péter sorait, akivel kezdettől kapcsolatban állt: „Kapaszkodj meg ebbe a földbe erősen, magyarom, // Ha nem lehetél szálfá, legyél hát cserje, vagy legyél csak gyom...” A gyomot nem kell szó szerint érteni, inkább a szívósságot jelképezi a költői kép. Aztán egy kis önirónia is meghúzódott a költemény kiválasztásában, hiszen

Dezső bácsi tényleg nem volt délceg alkatú férfiú. Ha jókedve volt, hajlott némi tréfálkozásra, amibe saját maga kifigurázása is beleférhetett.

Élete hosszú és mindvégig tevékeny volt, sikereire okkal büszke lehetett. Öregkorára mégis árnyékot vetett feleségének elvesztése, az elmagányosodás. Gyermektelen volt, ezért a munkára szánta egész életét. Mellesleg szólva, önálló kiadványai költségének nagyobb részét is maga állta. Sorsát vállalva készült a halálra és még akkor is a felelősség vezette tetteit. A Szülőföld Baráti Kör nála levő iratait és a honismereti egyesületi tisztségeiből eredő hagyatékát beadta a megyei levéltárba. Hatalmas könyvtárának nagyobbik részét, amint mondta, kb. 2700 kötetet a református gyűjteményeknek ajándékozott Pápára, bár így is maradt még otthon pár száz könyve. Még élete alkonyán is voltak tervei, dedikációs kötete után még összehozott 2018-ban egy füzetet az élete során kapott társadalmi elismerésekről, kitüntetéseiről. A dákai anekdotákról és a honismereti aforizmákról tervezett művei azonban tollában maradtak.

Elment hát Dezső bácsi is a minden halandók útján. Temetésén 2018. december 20-án, Dákán sokan kísérték koporsóját.

Nem élt hiába, mert hittel szolgálta szülőföldjét. Emlékét őrizni tartozunk.

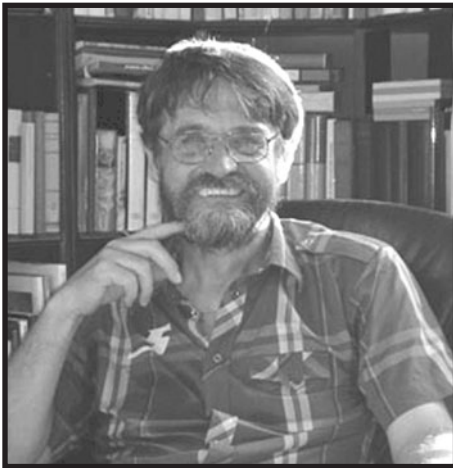
SOMFAI BALÁZS

BRASSAI ZOLTÁN

(Mosonmagyaróvár, 1948. december 3.

–Budapest, 2018. november 16.)

ÉLETÉNEK 70. ÉVÉBEN, 2018. NOVEMBER 16-ÁN ELHUNYT DR. KOVÁCS GÁBOR ZOLTÁN, a Lovassy László Gimnázium nyugalmazott magyartanára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém megyei tagozatának elnöke, írói álnevén: Brassai Zoltán.

Tudtuk, hogy szívbeteg, mellkasába egy ICD-készülék volt beépítve, sok gyógyszert szedett, de kedves, közvetlen modora súlyos betegen sem hagyta cserben. Szinte az utolsó pillanatig tele volt reményekkel, tervekkel.

Mosonmagyaróváron született 1948. december 3-án. 1973-ban végzett a szegedi József Attila Tudományegyetem bölcsészkarán, magyar–francia szakon. Egyetemi doktorátust 1981-ben szerzett. 1973-tól 1984-ig a hódmezővásárhelyi Kossuth Zsuzsanna Szakközépiskolában, majd 1984-től a veszprémi Lovassy

László Gimnáziumban tanított magyar irodalmat, franciát és etikát.

Veszprémben hamar bekapcsolódott a város kulturális életbe. Tanári munkája mellett a városi televízióban is dolgozott. Szerkesztője volt a Veszprémi Katolikus Krónika című vallási és az Itthon Veszprém megyében című turisztikai televíziós magazinnak, továbbá az Ökumené vallási műsornak. E munkásságáért 1994-ben Újságírói Nívódíjat kapott.

Tanulmányai, kritikái, illetve franciából vett műfordításai különböző helyi lapokban jelentek meg. Kutatásai elsősorban a magyar irodalomtörténet huszadik századi fordulójára, illetve a kortárs irodalomra terjedtek ki.

Néhány cím műveiből: Az ösztönélet Csáth Géza novelláiban. Szabadka, 1994. – Színhely. Veszprém, 1997. Gárdonyi Gézáról kisonográfiát írt (Művészetek Háza, 2003). Megérkezni és itt maradni. Tanulmányok és kritikák; Művészetek Háza, Veszprém, 2015 (Vár ucca műhely könyvek). Társ szerzőként szerepel az aláb-

bi művekben: Mikszáth Emlékkönyv. Horpács, 1997. – Vendégváró Veszprém megye. Miskolc, 2000. – Veszprémi Művész Céh. Veszprém, 1996. (Vár Ucca Tizenhét Könyvek 6.) – (Sub) Cultura Interrupta. Veszprém, 1997–1998. (Vár Ucca Tizenhét Könyvek 22.). Vetési Albert – Vetési László. Veszprém, 1998.

Cikkei a Veszprém Városi Hetilapban, a Civil Monitorban, a Veszprémi 7-ben, a Veszprémi 7Napban és a Naplóban, míg kritikái, tanulmányai a Vár Ucca Tizenhét Negyedévkönyvek Cholnoky Viktorról és Ányos Pálról készült számaiban, továbbá az Árgus, Kalligram, Üzenet, Ex Symposion, Napló és a Veszprémi 7 című lapokban jelentek meg.

Fordításait az Ex Symposion közölte: Emil Cioran, Gilbert Lascault, Simone Weil és Jean Palmier írásait ültette át magyar nyelvre.

2009. novemberben választották meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyei elnökévé.

2010-ben kezdeményezésére Nagy Ignác-emlékülést tartottak Veszprémben. Ezen Eugene Sue és a Magyar titkok címmel előadást is tartott.

2011-ben a Lovassy Gimnáziumban Harmath István irodalomtörténész halálának 25. évfordulóján tartott előadást. Ugyanez év decemberében Kosztolányi-emlékülést szervezett, melynek előadói Szegedy-Maszák Mihály, Arany Zsuzsanna, Szitár Katalin és Szilágyi Zsófia voltak.

2012-ben, Cholnoky Viktor halálának 100. évfordulóján, egy általa szervezett kerekasztal-beszélgetés részesei lehettünk. melynek résztvevői Géczi János, Gintli Tibor, Bíró Balogh Tamás és ő voltak.

2013-ban a veszprémi Várban található Batsányi-emléktáblánál mondott beszédet.

Gyakran hívták a megye településeire. Például 2011-ben Horváth János halálának 50. évfordulóján tartott előadást Balatonalmádiban.

2013 decemberében a Pannon Egyetemen közösen egy Gárdonyi-emlékülést szervezett.

2016-ban Eötvös-napokon emlékezett meg a megyei könyvtár névadójáról, annak írói munkásságáról. A veszprémi Művészetek Házával közösen az Ex-Symposion Keszthelyi Dezső különszámának bemutatójára került sor, melynek ő is előadója volt. Akárcsak 2017-ben a Pannon Egyetemen közösen szervezett Vathy Zsuzsa-emlékülésnek.

A kortárs irodalomban való tájékozottsága révén sokszor tett eleget a veszprémi Utas és Holdvilág antikvárium meghívásának: itt számos emlékezetes beszélgetés moderátora volt (Spiró György, Péterfy Gergely, Nadasdy Ádám...).

Örökké szegedi professzorára, Ilia Mihályra hivatkozott. Számára ő volt a mérce. Most már Brassai tanár úr is csak írásaival oktat bennünket...

Amikor 2018. május 26-án újra megházasodott, s feleségével Rómába,

Firenzébe, Velencébe készült nászútra, még viccesen megjegyezte: „Milyen szép lenne a halál Velencében!” Ám a sors, a fátum másként akarta: szeptember 5-én végzetes balesetet szenvedett, és szíve két és fél hónapi küzdelem után felmondta a szolgálatot.

Búcsúztatására 2018. december 8-án került sor a veszprémi Dózsavárosi temetőben. Barátai, munkatársai nevében Kilián László, a Művészetek Háza igazgatóhelyettese, a tanítványok nevében Ókovács Szilveszter, az Operaház főigazgatója búcsúztatta.

Lapunk saját szerzőjét is búcsúztatja, hiszen a Csomay-strand történetéről írt tanulmányával helytörténészként is jeleskedett (2003. 1–2. szám).

A tanár úr mozgékony, örökké sietős alakja – és főleg iróniája – sokáig fog hiányozni a veszprémi tájból.

SEBŐ JÓZSEF

Dr. Balassa László

(Budapest, 1930. augusztus 28.–Veszprém, 2019. január 27.)
építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök

Nekrológ helyett

Kollektív megemlékezés dr. Balassa Lászlóról

HOSSZÚ ÉS TEVÉKENY ÉLETŰ EMBERTŐL BÚCSÚZUNK, olyan személyiségtől, akinek sorsában a mérnöki hivatás és a cselekvő patriotizmus egészen összeforrt.

Balassa László a komáromi állami gimnáziumban érettségizett 1950-ben. 1951–1958-ban műszaki rajzolóként, szerkesztőként dolgozott a Komárom Megyei Tanács esztergomi tervezőirodájánál. Innen került városunkba. „Jól emlékszem, a Jutasi út és a Szófia utca sarkán két tehén legelészett békésen, mi pedig méricskeltük a helyet, majd kitűztük a megyei tervezőiroda alapjait, ez volt 1960-ban” – mesélte későbbi munkahelyének létesítéséről Balassa László a G. Takács Máriának adott interjújában.

Fiatal építészként és ifjú házasként 1958-ban Esztergomból került Veszprémbe a Veszprém Megyei Tanács Tervező Irodájához, ahol 1972-ig, mint szerkesztő, tervező dolgozott. Sajnos ebből az időszakból kevés információ maradt fenn. Volt kollégái, kortársai közül Károly Róbert, Ruttkay Gyula, Weber János emlékeiben úgy él, amint a terem sarkában ülve csendben dolgozik, és kulacsából vizet iszik. Munkáiról annyit tudunk, hogy a megyében a félig állami, félig egyházi tulajdonban lévő, régi önkormányzati és egyházi épületek felújítási tervén dolgozott, és a balatonfüredi szolgáltatóház volt egyik fontos munkája.

1972-től 1983-ig a veszprémi Városi Tanács VB. Műszaki Osztályán a veszprémi csoport vezetője volt, a műemlékek felelőse. Akkor még nem volt városi főépí-

tészi státusz, ezért ilyen jellegű feladatokat is ellátott – mesélte volt beosztottja, Mészáros Lászlóné. Volt kollégái visszaemlékezése szerint kiegyensúlyozott, nyugodt főnökként egyike volt az utolsó mohikánoknak. Igazi régi vágású mérnökember volt, így emlékezett vissza Debreczeni Zoltán, aki közeli munkatársként, majd feladatainak egy részét megörökölve folytatta munkáját.

„A Városi Tanács Építési Irodájának csoportvezetőjeként hihetetlen trükköket eszeltek ki, hogy lehetőség szerint menthessék a régi, épített értékeket.” – írta interjújában G. Takács Mária. „A megye nagyhatalmú ura¹ ledózeroltatta az egész Cserhátot, majd a Bruszniai utcára² került sor. Balassa és kollégái próbáltak gátat szabni a rombolásnak. Az utasítás szerint két napot kaptak a Bruszniai utca ledózerolására. Amit a taktikázással – fejesztés terhe mellett – sikerült megmenteniük, azt most szépen felújítva láthatja az utókor.”

Tanácsi munkáját 1973-ban Veszprém Megyéért arany, 1975-ben Veszprém Városért arany elismeréssel díjazták.

Veszprémi életrésztéhez tartozik, hogy 1965-ben a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán szerzett mérnöki diplomát, amelyet 1980-ban műemlékvédelmi szakmérnöki oklevéllel egészített ki. 1983–1985-ben az Igazságügyi Műszaki Szakértői Iroda építész szakértője lett, és ez idő alatt írta meg doktori értekezését. 1985-ben ledoktorált. Erről az időszakról vall G. Takács Mária „*Itt ismer minden követ*”³ címmel megjelent interjúja, amelyben a szerző így emlékezik vissza: „Közel húsz éve készülök írni róla. Együtt dolgoztunk a nyolcvanas évek elején az Igazságügyi Műszaki Szakértői Irodán, építész-szakértőként olyan szenvedéllyel mesélt szeretett városának épületeiről, hogy örökre megfertőzött az épített emlékek szeretetével.”

1985 és 1990 között visszatért a Veszprémi Tervező Vállalathoz műszaki osztályvezetőként. Az ő feladata volt a Vár rekonstrukció, a közműalagút és a Vár felmérése. Ebből az időből származik első személyes élményem is vele kapcsolatban, mert ugyan tanácsi csoportvezetőként korábban is találkoztunk, de kollégaként innét eredtettem kapcsolatunkat.

Az úgy nevezett ’kis statikán’ korábbi asztalomat kapta meg, ahol Szabó Imrével, – a későbbi munkahelyek tervezése sorsszerűen visszatérő penzumaként – a Vár utca 4. műemléki épület helyreállítását, a későbbi Műemléki Felügyelőséget tervezte, nagy műgonddal, alapossággal, sokszor számunkra másodlagos problémának lát-

¹ Pap János (1925–1994) vegyésztechnikus, pártmunkás, miniszter stb., ebben az időben az MSZMP Veszprém Megyei Bizottságának első titkára (1965–1985).

² A Bajcsy-Zsilinszky Endre utca belső szakaszáról van szó, amelyet az addig hosszabb Bajcsy-Zs. utcáról leválasztva 1991-ben neveztek el Brusznyairól. Itt a mai Bruszniai utca megmaradt nyugati sorát említik, a keleti házsor már sokkal korábban megsemmisült.

³ Forrás: <https://www.veol.hu/hetvege/itt-ismer-minden-kovet-1564118/> (2019. 02. 18.)

szó részleteken hezitálva. A sors fintora, hogy ezt az épületegyüttest – amihez a zárt kerítés mögött trafóház és a közműalagút szellőzőgépháza is ott lapult –, Turányi Gábor bevonásával az én irodám tervezte át, a Kossuth utcai tömbrehabilitáció elvei alapján, a korszerűtlenné vált trafó és szellőzőgépház eltüntetésével.

Jelentősebb munkái között találjuk a veszprémi vár XIII–XVII. század építéstörténeti tanulmányát. Emellett részt vett az 1985. évi veszprémi belvárosi rekonstrukcióban, tanulmányokat készített a veszprémi tömbrekonstrukció történeti és tervezési előzményeiről.

A tömbrekonstrukció szép példáival az utcátér belső udvarok bekapcsolásával történő kitágításával Egerben egy műemléki konferencián találkozott – mesélte felesége, Katalin asszony –, majd hazatérve rögtön referált Berei⁴ és Pap elvtársaknak. Akkor még falakba ütközött, nem érett meg erre a kor, hiszen éppen a belváros ledózerolása folyt.

1992-től 2000-ig műemlékvédő szakmérnökként dolgozott az Országos Műemlékvédelmi Hivatalnál. Erre az időszakra emlékezett vissza Németh Katalin, a megyei hivatal vezetője: „1992-ben kezdett dolgozni az Országos Műemléki Felügyelőségből újonnan hatósággá alakított Országos Műemlékvédelmi Hivatalban, Veszprém megyei építési felügyelőként. A Hivatal megalakulásakor az volt az elképzelés, hogy megyénként egy területi, egy építési felügyelő és egy népi építészettel foglalkozó munkatárs lássa el a munkát. A területi felügyelők Pesten a központban dolgoztak, az építési felügyelők pedig a megyeszékhelyeken. Veszprém megyében kiemelkedően sok műemlék van, így megfelezték a megyét, Veszprém mellett Pápán is volt helyi iroda.

Laci bácsi a veszprémi irodában dolgozott. Hét éven keresztül, 2000-ben történt nyugdíjazásáig szorosán együtt dolgoztunk, feladatkörünk, munkánk az együttgondolkodásra épült. A szereposztás jól volt kitalálva, mert Balassa Laci bácsinál senki sem ismerte jobban a várost, és a megye településeinek jelentős részét, szenvedélyesen szerette a műemlékeket, a történelmet. A műemléki helyreállításokkal kapcsolatba kerülő emberek legtöbbször ismerte, mindenki bizalommal fordult hozzá. Szívügye volt a veszprémi vár helyreállítása. A Dubniczay ház felújításában már nyugdíjasként, lelkesen vett részt. A megyei műemléki topográfia számára nagyon sok épületről készített leírást, a városi építkezések előtörténetéről ő tudott a legtöbbet. Kutatók, művészettörténész kollégák, építészek számtalanszor fordultak hozzá egészen a legutóbbi évekig, és ő készségesen segített tapasztalatainak átadásával.”

Fő kutatási területe volt Veszprém város műemléki topográfiája. Szenvédéllyel végzett munkásságának eredményei számos tervanyagban megtalálhatók a szakhi-

⁴ Berei Ferenc (1930–1997) tanár, vegyészmérnök, városi párttitkár (1970–1975), a város tanácselnöke (1975–1980), a megyei pártbizottság osztályvezetője (1975–1989).

vatalokban, közgyűjteményekben. Lakóhelye szerette, tisztelte őt és igényt tartott tanácsaira, javaslataira. A városért és műemlékeiért végzett tevékenységét 1997-ben Gizella-díjjal jutalmazták.

Megalakulása, 2013 óta állandó tagja volt a Veszprémi Települési Értéktár Bizottságnak. 2018. április 5-i felterjesztése alapján lett a városi Értéktár része a veszprémi Szent György-kápolna valamint a Veszprémvölgyi apácakolostor romjai és a jezsuita templom. Ezek is őrizik emlékét – mondta Brányi Mária alpolgármester asszony.

Több évtizedes műemlékes tevékenysége, helytörténeti, publikációs munkájának elismeréseként 2013. augusztus huszadikán a köztársasági elnök a Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozatának érdemérmével tüntette ki.

Távozásával pótolhatatlan veszteség ért bennünket. Ő volt az, akitől kérdeznünk lehetett a Szentmiklósszegről, a Hősök Kapujáról, egy-egy emblemikus épületről, és Ő válaszolni is tudott. Írásai, könyvei ugyan sok mindent megőriznek, de kihez fogunk fordulni ezek után Laci bácsi? Távozásával felmerül, hogy miért nem próbáltuk az utókornak megmenteni azt a tudást, amit összegyűjtött. Az elvesztegetett lehetőség is súlyosbítja fájalmunkat. Meg kell találni a formát, hogy a sorból kidőlő nagy tudású személyiségek, mint Schildmayer Ferenc és Balassa László tapasztalatait, tudását a kollektív emlékezet számára dokumentálják és közkincsé tegyék.

A hagyományos, az életutat dokumentáló nekrológ helyett a volt kollégák emlékeinek összegyűjtésével, a bennünk élő kép dokumentálásával emlékezünk vissza Laci bácsira.

Németh Katalin és Martinné Stasny Éva találtak rá egy 1990-ben készült kéziratot följegyzésére, sok-sok ma is aktuálisnak tűnő megjegyzéssel. Ennek felidézésével búcsúzunk tőle:

*Műemlék gondozási program
a veszprémi öngazgatás részére a következő évtizedre*

Az elmúlt évtizedekben a város történelmi szerkezete és épületállománya súlyos károkat szenvedett. Az öngazgatás⁵ feladata most elsősorban az elkövetett hibák, mulasztások korrigálása lehet:

1. A legtöbb áldozatot a Budapesten tervezett és helyben felülről diktált „városfejlesztés” követelte: utcasorokat, tömböket „szanáltak”, felbontva a régi városszerkezetet és eltüntetve nagyon sok értékes épületet.

⁵ Az önkormányzatiság kezdetén a közigazgatási szakkifejezésekben volt némi bizonytalanság, így az önkormányzat kifejezés is valamivel később vált véglegessé. Bizonyos, hogy itt az önkormányzatról van szó.

Ezért felülvizsgálandók az érvényben lévő rendezési tervek: törölni kell belőlük minden a történelmi várostestben változtatást – bontást, utcaáttörést, szélesítést – előírányzó részletet. A rendezési tervek által nem érintett területeken megindult spontán bontás-beépítések miatt a régi várostest egészére kívánatos meghatározni az elviselhető mértékű átépítést.

Idővel felvethető a felbomlott városarculat valamilyen, akár jelzésszerű helyreálítása a Szabadság tér–Megyeház tér környezetében és a Cserhát peremén.

2. Sok régi épület pusztult el, vagy veszítette el eredeti formáját az „államosítás”, illetve a rendezési tervekben előírt építési tilalmak miatt is: a „lakáspolitikai” által lumpen lakossággal szisztematikusan betelepített régi polgárházak kezelésére, szakszerű fenntartására az IKV sohasem volt képes, másfelől a magánkézben maradt házakat sem tatarozták rendszeresen a tilalom, vagy a további „államosítástól” való félelem miatt.

Hogy ez a folyamat visszafordítható, arra példa a Vár házainak és a Belváros egy részének az utóbbi 15 évben helyi kezdeményezésből – az egykori „megyei vezetés” ellenében – megindított rehabilitációja.

A Vár és a Belváros, valamint a Vár alatti területek rehabilitációja nem állhat le, erre az öngazgatásnak is összpontosítani kell a helyi erőforrásokat, külső támogatást, valamint az érdekeltek hozzájárulásait. (Pl. a sok új üzlet bére, adója közvetlenül jusson a város ilyen célú keretébe.)

Általában is a leromlott épületállomány felélesztése csak szakszerűség szempontjából műemléki, egyébként helyi politikai, adópolitikai kérdés:

– az „államosított” házak magán – vagy társulati kézbe vissza-(el)adása kapcsán kapjanak adókedvezményt a történelmi épületet jól gondozók – hasznosítók, közösségi támogatást a valóban rászorulóknak;

– kapjon adóbírságot a házat nem jól, szakszerűtlenül fenntartó;

– adókedvezmény segítse a hagyományos építőmunkát jól végző kivitelező-tervező vállalkozókat;

– ugyancsak adókedvezménnyel ösztönözhető a régi környezetbe illeszkedő új épület építője és adóbírság szorítsa a kirívó házak építetőit.

Fontos tényező lehet a valódi városi polgári tudat helyreállításában (a fráziszintű HNF-öntudat helyett) a város történelmi értékeinek ismertetése iskolában, publikációkban, sajtóban, ami visszahat a műemlékek közmegebecsülésére is.

3. A „védendő” műemlék épületek körét annak idején 1950–52-ben, majd 1957-ben szűken és felületesen – csak a külső képük alapján – határozták meg, ami sok „értéktelen”, „rossz állagú”, valójában számos rejtett értékkel bíró épület megsemmisítéséhez járult hozzá.

Ezért az [olvashatatlan szó] műemlékjegyzék felülvizsgálandó. Kiegészítendő a készülő műemléki topográfia anyagával. A vizsgálatnak ki kell terjednie a még

megmaradt régi épületek belsőire, építéstörténetére is. (Védettségi kategorizálás nem szükséges: a történelmi, művészeti értékkel bíró épület mindenképpen fenntartandó, másfelől szakszerű beavatkozást bármilyen nagy értékű épület korszerűsítése esetében sem lehet kizárni.)

Ki kell végre jelölni az ismert régészeti lelőhelyek (pl. kolostorromok) védett területeit, s az anyagi lehetőségek javulásával sort kell keríteni azok feltárására, konzerválására.

Külön gyűjtést kívánatos szervezni az elpusztult, lebontott épületek, utcák dokumentumaiból, pótolva a jogszabályban eddig is előírt „beruházói” (városi) kötelezettséget.

ZALAVÁRI ISTVÁN

PUBLIKÁCIÓS LISTA: ⁶

- Balassa László–Kralovánszky Alán: *Veszprém*. (Útikalauz.) [Budapest], Panoráma, 1983.
- Balassa László: A veszprémi belvárosi tömbrekonstrukció. *Magyar Építőipar*, 1985.
- Balassa László: *Gondolatok a településtervezés és a településkutatás összefüggéseiről*. (Elsősorban Veszprém példája alapján. Nyitóelőadásként elhangzott a VEAB és a PAB által Veszprém-ben, 1984-ben tartott településtörténeti konferencián.) In: A Dunántúli településtörténete, XI–XIX. század. A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi és Pécsi Bizottságainak VI. konferenciája. Szerk.: Somfai Balázs. Veszprém, PAB–VEAB, 1986: 9–16.
- Balassa László: Rekonstrukció – rehabilitáció Veszprém történelmi központjában. *Magyar Építőipar*, 1986/9–10: 575–578.
- Balassa László: A veszprémi tömbrekonstrukció történeti és tervezési előzményei. *Műemlékvédelem*, 1986/2: 120–128.
- Balassa László: *Veszprém, várnegyed*. [Budapest], TKM Egyesület, 1987. (A Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára, 300. sz.)
- Balassa László–Kralovánszky Réka: Utószó a tihanyi várhoz. *Műemlékvédelem*, 1994/4. 219–220.
- Balassa László: A veszprémi vár építéstörténete a XIII–XVII. században. In: *Tudomány és művészet Veszprém-ben a 13–15. században*. Felolvasóülések Veszprém történetéből, 3. Szerk.: V. Fodor Zsuzsa. Veszprém, Veszprém MJV Önkormányzata és a Laczkó Dezső Múzeum, 1996: 6–18.
- Balassa László: Koppány Tibor és Veszprém megye. In: *Művészettörténet–Műemlékvédelem*, X. Tanulmányok Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Bardoly István, László Csaba. Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1998: 25–33.
- Balassa László: Kralovánszky Alán 1980. évi ásatása és falkutatása a veszprémi Vár utca 29. – az ún. Dubniczay-ház – telkén. In: *Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból*. (Tanulmányok.) Szerk.: Regénye Judit. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre, 2000. 67–99.
- Balassa László: A veszprémi börtön építéstörténete. *Műemlékvédelem*, 2005/5. 270–274.

⁶ Talán éppen a Veszprémi Szemlében, a 2018. 2. negyedévi számában jelentek meg utolsó publikációi: „A veszprémi várbeli közműalagút” és „A Tűztorony és a Fecskendőház” címmel. Szintén a VpSzle-ben jelent meg a „Káptalani kerti lak a veszprémi Séd-völgyben” című írása 2010-ben. – A Szerkesztőség.

KÖNYVSZEMLE

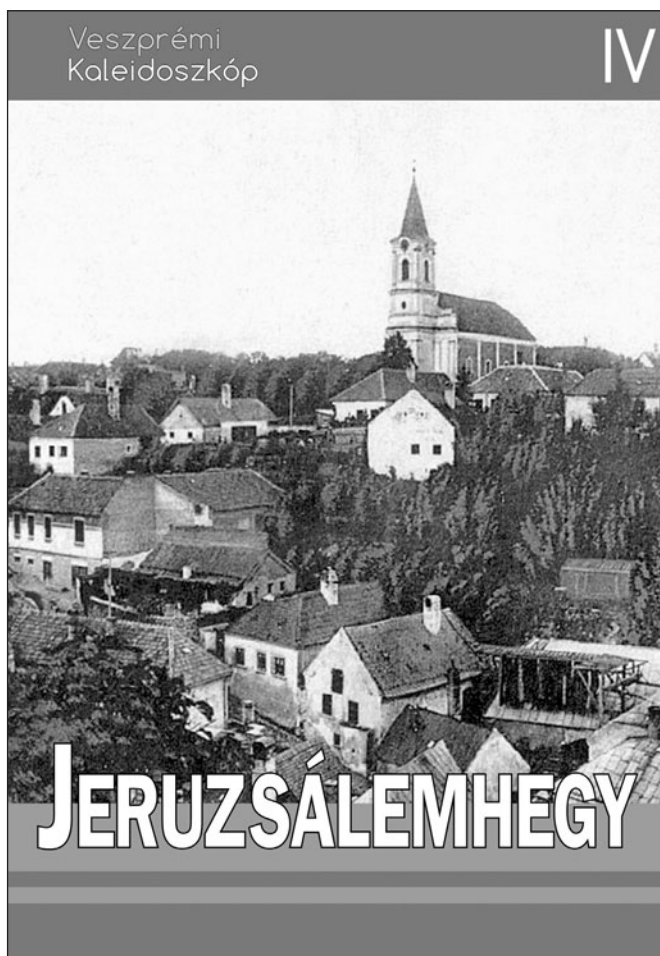
Jeruzsálemhegy / írta és szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. – [Veszprém] : MNL Veszprém Megyei Levéltára, Veszprémi Jeruzsálemhegyi Baráti Kör, 2018. – 367 p. + mell. 128 p. – (Veszprémi Kaleidoszkóp, 4.)

Egy jelentős városi helytörténeti könyvsorozat 4. tagját kapta kézbe az olvasó az elmúlt év végén, a Jeruzsálemhegy városrész történetét feldolgozó kiadvánnyal. A Cserhát (2013), Vásárállás (2015), Püspökkert (2015) után jelent meg ez a vas-kos kötet.

Az előző munkáknál is alkalmazott történeti áttekintés a középkortól az 1950-es városrendezési tervekig terjedően világos képet ad Márkusné Vörös Hajnalka szerző-szerkesztő, összefoglalóan Jeruzsálemhegynek nevezett városrész fejlődéstörténetéről, amit korabeli vedutákkal, térképekkel is illusztrál. Ez az ikonográfiai összeállítás (az egyes fejezetekben közreadott bőséges fényképgyűjteménnyel együtt) jelentős értéke a kötetnek, még akkor is, ha a bemutatott és hiánypótló metszetek, térképek az A5 méret adta lehetőség miatt esetenként csak kevésbé értelmezhetőek.

Ezt követően tárgyalja Márkusné Vörös Hajnalka a kilenc, egymástól elhatárolható kisebb-nagyobb területrész történetét. Ezek rendre a következők: Jókai utca, Anna tér, Kecsehegy, Reformátusok, Sintérdomb, a kőbánya és környéke, Öcsidomb, Pázmándi-dűlő és a Takácskert. Az egyes részek betelepülése, beépülése más és más korszakban indult, ennek megfelelően különböző a feldolgozható levéltári, családi iratanyag mennyisége és az oral history rendelkezésre állása is. Általában elmondható, eltérően az előző három Veszprémi Kaleidoszkóp kötetben bemutatott városrészekről, hogy a Jeruzsálemhegy esetében a 2. világháború bombatámadásai (lásd erről: Veress D. Csaba írását, *Veszprémi Szemle* 3. évf. 1. sz. 1995.) viszonylag kisebb károkat okoztak, így eredetileg kialakult utcaserkezete, jellemzően családi házas beépítettsége jórészt változatlan maradt. Ennek megfelelően változatlanul maradhatott és meg is maradt a terület lakossága. Így történhetett, hogy az adatközlők számossága, a tőlük kapott fényképek mennyisége, a családi iratok gazdagsága, kiegészítve a levéltári forrásokkal, igen sokszínű, érdekes és értékes kiindulási anyagot prezentált a szerző-szerkesztő számára, aki azokat gondosan és logikusan rendezte össze az egyes fejezetek (nevesített közterületek) megírásánál.

Az egyes fejezeteken belül is sikerült tagolni a tartalmat, elsősorban a terület jelesebb utcái páros, páratlan oldalainak külön-külön vizsgálatával, a terek, lépcsők, illetve az olyan fontosabb épületek, épületcsoportok egyedi bemutatásával, mint a

református gyülekezet épületei, járványkórház vagy akár a Takács féle téglagyárról meglévő ismeretek közlésével. Noha jórészt a XIX–XX. századra vonatkoznak a rendelkezésre álló információk, a szerző minden egyes területrésznél feldolgozza az arra vonatkozó levéltári előzményeket is. Ennek megfelelően jó tájékoztatást kapunk az eredetileg a református gyülekezet számára lakóterületként használt „Reformátusok” fejezetcím alatt tárgyalt területrészt alakulásáról. Többek között ugyanez mondható el az egykori kőbányát, a nemesi kerteket vagy a Pázmándi-dűlőt magában foglaló fejezetnyitó részekre is.

Célszerűen hasznosította Márkusné Vörös Hajnalka a családi fényképgyűjteményekből származó képek mellett a városrész társaskörének kiváló minőségű fotográfiáit tartalmazó tablót (Petőfi Kör 1906, 1930), hiszen ezeken minden bizonytal

a korszaknak a közösséget leginkább képviselő személyiségei jelentek meg. (A kör történetéről lásd V. Fodor Zsuzsa publikációját: *Veszprémi Szemle* 5. évf. 1–2. sz. 1997.) A jeruzsálemhegyi közösség pozitív lokálpatrióta hozzáállását reprezentálja azok névsora, akik családi fotóikkal és/vagy személyes közléseikkel járultak hozzá a gazdag tartalomhoz.

A kötet majd negyedét teszi ki a „Melléklet” cím alá rendezett adattömeg, ami aránylag, de relatíve értékben is ugyancsak kiemelkedő mennyiségű a Veszprémi Kaleidoszkóp sorozat előző köteteihez képest. Ebben feltétlenül említeni kell Somfai Balázs „Utcanévváltozások” dolgozatát, amelyben az utcanévadási metodikák általános vonásainak összegzése mellett részletes áttekintést kapunk arról, milyen nevet viseltek a Jeruzsálemhegy utcái a különböző korszakokban. A csatolt táblázat az 1907 előtti utcanévektől egészen az 1990 utáni nevekig terjed. A közöltekből egyértelműen kitűnik, egyes közterületek mikortól kezdenek annyira beépülni, hogy a kialakult utcahálózat új tagjait már nevesíteni kellett. Az eredendően reformátusok által belakott Jeruzsálemhegy határainak időbeli folyamatos bővülését évszámokkal is meghatározva, térképen követhetjük nyomon.

Bontó László munkája a Jeruzsálemhegy városrész topográfiai változásainak táblázatos összesítése, amit az 1854-től egészen 2002-ig terjedő másfél száz esztendőben végzett kataszteri felmérések eredményeinek feldolgozásával készített el. A jelentős terjedelmű összeállításban szerepelnek a közterületi megnevezések, benne az ingatlan helyének beazonosítása (népsorszám, helyrajzi szám, a XX. századtól a házszám), illetve több felmérésből származóan a háztulajdonosok megnevezése is az olvasó rendelkezésére áll. Ily módon az egyes fejezetekben bemutatott házak, családok története több esetben tovább tágítható az itt közölt adatokkal. Bontó László készítette a kötetben megjelentetett térképrajzokat is, ez a vizuális segítség a kötet olvasásánál elengedhetetlen.

A levéltári források, irodalomjegyzék, képjegyzék szükségessége és közreadása nyilvánvaló a Veszprémi Kaleidoszkóp igényesen megírt köteteinél. A mostani kiadványban a felhasznált „alapanyag” nagy mennyiségének köszönhetően létrejött és végjegyzetként fejezetcímekhez sorolt igen bőséges jegyzetapparátus pedig kiindulási lehetőség az egy-egy apróbb részterület iránt érdeklődő kutatók számára. A fejezetzárók ajánlóiban az olvasnivalók, kutatni valók és filmajánlók mellett ott van a QR-kód is.

Márkusné Vörös Hajnalka, a kötet írója és szerkesztője a városrész lakosságának segítségével értékes és izgalmas településtörténeti munkát adott a lokálpatrióta veszprémi polgárok kezébe. Az igényes munka megjelenéséhez hozzájárult a kötet tervezője, Gáty István és a veszprémi OOK-PRESS nyomda munkája is.

* * *

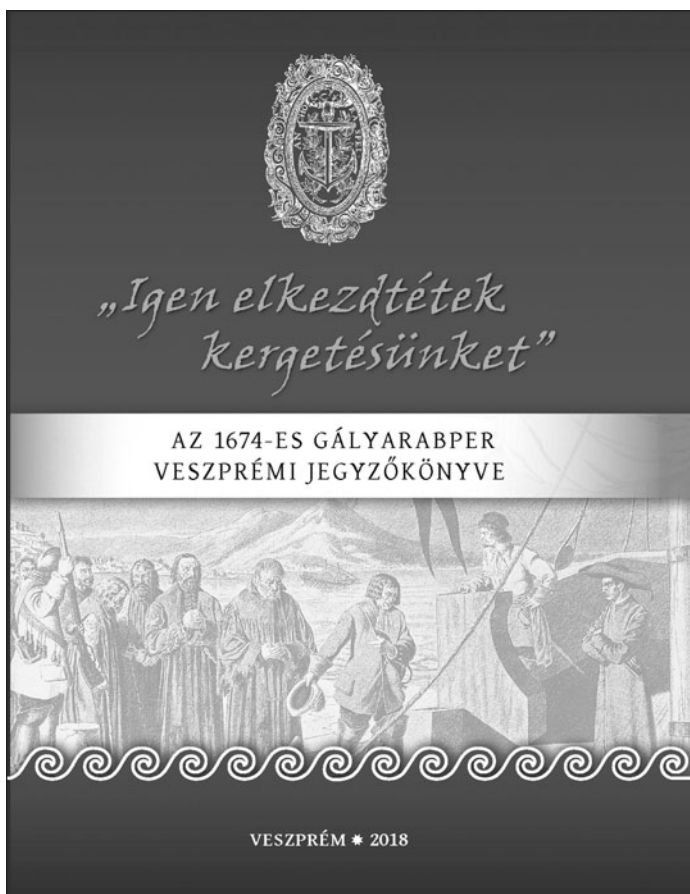
„Igen elkezdtétek kergetésünket” Az 1674-es gályarabper veszprémi jegyzőkönyve.

Kiadásra előkészítette és a bevezető tanulmányt írta F. Tóth F. Péter, az előkészítésben Hermann István és Jakab Réka közreműködött. – A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárának 41. kiadványa. Veszprém, 2018. – 135 p.

A könyv címe Bátorkeszi István veszprémi református lelkészt idézi, akit 1675-ben 40 protestáns prédikátorral együtt hűtlenség és hazaárulás címén előbb halálra, majd a döntést megváltoztatva gályarabságra ítélték. A hírhedt ítéletet a Kollonich püspök által vezetett pozsonyi vértörvényszék hozta I. Lipót császár uralodása idején a protestánsok által azóta is gyászévtizednek nevezett korban. A lezajlott eseményeket ennek a 41 prédikátornak és tanítónak az emberi méltóságához, hitvallásához való ragaszkodása, a rájuk bízott kincs minden nehézség ellenére való megőrzése emelte európai jelentőségűvé és teszi máig ható tanúságtétellé. A hiánypótló forráskiadás az 1674-es gályarabper veszprémi jegyzőkönyvét nyújtja át az érdeklődő olvasónak.

Az 1671 és 1681 közötti „gyászévtized”-nek nevezett időszak történetével kiemelten foglalkozott egyháztörténet-írásunk, hiszen ekkor szakadt a magyar protestantizmusra történetének legválságosabb korszaka: a Wesselényi-összeesküvés leleplezését követő országos megtorlások ideje. Mint tudjuk, a bécsi udvar nem elégedett meg a három fő rebellis, Nádasdy Ferenc, Zrínyi Péter horvát-szlavón bán és Frangepán Ferenc törvénytelen kivégzésével, vagyonuk elkobzásával, I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelem több százezer forintra rúgó megbírságolásával, de súlyos csapást mért a bűnrészesnek nyilvánított protestánsokra: visszaadta a katolikusoknak régi, katolikus eredetű templomaikat, összeesküvés és a felkelőkkel tartott összeköttetés vádjával a Pozsonyban székelő rendkívüli törvényszék elé idézte, haza- és felségárulással vádolta meg a protestáns lelkészeket és tanítókat azzal a céllal, hogy kiűzhesse őket az országból.

Az 1674 tavaszán Pozsonyban lefolytatott per következményei közismertek: a 735 beidézett lelkészből és tanítóból 336 jelent meg, közülük 67 Veszprém megyéből. Sokuknak el kellett hagynia gyülekezetét, sokan száműzetésbe kényszerültek, 41 prédikátort pedig megalázó börtön után gályarabnak adtak el. Többek között Bátorkeszi István veszprémi, Kocsi Csergő Bálint pápai református lelkészt és tanítót, Séllyei M. István pápai református püspököt és Zsédényi István dörgicsemencshelyi evangélikus lelkészt. Valamennyien életben maradtak azzal a 26 pré-

dikátorral együtt, akiket 1676. február 11-én szabadított ki Rayter holland tenger-
nagy.

A gályarab prédikátorok közül hárman is megírták visszaemlékezéseiket. Kocsi Csergő Bálint munkája „A kösziklára épült ház ostroma”, Osztrokocsi Fóris Ferenc memoárja „Dühöngő fenevad Magyarországon” címmel jelent meg. Masnicius Tóbiás gályarab lelkész tollrajzokkal ellátott feljegyzései a 19. század végén kerültek publikálásra. A „gyászévtized” feldolgozásával kiemelten foglalkozott a protestáns egyháztörténet, az események számos mozzanatát feltárták, forrásait, melyek hozzáférhetőek voltak, publikálták, de a helyi közösségek helyzetéről, szerepvállalásáról nagyon keveset tudunk. Ezért érdemelnek különös figyelmet azok a most közreadott, a pozsonyi perben is felhasznált tanúvallomások, amelyek a veszprémi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyveiben maradtak fenn. Kardos Gergely kanonok és Attyai Benedek királyi ember 1674. február 24-e és március 11-e között a veszpré-

mi, nagyvázsonyi és tihanyi várban 196 tanú vallomását rögzítették. A Veszprémben beidézt személyek (146 fő) többsége protestáns volt és a várkatonák közül kerültek ki. A vallomástevők között – a várkapitány kivételével – több katonai fegyvernem képviselője (lovas katonák, pattantyús [tüzér], gyalogosok) és státusza (a várnagytól a hadnagyon és vajdán át a zászlóvivő tizedesig és az őrség dobosáig) megtalálható, de a kihallgatottak között voltak vármegyei tisztviselők (többek között Salomvári János vármegyei esküdt vagy Szili Gergely szolgabíró) és egyházi személyek (pl. Miskolci Bernát bencés atya, Szakonyi János nagyrépost) valamint asszonyok is.

A tanúkihallgatás kérdőpontjai megegyeztek a Pozsonyban 1674. március 5. és április 30. között lefolytatott gályarabper vallatási pontjaival, de mint tudjuk, a per jegyzőkönyve már nem tartalmazta a kérdéseket és a válaszok közül is csak azokat, amelyeket a vád szempontjából fontosnak ítélve kiemeltek azok sokaságából. A veszprémi forrásközlés egyik újdonsága, hogy a per kérdőpontjai magyar fordításban, ebben a kiadványban kerültek először közlésre.

Miről kérdezték és miről vallottak a beidézt tanúk? Elsősorban a hívek és a védelmezett prédikátorok kapcsolatáról, amely a katonai kíséretüktől földjeik megművelésén át élelemmel és ruházattal való ellátásukig terjedt. A veszprémi kálvinista prédikátorok (Bátorkeszi István, Losonci Farkas István, Sennyei István) mellett feltűnik a vallomásokban Csók Mózes szentkirályszabadjai, Csurgói Márton kádártai, Újvári János tótvázsonyi, Vörösmarti István pápai, Kórodi János csöglei lelkész. Értesülünk a többségében protestáns várórség Győrbe gr. Montecuccoli végvidéki főkapitányhoz és Bécsbe küldött követségeiről, Zichy Pál veszprémi várkapitány elleni lázadásról és a veszprémi várfalon ütött hasadékról. Életre kelnek a korabeli iparok képviselői, a lelkészüknél lábbelit készítő csizmadiacéh tagjai, Adler Kristóf kádármester, Kántor Gergely órás. A tanúvallomásokban a sok helyi esemény mellett számtalan ponton megjelenik a korabeli politikának a helyi közösségekre való lecsapódása, a törökhöz való viszony. A helyi felekezetek közötti ellentétek olyan konfliktusokban éleződtek ki, mint Balogh Bálint jezsuita szerzetes elfogása 1672 telén, vagy amikor a káptalan tagjainak a református katonák megtiltották a bor árusítását, katolikus katonáknak a zsold kifizetését. A tanúvallomások olvasása az átlagolvasó számára is érthetővé és átélhetővé teszi ennek a feszült időszaknak a hangulatát. Élvezetes a korabeli, a latinból magyarba átmenő deákos nyelvhasználat dokumentálása, és emellett az a politikai háttér, amelyben ez megjelenik. A kötetben pontosításra került a gályarabperrel kapcsolatos Veszprém-környéki események és dokumentumok kronológiája és keletkezésük helyszíne, kiegészítve és pontosítva ezzel az országos kutatás eredményeit.

A könyv egyik legfőbb erénye és újdonsága, hogy a kötet munkatársai az eredeti forrás közlése mellett, vele párhuzamosan egy mai modern átíratot is készítettek a

szövegről. Az oldalpárok bal oldalán követhető az eredeti forrás, megtartva a szöveg eredeti központozását és írásmódját, míg a jobb oldalon egyrészt lefordították a latinul írt részeket, feloldották a rövidítéseket, másrészt a korabeli, sokszor nehezen érthető magyar-latin szövegeket átírták mai nyelvre, megkönnyítve ezzel a forrás olvasását és értelmezését.

A forrásban 350 személy neve szerepel, közel felüknek pontosan meghatározták az életkorát és foglalkozását, a női tanúk esetében a családi állapotát. Összevetve ezek adatait a veszprémi, 1614-től vezetett református anyakönyvvel (amely országosan is az egyik legkorábbi matrikulának tekinthető), aranybányát jelent a családkutatók és a helyi közösségek történetét mikroszinten is feltáró szakemberek számára. A forrásközlés hely- és névanyagának feldolgozását a kötet végén található mutatók segítik.

Végül szólni kell arról a közös forrásfeltáró munkáról, amely a reformáció és a magyar protestantizmus 500 éves történetének tisztelegve a Reformáció Emlékbizottság támogatásával, a Reformáció MNL projekt keretében zajlott. A közös munka jelentőségét az adta, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár valamennyi tagintézménye – az Országos Levéltár és a megyei levéltárak – egységes elvek mentén dolgoztak és az így létrehozott forrásfeltárások országos szinten is összekapcsolódtak. Az eredmények közül csak néhányat kiemelve: a Mohács előtti oklevelek közzétételét folytatva az 1526–1570 közötti időszak forrásai kerültek darab szintű feltárára és digitalizálásra, ahogy a megyei levéltárakban őrzött, a reformáció 500 éves helyi történetéhez köthető közigazgatási, egyházi, családi, személyi iratait is digitalizálták, és közös adatbázisban tették kutathatóvá a munkatársak. A feltárás kiterjedt a határon túli levéltári anyagra is, különös tekintettel a reformáció terjedésére a szabad királyi városokban.

A forrásfeltárás és a tudományos kutatások eredményei részben az Magyar Nemzeti Levéltár külön e célra fejlesztett Reformáció MNL honlapján (<http://reformacio.mnl.gov.hu>), részben nyomtatott formában válnak hozzáférhetővé mind a szakma, mind a nagyközönség számára. Érdeemes böngészni a folyamatosan bővülő tartalmat, mert az oktatás szempontjából is értékes szöveges és képi források válnak elérhetővé, többek között a reformáció magyar kultúrtörténeti gazdagságát számba vevő protestáns *kulturális adatbank*, amely kiterjed a zene, az irodalom, az épített örökség tárgykörére és a *Publikációk, kiadványok, forrásközlések* menü alatt közölt több száz (jegyzetekkel és képekkel ellátott) rövid forrásközlés, amely térben és időben is gazdag tárházát nyújtja a reformáció hazai dokumentumainak. A Magyar Nemzeti Levéltár valamennyi tagintézménye összeállított egy-egy nyomtatásban is megjelenő forráskötetet, amelyben bemutathatták az iratanyag helyi sajátosságait és a protestáns felekezetek történetének érdekes részleteit. Ennek az alapkutatásnak a gyümölcse az 1674-es gályarabper veszprémi jegyzőkönyvének kiadása, amely jog-

gal számíthat az egyháztörténettel, hadtörténettel, család- és helytörténettel foglalkozók érdeklődésére.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA

* * *

„Püspök urat is őrizetbe veszem” Források a veszprémi egyházmegye háborús veszteségeiről II. Szerk.: Varga Tibor László. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, 2018. (A veszprémi egyházmegye múltjából 31.) 734. p.

A címben szereplő felkiáltással tartóztatta le Mindszenty Józsefet Schiberna Ferenc veszprémi nyilas főispán 1945 novemberében, amikor a püspök az egyházmegyei hatóság munkatársainak védelmére kelt. A kötet a főpásztor személyes meghurcoltatása mellett a veszprémi egyházmegye papságának és a püspökség területén élő magyar és nem magyar ajkú hívek 1944–1948 között tapasztalt szenvedéseit mutatja be közel hétszázötven oldalon, eredeti levéltári dokumentumok segítségével.

Jelen kötet a negyedik a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár elmúlt években megjelent kiadványai között, amely a veszprémi római katolikus püspökség 20. századi történelmével, azon belül is jól megragadhatóan az 1939–1962 közötti sorsfordító évek időszakával foglalkozik. Az első évszám Rott Nándor huszonkét éves főpásztori időszakának végét jelzi: a két világháború közötti „katolikus reneszánsznak” is nevezett periódus az egyházmegye rendkívül prosperáló időszaka volt. A püspök rendbe tette és modernizálta az egyházmegye gazdasági alapjait, a szemináriumtól tucatjával kerültek ki az itt végzett növendékek, régi és új szerzetesrendek telepedtek meg a püspökség városaiban, falvaiban és olykor pusztáin, virágzottak a hitbuzgalmi és egyházi „civil” szervezetek, és ezzel párhuzamosan a hitélet.

A fentebbi periódus záró időpontjára az államhatalom a templomok falai közé szorította az egyházat: az intézményrendszer működtetésére szolgáló célvagyont államosították, a szerzetesrendek működési engedélyét visszavonták, feloszlatták a szemináriumot, súlyosan veszélyeztetve ezzel a papi utánpótlást, megszűnt a hitoktatás és az egyházi iskolák számát drasztikusan lecsökkentették, feloszlatták a nem párthű polgári szerveződések, egyesületeket. A levéltár két tanulmánykötetet szentelt a korszaknak: előbb a világháború időszakát, majd a kommunista rezsim kiépülését járták ezek körül, különös tekintettel az 1956-os forradalom egyházpolitikai és egyháztörténeti aspektusaira. Megjelent ezen kívül egy forráskiadvány, amely a frontátvonulás okozta anyagi veszteségeket dokumentálta.¹

A Varga Tibor László szerkesztésében most megjelent kötet szerves folytatását képezi utóbbi forráskiadványnak, amelyet címválasztása és a kötet – tulajdonképpen mind a négy kötet – megjelenésében hasonló borítója is sugall. Míg a 2015-ös kötetben közölt iratok főként az egyházi intézményeket ért káreseményeket örökítették

¹ A két tanulmánykötet: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Nehéz időkben dönteni kell.* A veszprémi püspökség a második világháború idején. Veszprém, 2016.; KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *„Rendületlenül a romok között.” A veszprémi egyházmegye 1945 és 1972 között.* Veszprém, 2017. A forráskiadvány: VARGA Tibor László (szerk.): *Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I.* Veszprém, 2015. (A veszprémi egyházmegye múltjából 29., 30., illetve 27.).

meg, a most megjelent kötet középpontjában a személyes tragédiák iratai állnak: a háború utáni, politikailag motivált egyéni és kollektív megtorlások dokumentumai alkotják a kötet gerincét. Ilyenek a frontesemények következtében elhunyt papok halálának körülményeit feltárni hivatott jelentések, tanúvallomások, melyek a legtöbb esetben kivégzésszerű, s néha kifejezetten a hit és az egyház elleni gyűlöletből elkövetett gyilkosságokról számolnak be. Az iratok egy része közvetlenül az események után keletkezett a környékbeli papok és civilek, többségükben szemtanúk jóvoltából. A források egy másik, kisebb hányada 1947-ben íródott, amikor Mind-szenty József korábbi veszprémi püspök, az idő szerint esztergomi érsek jelentés kért a veszprémi egyházmegyei hatóságtól a háború alatt elhunyt papokról.

A források másik csoportja az egyházmegye papjait érintő, politikailag motivált letartóztatások dokumentációja a nyilas érából és a háború utáni első évekből (1945–1948). Személyi veszteségeknek tekintettük a háború alatt és közvetlenül utána letartóztatott, internált vagy hadifogságba került papi személyeket. A szovjet fegyverek árnyékában kiépülő államhatalom ugyanis ennek révén mind az egyházmegye működését, mind a hívek lelki gondozását, pasztorálását akadályozta. Az egyházi személyek fontosságát plasztikusan a front átvonulása mutatta be: mivel 1944/45-ben a polgári közigazgatás összeomlott és tisztviselői kevés kivételtől eltekintve elmenekültek a falvakból, ezért a hatalmat gyakorló szovjet hadsereg az egyetlen helyben maradt, köztisztületnek örvendő személyen keresztül tudott a lakossággal érintkezni: a lelkészekkel. A lakosságtól a hadsereg felé történő kommunikáció ennek megfelelően szintén a helyi plébánosokon keresztül történt. A kötetbe felvett forrásanyag azonban nemcsak az atrocitásokra vet fényt, hanem azokra a humanitárius erőfeszítésekre is, melyeket a veszprémi főpásztorok – Mindszenty József és utóda, Bánáss László – valamint papjaik a nehéz helyzetbe került hívek (hadifoglyok, letartóztatott vagy internált polgári személyek) érdekében kifejtettek, akár memorandumok és beadványok útján, akár egyéni ügyekben, személyes közbenjárással.

Ugyancsak személyi veszteségnek tekintettük a németajkú magyar állampolgárok kitelepítésének, főként a bakonyi falvak erőszakos népességcseréjének ügyét, amely a veszprémi egyházmegyében is 1944–1948 között történt. Ma már közismert ennek negatív társadalmi és gazdasági hatása, és elválaszthatatlannak tartjuk ezt a világháború eseményeitől. Ez alkotja a kiadvány harmadik nagyobb forráscsoportját.

A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár ismertetett kötete jól illeszkedik magyarországi egyházmegyék másfél évtizeddel ezelőtt megkezdett múlt- és tényfeltáró forráskiadvány-sorozatába. A katolikus felekezetenél Győr, Szatmár, Székesfehérvár, Szombathely, illetve a Tiszántúli Református Egyházkerület háborús károkat bemu-

tató kiadványai² mellett a Magyar Nemzeti Levéltár és tagintézményei³ is sorra jelentetik meg a világháború, a frontátvonulás és az azt követő szovjet megszállás történéseit, első kézből származó tapasztalatait és következményeinek dokumentumait. Mindezek egyre inkább alátámasztják azt az újabban kikristályosodó nézetet, miszerint a megszálló szovjethatalom és hazai kiszolgálói 1944-től kezdődően tudatosan készült az ország 1949-ben bekövetkező szovjetizálására; nem létezett valós alternatíva az ország berendezkedésére.

KARLINSZKY BALÁZS

* * *

Takáts Endre emlékezete. A politika, a szakma és a magánélet metszéspontjai egy levéltáros életében a 20. század közepén. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Sopron Megye Soproni Levéltára. Szerk.: Dominkovits Péter, PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr, 174 p.

A közelmúltban a soproni levéltár gondozásában egy igen figyelemreméltó kötet jelent meg dr. Takáts Endre egykori veszprémi levéltár igazgatóról. Miért éppen ott? – Mert 1956-ban ő volt a soproni forradalmi tanács elnöke, s így érthető, ha leginkább ott őrzik emlékezetét. De nekünk, veszprémieknek is van okunk rá emlékezni, hiszen – büntetésből – 1961 és 1973 között ő volt a mi megyei levéltárunk legendás igazgatója, és Veszprémben is hunyt el.

² Időrendben: MÓZESSY Gergely (szerk.): *Inter arma 1944–1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból.* Székesfehérvár, 2004. (Források a Székesfehérvári egyházmegye történetéből 2.); PERGER Gyula (szerk.) „...félelemmel és aggodalommal...” *Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri egyházmegyéből 1945.* Győr, 2005. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 3.); MUHI Csilla – VÁRADY Lajos (szerk.): „A múltat be kell vallani...” *Háborús dokumentumok 1944–45. Szatmár egyházmegye papjainak visszaemlékezései a második világháború helyi eseményeire és más háborús dokumentumok.* Szatmárnémeti, 2006.; SZABADI István (szerk.): *Krisztusban nyert erő. A tiszántúli református gyülekezetek háborús krónikája (1944–1945) I–II.* Debrecen, 2016.; RÉTFALVI Balázs – TANGL Balázs (szerk.): „Az Úr irgalma hogy nem veszünk el.” *A szombathelyi egyházmegye világháborús kárjelentései 1944–1948.* Szombathely, 2017. (Géfin Gyula Kiskönyvtár 4.).

³ L. BALOGH Béni (szerk.): „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1945–1947 között. Budapest, 2015.; BÖDŐ István – CZETZ Balázs – GULYÁS Anita – KOVÁCS Attiláné (szerk.): „Füstölgő romok közt.” Fejér megyei helyzetjelentések a második világháborút követően. Székesfehérvár, 2016. (Fejér Megyei Levéltár Történeti Évkönyv 31.); PETŐ Andrea: *Elmondani az elmondhatatlant – A nemi erőszak története Magyarországon a második világháború alatt.* Budapest, 1918.

Amikor 1961-ben városunkba érkezett, már rendkívül változatos életpályát tudhatott maga mögött. Olyan értelmiségi sors jutott neki osztályrészüln, melyen jócskán nyomott hagytak a 20. század hányattatásokkal teli történései.

1907-ben született Apátfalván. Apja magyar, latin, görög és történelem szakos középiskolai tanár volt. Endre fia Makón érettségizett. 1925–1930 között, egyházi szolgálatba lépve, a bécsi Rudolf Tudományegyetemen folytatott teológiai tanulmányokat. Ezt követően a szegedi Baross Gábor Gyakorló Gimnáziumban volt hitoktató. E minőségében 1943-ig dolgozott. Időközben a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen történelem-földrajz szakos tanári diplomát szerzett. Doktori disszertációját 1943-ban a lefejezett gróf Nádasdy Ferenc fiáról, Nádasdy László csanádi püspökről (1662–1729) írta.

Ugyanabban az évben kilépett az egyházi szolgálatból, majd pályázat révén elnyerte az újonnan létrehozott bajai levéltár főlevéltárosi állását. 1944 októberében a szovjet front közeledtével a tisztségviselőktől magára hagyott város előljárósága 1944. október 19-én polgármesterré választotta. A várost elfoglaló szovjet hadsereg parancsnoka – látva felkészültségét és rátermettségét – kinevezte a bajai térség kerületi kormányzójává. E minőségében az élet újraindítása, a közellátás és az infrastruktúra újbóli kiépítése várt rá. Az élet normalizálódása után benyújtotta lemondását, és visszavonult levéltárosnak, de mellékállásban a helyi múzeum igazgatását is vállalta, sőt a művésztelep és a városi könyvtár létrehozásából is részt vállalt. Ez utóbbit a Zichy-család megvásárolt könyveiből és a felosztott szerzetesi könyvtárakból. Munkásságára a szakma is felfigyelt, így érthető, hogy 1950-ben – miniszteri kinevezés révén – a soproni városi és megyei levéltár vezetője lett.

Állását 1956 október 27-ig töltötte be, amikor, a helyi MEFESZ kezdeményezésére, a Soproni Nemzeti Tanács elnöke lett. E minőségében kiváltképp a jogos indulatok elszabadulásának igyekezett gátat vetni. November 14-től – a forradalom leverését követően! – pedig a városi tanács vb. elnökhelyettesévé nevezték ki, a pártbizottság és a megyei tanács jóváhagyásával. 1957 március végén azonban felmentését kérte. Október 17-én az „ellenforradalom alatt tanúsított tevékenységéért” letartóztatták. Nyolc hónapot töltött vizsgálati fogságban, ám 1958. július 10-én a Legfelsőbb Bíróság Népbírósi Tanácsa felmentette, de a forradalom alatti magatartásáért nem munkálkodhatott tovább Sopronban, így a szegedi, majd a szombathelyi levéltárban dolgozhatott beosztott levéltárosként. Kérelmére 1961-ben ugyan rehabilitálták, de – a Veszprémi Állami Levéltárba helyezték át. Itt szolgált – páratlan energiával – egészen nyugdíjazásáig, 1973. február 26-ig.

Családot 1951-ben alapított. Budapesten vette feleségül a szegedi születésű Varga Rózsa matematika-fizika szakos tanárnőt (aki később a Lovassy Gimnáziumban tanított). Boldog házasságukból két gyermek született: Annamária (1952) és Rózsa (1953).

A kötet emlékezéseket, magvas tanulmányokat, dokumentumokat és néhány fotót tartalmaz. Lányainak visszaemlékezése után Sarlós István Takáts Endréről mint Baja polgármesteréről ír, majd ugyanő az ottani munkálkodás dokumentumait ismerteti. Dominkovits Péter a soproni levéltár élén töltött éveket ismerteti, levéltári dokumentumokkal kiegészítve. Bank Barbara Takáts Endrének az 1956-os forradalomban betöltött szerepéről értekeznek. Ezt ugyancsak egy dokumentum-válogatás egészíti ki.

A veszprémi évek Bandi bácsijáról Somfai Balázs nyugalmazott főlevéltáros írta összefoglalót.

Ebből megtudhatjuk, hogy Veszprém megye levéltára Takáts Endre ideérkezésekor (1961) meglehetősen szánalmas állapotban volt. Mind állományának összetétele, mind tudományos ismertsége jócskán elmaradt a kor kívánalmaitól, amit a háború pusztításai tovább növeltek. Ezekben az években mindössze két beosztott dolgozott az intézményben. Takáts Endrétől, aki büntetésből került ide, felettesei nyilvánvalóan az intézmény ráncba szedését, felvirágoztatását várták.

A levéltár korabeli dokumentumai azt tükrözik, hogy az ő idejében honosodott meg a precíz, szinte akkurátus ügyintézés. Szervezőmunkáját még a gépelés is kiegészítette, hiszen csak ő volt képes gépelni a korabeli levéltárban. „Természetesen” gyorsírni is tudott. Ő honosította meg a „lvt.sz.” [levéltári szám] jelölést is, amely 2012-ig érvényben volt a levéltárban.

Fontos feladatának tekintette a beosztottak oktatását és ellenőrzését. Ha hibát talált, a kollégát másnap reggel már asztalán várták a hibásan jegyzetelt iratcsomók. És új lendületet vett a területi munka. A kiszállások száma jócskán növekedett, és a megye is tudomást szerzett a levéltár fontosságáról, társadalmi hasznáról. Az intézmény kisugárzó tevékenysége ugyancsak megnövekedett: a megye egyetlen napilapjában időnként feltűntek a levéltárról szóló írások.

Az intézmény tudományos jellegét erősítette, hogy – korábbi kapcsolatait felhasználva – megszerezte a soproni levéltár könyvtárának duplumait, s ezzel megteremtette a mai is korszerű levéltári könyvtár alapjait.

Takáts Endre a levéltárügy országos megújításából is kivette részét: a gyűjtött anyag tagolásának és rendszerezésének korszerű módjai éppúgy foglalkoztatták, mint a Mohács előtti oklevelek törzskönyvezése, vagy a kéziratos térképek nyilvántartása. A háborús pusztítások okozta forrásbázis-pótlás, valamint a mikrofilmmásolatok gyűjtése úgyszintén szívügye volt. Erre akkor főként az Országos Levéltár kínált lehetőséget. Sőt a külföldön található hungarica-források felkutatásában is részt vett: magyar kiküldöttként járt Prágában, Brnnonban és Belgrádban.

Igazgatósága idején a levéltári anyag összerjedelme 1481 folyóméterről 2483 folyóméterre gyarapodott, a nyilvántartott fondok száma 312-ről 1636-ra növekedett, a róluk felvett raktári jegyzetek száma pedig 187-ről 1635-re. A kollégák száma

háromról nyolcra gyarapodott (közülük négyen tudományos besorolással). És a szakkönyvtár állománya is megötszöröződött (3324 mű 9456 kötetben). Nyugállományba vonulásakor már mintegy 270 ezer kocka diafelvétel várta a kutatókat. És utódaira hagyta azt a munkaéthoszt, amely elsősorban a végzett munka becsületében, az iratfelderítő és mentő tevékenységben nyilvánult meg – hidegre, piszokra, madárpottyra való tekintet nélkül. Számos alkalommal munkaidőn túl is bent maradt a levéltárnak otthont adó Megyeháza épületében. (Könnyen tehetette, hiszen a portás is az épületben lakott.)

Somfai Balázs Bandi bácsi humorából is bőségesen idéz. Ha jókedve volt, tréfásan mutatkozott be: Takáts, kinek a szerencséje rakás. S ha valami nyakatekert megfogalmazást hallott, máris megjegyezte: *Na, most nem mozgatom a fejem, nehogy összezavarodjon...*

A plébános nála csak plébánatos lehetett, a panta rhei szállóige nála panta röhej-jé lényegült át. A reménytelen állagú iratok kapcsán pedig elvárta, hogy kollégái legalább egy gyógypillantást vessenek rá. Internálásának egy darócon eltöltött nyolc hónapnyi idejét pedig – az ab ovo mintájára – csak ab ÁVÓ-ként vagy továbbképzésként emlegette. És nála a papír természetesen csak irat lehetett.

Munkásságáért Veszprém városért és Veszprém megyéért érdemérmeket kapott, de a Szocialista Kultúráért kitüntetésnek is birtokosa volt.

Igazi nagy bánata az volt, hogy intézményének új székházba költözését nem tudta kiharcolni. Igaz, nyugdíjasként annak a veszprémi várba való áttelepülését még megérhette (1979). Ám a Takáts-iskola mind a mai napig érezteti hatását, írja Somfai Balázs (akinek régi időket idéző, humorral megtűzdelt emlékezése egy sokat megélt levéltáros bölénybölcsségével szól hozzánk).

SEBŐ JÓZSEF

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

Közlési feltételek a VESZPRÉMI SZEMLE várostörténeti folyóiratban

1. A **Veszprémi Szemle** várostörténeti folyóirat lehetőséget biztosít a szerzőknek Veszprém város történetéhez kapcsolódó kutatási eredményeket bemutató írások megjelentetésére.
2. A tanulmányok terjedelme – lábjegyzetekkel, irodalmi hivatkozásokkal és szóközökkel – legfeljebb 1 ív = 40 000 karakter (~ 20 A4 gépelt oldal) lehet. Az ettől nagyobb terjedelmű írásokat a szerzővel történt egyeztetés után folytatásban közöljük. Fényképek, ábrák, táblázatok hasznosak, azonban azok csökkentik a közölhető szöveg terjedelmét. A hírek, jegyzetek, recenziók, tudósítások stb. mérete maximum 8 000 karakter legyen.
3. A szerzők a kéziratot MS Word formátumban, A4-es lapméretben, másfeles sortávolsággal, Times New Roman 12 pontos betűvel készítsék el, beleértve a címeteket, alcímeteket is. Természetesen hagyományos módon, írógéppel és kézírással készített kéziratokat is elfogadunk, azt a szerkesztőség gondolja. Fotókat, ábrákat, csak korlátozott számban tud a lap közölni. Az előzőek szerinti illusztrációk szürkeárnyalatosan jelennek meg. Kivételt képezhetnek az olyan jól értelmezhető színes illusztrációk, amelyek alkalmasak a borító 1–4 oldalakon történő megjelenítésre. Az illusztrációkat ne illeszkedjenek be a szövegbe (csak a helyüket jelöljék), azokat külön csatolva küldjék el jpg-, bmp- vagy tiff-formátumban, melyek mérete min. 300 dpi. Az íráshoz csatoljanak magyar nyelvű ábraszöveget, melyben az ábra címe mellett tüntessék fel annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés idejét.
4. Szövegközi kiemeléseket ne alkalmazzanak, a szerkesztés során ezeket átalakítjuk. Idézetek esetén az útmutatást lásd: *A magyar helyesírás szabályai* (12. kiadás). Hivatkozások (Felhasznált irodalom, Bibliográfia) esetében a választott jegyzetelési módszer legyen formailag egységes és következetes, tartalmilag pontos. A szövegszerkesztő által automatikusan számozott lábjegyzetekbe értelmező, magyarázó, kiegészítő információkat írjanak. Formai követelményektől – a szerző kifejezet kérésére – a szerkesztőség indokolt esetben eltérhet.
5. Az irodalmi hivatkozások teljes bibliográfiai adatai a szöveg végén (könyv, könyvrészlet, folyóirat, internetes hivatkozás) ábécérendben jelenjenek meg. Különösen ügyeljenek a bibliográfiai adatoknak a lábjegyzetben és az irodalomjegyzékben való egyeztetésére!
6. Könyv, monográfia hivatkozásának formai követelménye: SZERZŐ Neve (kiadás éve): *Cím*. Kiadás helye, Kiadó. Pl. GUTHEIL Jenő (1977): *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém. k. n.¹ Hivatkozás a szövegben kerek zárójelben, vagy lábjegyzetben zárójel nélkül:

¹ Rövidítések: k. n. – kiadó nélkül, h. n. – helymegjelölés nélkül, é. n. – évszám nélkül, N. N. – nomen nescio (szerző neve nem ismert).

GUTHEIL 1977. Ugyanazon szerző egy évben megjelent különböző tanulmányait azok címének ábécé sorrendje szerint, szóköz nélkül tett a, b, c, stb. betűkkel különböztetjük meg.

7. Könyvrészlet jelzete: SZERZŐ neve (Kiadás éve): *Tanulmány címe*. In: Könyv SZERKESZTŐJÉNEK Neve (Szerk.): *Könyv címe*. Kiadás helye, Kiadó. Oldalszám: tól–ig. Pl. LICHTNECKERT András (1984): *Veszprém társadalma és önkormányzati testületei a XIX. század közepén*. In: MADARÁSZ Lajos (Szerk.): *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*. Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár. 313–336. Hivatkozás a szövegben kerek zárójelben, vagy lábjegyzetben zárójel nélkül: LICHTNECKERT 1984.
8. A napi- hetilapok cikkeinek, közleményeinek jelzete: *A lap címe*, a vonatkozó lapszám kelte (évszám, hónap, nap – arab számmal, a hónap, nap két karakterrel írva). SZERZŐ Neve (ha van): a cikk címe. oldalszámtól–oldalszámig. Pl. *Veszprémi Hírlap*, 1919. 02. 04. A városi képviselőtestületek átalakítása. 1. vagy *Veszprémi Hírlap*, 1919. 01. 12. RUPERT Rezső: Kasper József. 1.
9. Folyóiratcikk esetében: SZERZŐ Neve (kiadás éve): Cím. *Folyóirat címe*, év/szám vagy évf. szám. oldalszámtól–oldalszámig. Pl. KRUDY Gyula (1957): *Veszprémi hangulat*. *Veszprémi Szemle*, 1957/1. 36. Hivatkozás a szövegben kerek zárójelben, vagy lábjegyzetben zárójel nélkül: KRUDY 1957.
10. Levéltári és egyéb kéziratok források esetében a közgyűjtemény nevére a lábjegyzetben ismét csak szíglával hivatkozunk, míg a bibliográfiában teljes egészében.
11. Internetes tartalom: SZERZŐ Neve (megjelenés éve): Cím. Forrás: webcím (letöltés ideje) Pl. SZABÓ Máté (é. n.): *Globális civil tiltakozások*. Forrás: www.mtb.hu ((2018. 09. 13.) – minden esetben arab számmal, a hónap, nap két karakterrel írva)) Hivatkozás a szövegben kerek zárójelben, vagy lábjegyzetben zárójel nélkül: SZABÓ é. n.
12. A kézirat legvégén kérjük – laptöréssel külön lapon – a szerző(k) nevét, foglalkozását (beosztását), és ha annak közléséhez hozzájárul, e-mail (ha van) címét megadni. A törvénynek való megfelelés érdekében tájékoztatjuk szerzőinket arról, hogy személyes adatait (e-mail címét, nevét) kizárólag elektronikus meghívók és az Alapítványt érintő hírek küldése céljából használjuk. A személyes adatokat bizalmasan kezeljük, és semmilyen harmadik féllel nem osztjuk meg!
13. A kéziratot a főszerkesztő dr. Földesi Ferenc (foldefe@gmail.com) e-mail címére kérjük elküldeni. Megérkezéséről azonnal visszaigazolást küldünk. Emellett lehetőség van kinyomtatott vagy legélt kézirat leadására is.
14. A kéziratokat a Szerkesztőség veszi kezelésbe. Lektorálás után vagy érdemi változtatás nélkül elfogadja azt, vagy korrekciót, átdolgozást kér, illetőleg – köszönettel és rövid indoklással – visszaküldi a szerzőnek. A szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására, amit a szerzővel mindenkor egyeztet.
15. Másodközlésre csak indokolt esetben kerülhet sor. Kérjük ezt az igényt és az indokot a beküldő e-mailben jelezzék. Erről a Szerkesztőség a szerzővel konzultálni fog.
16. A betördelt kéziratot a szerkesztő e-mailben még visszaküldi a szerzőnek gyors átnézésre. Ha három napon belül nem kapunk észrevételt, a tördelt formát elfogadottnak tekintjük.

VESZPRÉM
A KIRÁLYNEK VÁROSÁ